

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาบทเพลง ของสุนทรี เวชานนท์ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. สภาพสังคมล้านนา
 2. วัฒนธรรม
 3. คำานาน
 4. ภาษา
 5. สุนทรีภาพในภาษา
 6. ปัจจัยหลักในวรรณกรรม
 7. วรรณกรรมเพลง
 8. เพลงพื้นบ้าน
 9. เพลงพื้นบ้านภาคเหนือ
 10. ลักษณะเพลงพื้นเมือง
 11. คุณค่าของเพลงพื้นเมือง
 12. เพลงคำเมือง
 13. แนวคิดทางด้านการประพันธ์
 14. คุณค่าและเกณฑ์ประเมินเชิงวรรณศิลป์
 15. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

สภาพสังคมล้านนา

สภาพสังคมล้านนาและลักษณะของสังคมได้มีผู้กล่าวในเรื่องนี้ไว้หลายท่านดังนี้

มณี พยอมยงค์ (2522:15) ได้กล่าวถึงความน่าสนใจของดินแดนล้านนาว่า ล้านนามีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน เป็นที่ตั้งของอาณาจักรหลายอาณาจักรเหลื่อมซ้อนกันเป็นเวลานานนับพันปี เช่น อาณาจักรโยนกนาคนพันธ์ หรือโยนกนครหลวง อาณาจักรหริภุญชัย อาณาจักรเงินยาง และอาณาจักรพะเยา ตลอดจนการรวบรวมเป็นอาณาจักรในสมัยพระยาเม็ญรายหรือพ่อขุนเม็งราย ในพุทธศตวรรษที่ 17-18 เป็นต้นมา

การที่ได้เคยเป็นที่ตั้งอาณาจักรหลายอาณาจักรมานานเช่นนี้ทำให้เกิดการสังสมศิลปวัฒนธรรมที่งดงามไว้เป็นอันมาก ดังที่ปรากฏในหลักฐานศิลาจารึกและเอกสารในหอธรรมหรือหอไตรของวัดต่างๆ จึงนับได้ว่าชาวล้านนาเป็นชาติพันธุ์ที่มีอารยธรรมเก่าแก่ และมีความเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลาช้านาน สภาพสังคมล้านนาตามที่กำหนดประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์ประกอบด้วยข้อมูลดังต่อไปนี้

ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจโดยทั่วไปของภาคเหนือตอนบนเป็นเศรษฐกิจของสังคมเกษตรกรรม กล่าวคือ ราษฎรส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเป็นสำคัญ ดังที่ สนิท สมักรการ (2520:7-10) กล่าวว่า การประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ การทำนา การทำสวนผลไม้ และการปลูกพืชผักสวนครัวและพืชไร่ การทำนาในภาคเหนือมีทั้งการทำนาดำและนาหว่าน ในบริเวณที่มีการชลประทานซึ่งมีน้ำเพียงพอ เช่น บริเวณจังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำปาง ก็จะมีการทำนาดำกันมากในบางท้องที่ ส่วนบริเวณที่มีน้ำน้อยต้องทำนาหว่าน เนื่องจากพื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมในภาคเหนือมีน้อยมา เมื่อเปรียบเทียบกับภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือแม้แต่ภาคใต้ก็ตาม ฉะนั้นจึงมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเต็มที่ กล่าวคือ ในเขตที่มีน้ำเพียงพอจะมีการทำนาปีละสองครั้งและมีการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น หอม กระเทียม ยาสูบ และถั่วต่างๆ อีกด้วย ข้าวที่ปลูกในดินแดนแห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียวซึ่งชาวเหนือนิยมรับประทานเป็นอาหารหลัก โดยที่แต่ละครอบครัวมีที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมน้อย การปลูกข้าวจึงมุ่งปลูกไว้สำหรับรับประทานมากกว่าเพื่อจำหน่าย ข้าวที่นิยมปลูกและมีชื่อเสียง คือ พันธุ์ข้าวเหนียวสันป่าตอง

รายได้สำคัญของชาวล้านนานอกจากข้าว พืชไร่ และพืชผักสวนครัวแล้ว ยังได้จากการทำสวนด้วย ผลไม้ที่มีราคาและนิยมปลูกกันทั่วไปในภาคเหนือตอนบนคือ ลำไย ซึ่งทำรายได้ให้แก่เจ้าของสวนเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันก็เริ่มที่ผลไม้ชนิดอื่น เพิ่มมากขึ้น เช่น ลิ้นจี่และ

ตับประรด ส่วนชาวบ้านที่มีฐานะยากจนมักเช่านาผู้อื่นทำโดยจ่ายค่าเช่าด้วยการแบ่งครึ่งผลผลิตที่ได้กับเจ้าของที่นา ซึ่งนับว่าเป็นอัตราค่าเช่าที่สูงมาก แต่ผู้เช่าก็มีได้ถือว่าเป็นการแสวงหาผลประโยชน์อันเกินขอบเขตแต่อย่างใด เพราะเป็นธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ

รายได้เสริมทางเศรษฐกิจของภาคเหนืออีกประการหนึ่งคือ การทำเหมือง ซึ่งเป็นใบพืชชนิดหนึ่งนำมาหมักคองแล้วใช้อม ชาวล้านนาโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในวัยกลางคนขึ้นไปนิยมอมเหมืองกับสูบบุหรี่ยี่โย ซึ่งเป็นบุหรี่ปั่นเมืองมีลักษณะเป็นมวนโต นอกจากนี้อุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้านโดยทั่วไป ได้แก่ การทอผ้า การทำเครื่องเงินและเครื่องเงิน การแกะสลักไม้ การทำร่ม การทำเครื่องปั้นดินเผา และอุตสาหกรรมเกี่ยวกับผ้า คือ การทอผ้า เลื้อผ้า ลำเจียรรูป และผลิตภัณฑ์จากผ้าทอในลักษณะต่างๆ ปัจจุบันอุตสาหกรรมในครัวเรือนเหล่านี้ทำรายได้สูง เนื่องจากกิจการการท่องเที่ยวที่กำลังรุ่งเรืองอย่างมากในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง

ด้านการศึกษา

การศึกษาในสังคมล้านนาสมัยโบราณมีศูนย์กลางรวมอยู่ที่วัดดังที่อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2525:122-152) ได้กล่าวไว้ว่า “วัดเป็นศูนย์กลางของสมาชิกในระดับหมู่บ้าน เป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิทยาการต่างๆ ในสังคม พระสงฆ์เป็นกลุ่มนักวิชาการในวัด และเป็นผู้รอบรู้ในศิลปวิทยาการทุกแขนง นอกจากนี้ยังเป็นผู้ทรงศีล ทรงคุณธรรม จึงได้รับการยกย่องจากชาวบ้านมาก ประกอบกับเวลาว่างของพระสงฆ์มีมากกว่าชาวบ้าน จึงทำให้พระสงฆ์ที่ใฝ่ศึกษาวิชาการต่างๆ มีโอกาสศึกษามากกว่าประชาชนทั่วไป”

ทางด้านการศึกษาของผู้หญิงในสมัยโบราณนั้น ผู้หญิงล้านนาไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีการศึกษาวิชาการเหมือนผู้ชาย เพราะมีข้อจำกัดที่ต้องไปเรียนที่วัด แต่จะได้รับการฝึกฝนวิชาการแม่บ้านการเรือนต่างๆ ไป เช่น การทอผ้า ปั่นฝ้าย ทำอาหาร การเย็บปักถักร้อย และอาจจะเรียนวิชาชีพพิเศษของครอบครัว เช่น คำขาย ปั่นหม้อ ทำเหมือง เพื่อเป็นการช่วยเหลือครอบครัวของคนอีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงเริ่มมีโอกาสดำเนินการศึกษาเท่าเทียมกับผู้ชายมากขึ้น

ด้านค่านิยม

ในด้านค่านิยมของผู้คนในภาคเหนือมีผู้กล่าวไว้ดังนี้ สิทธิ นุตรอินทร์ (2512:12-13) ได้กล่าวถึงค่านิยมสำคัญๆ ของชาวล้านนาสรุปได้ดังนี้

1. ค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นผู้มีอิสระในตนเอง หมายถึง ชาวล้านนาจะยึดตัวเองเป็นที่พึ่ง มีความเป็นตัวของตัวเองสูง ไม่ชอบการบีบบังคับจิตใจ แต่ก็ยินดีประพฤติกหรือกระทำการสิ่งต่างๆ เมื่อมีการเชิญชวนอย่างนุ่มนวลให้เกิดความสมัครใจ

2. ค่านิยมในความเป็นผู้มีใจกว้าง หมายถึง การมีคุณธรรมในด้านการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความรับผิดชอบต่อชุมชน มีความเป็นมิตรและไว้วางใจกัน มีการร่วมแรงร่วมใจกัน ไม่ชอบอยู่ตัวใครตัวมัน ชอบให้ความร่วมมือ

3. ค่านิยมในความปลอดภัย หมายความว่า ในการประกอบงานใดๆ จะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวมก็ตามจะต้องคำนึงถึงข้อดีข้อเสียอย่างละเอียดก่อน ขาด้านนาไม่ประมาทและไม่ยอมเสี่ยงต่อเรื่องใดๆ ที่ไม่แน่ใจว่าจะให้ผลดี

4. ค่านิยมในความสนุกสนานเพลิดเพลิน กล่าวคือ ขาด้านนาจะมองโลกและชีวิตในแง่ดี สนุกสนานมีชีวิตชีวาและมีบุคลิกอันเบิกบาน การจัดงานเทศกาล และงานรื่นเริงต่างๆ จึงมีอยู่เสมอ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นขึ้นไป ความรักสนุกนี้เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดที่สุดประการหนึ่งของชาวด้านนา

5. ค่านิยมในความสวยงาม หมายความว่า ขาด้านนาเป็นผู้ใฝ่ในสุนทรียการ ดังเห็นได้จากการแสดงออกในเรื่องความรักสวยรักงาม ความมีระเบียบ ความประณีตในการตกแต่ง และความมีชีวิตชีวาเป็นอย่างมาก

6. ค่านิยมทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว กล่าวคือ ขาด้านนานับถือพุทธศาสนามาช้านาน ฉะนั้นจึงยึดมั่นในแนวคำสอนตามพุทธปรัชญาและ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความเชื่ออย่างลึกซึ้งในเรื่องกฎแห่งกรรม

ด้านชีวิตความเป็นอยู่

ในด้านของการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม เรณู อรรถาเมศร์ (2526:8-9) ได้อธิบายถึงลักษณะของสังคมด้านนา ว่า สังคมด้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวด้านนาส่วนใหญ่จึงผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการนำเอาสภาพของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มาผูกเป็นภายิต หรือคำพังเพยต่างๆ เช่น “กล้วยปลุกกล้วยกิน” แปลว่า ถ้ากล้วยไม่สุกกาก็ไม่กิน หมายความว่าถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลตามมา นอกจากนี้ เรณู อรรถาเมศร์ (2526:14) ยังได้กล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัวของชาวด้านนาโดยสรุปว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างสามีและภรรยา นั้น จะมีลักษณะของความสงบปรองดอง คือต่างฝ่ายต่างรู้หน้าที่ของตนเอง มีความอะลุ่มอล่วยและปรับตัวเข้าหากัน จึงมักจะสามารปรองดองชีวิตครอบครัวได้ยั่งยืน ดังมีภายิตโบราณกล่าวว่า “ผิวเป็นไฟหื้อเมียเป็นน้ำ” หมายถึงเมื่อฝ่ายหนึ่งใจร้อน อีกฝ่ายหนึ่งควรจะใจเย็น จึงจะอยู่ด้วยกันได้โดยไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน

ในส่วนของการสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น เรณู อรรถาเมศร์ (2526:20) ให้ความเห็นว่าชาวด้านนาโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นคนใจดี ใจกว้าง และโอบอ้อมอารี นอกจากนี้ยังมีค่านิยมที่

สำคัญว่า การแสดงออกภายนอกนั้นควรจะงดงามทั้งกายและวาจา ชาวล้านนาจึงมักมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น คือมีความประนีประนอม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และพูดจาไพเราะอ่อนหวาน เป็นมิตร

ด้านวัฒนธรรม

ชาวล้านนามีวัฒนธรรมหลายอย่างที่เป็นอัตลักษณ์ อย่างหนึ่งก็คือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาคือวัฒนธรรมการแต่งกาย ได้มีผู้กล่าวถึงวัฒนธรรมด้านการแต่งกายไว้หลายท่าน ดังนี้

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา (2533:12-15) ได้กล่าวถึงการแต่งกายของคนล้านนาว่า ชาวล้านนาในอดีตไม่ได้มีวัฒนธรรมการตัดผ้าเป็นเสื้อหรือกางเกงให้เข้ากับรูปร่างของคนเช่นทางตะวันตก ในสังคมโบราณผู้ชายบ้านนานิยมสักหมึกเป็นลวดลายประดับผิวหนังหรือสักยันต์ตามความเชื่อในคาถาอาคมต่างๆ และนิยมนุ่งผ้าดอย หรือผ้าถุง ผ้าโจงกระเบน ส่วนบนเปลือยอก มีอาวุธและเครื่องมือหากินประจำตัว เช่น มีดพก คาน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งชุดเครื่องแต่งกาย การแต่งกายของผู้หญิงไม่ค่อยต่างจากผู้ชายมากนัก คือ ผู้หญิงนุ่งผ้าชิ้นที่ประกอบจากผ้าหน้าแคบเย็บเข้าด้วยกันเป็นถุง ควรวมๆ แล้วจะเป็นลายขวางตลอดตัวโดยมีความยาวเกือบคร่อมเท้า ไม่สวมเสื้อเช่นเดียวกับผู้ชาย มีผ้าคล้องคอซึ่งสามารถใช้พันหน้าอก พาดบ่า หรือโปกศีรษะได้ ส่วนในเวลาเช้าวัดจะใช้ผ้าห่มแบบเฉียงที่เรียกว่า “ผ้าห่มสะหว้ายแล่ง” ต่อมาผู้ชายในล้านนาหันมานิยมสวมเสื้อคอกลมแบบจีน สีอ่อน มีเชือกผูกแทนกระดุม และสวมกางเกงจีนที่เรียกว่า “เตี่ยวสะคอ” ทอด้วยผ้าฝ้ายพื้นเมืองย้อมสีดำและเตี่ยวสะคอครึ่งแข้ง ส่วนผู้หญิงนิยมสวมเสื้อคอกลมหลวมๆ แบบจีน แขนสามส่วนสีอ่อนเหมือนของผู้ชาย แต่ยังคงนุ่งผ้าชิ้นแบบโบราณอยู่

ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ส่งเสริมให้คนไทยทั้งประเทศแต่งตัวแบบสากลนิยม คือ ผู้ชายสวมกางเกงทรงตะวันตก ใส่เสื้อเชิ้ตผูกเน็คไท สวมเสื้อนอก และสวมรองเท้าหนัง ผู้หญิงสวมเสื้อไม่มีแขน และสวมกระโปรงครึ่งน่อง สวมถุงน่อง รองเท้ามีส้น นับแต่นั้นมาแฟชั่นการแต่งกายของชาวล้านนาก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัยของสากลนิยม

ทางด้านวัฒนธรรมอาหาร มณี พยอมยงค์ (2524:41-42) เล่าไว้พอสรุปได้ว่า ทางภาคเหนือตอนบนมีประเพณีเลี้ยงขันโตก ซึ่งเป็นประเพณีที่รับประทานอาหารด้วยการใช้ขันโตก เป็นภาชนะจัดเป็นสำรับวางด้วยใส่อาหาร และก่องข้าว คือ ภาชนะสานเป็นรูปวงกลมใช้ใส่ข้าวเหนียว อาหารสำหรับขันโตกนอกจากข้าวเหนียวแล้ว ก็จะมีแกงอ่อม ทำจากเครื่องในหมูหรือเครื่องในวัว แกงฮินเลหรือฮางเลซึ่งชาวล้านนาได้มาจากพม่า เพราะมีคนพม่าอาศัยอยู่ในเขตล้านนามาก ใส่ข้าวตอกเนื้อสับผสมด้วยเครื่องแกงยัดใส่หมูแล้วนำไปย่างหรือทอด ซึ่งภาคกลาง

เรียกว่าไส้กรอก แคมหมู ได้แก่ หนั๋งหมูนำมาทอดให้พอง น้ำพริกก็มีหลายชนิด เช่น น้ำพริก
อ่อง ทำจากมะเขือเทศ พริก และหมูสับ ชั๊นลาบ คือลาบเนื้อหมูหรือเนื้อวัวซึ่งมีทั้งลาบดิบและ
ลาบคั่ว คือลาบที่ผัดสุกแล้ว และผัดต่างๆ ซึ่งอาหารทั้งหมดเหล่านี้จะตกลงในถ้วยเล็กๆ วางเรียง
ในขันโตก

มณี พยอมยงค์ (2524:42) กล่าวว่า “ส่วนของหวานสำหรับประเพณีขันโตก มักจะ
เป็นขนมจ็อก หรือที่เรียกว่าขนมเทียนในภาคกลาง บางแห่งใช้ขนมปาดหรือขนมศิลาอ่อน
นอกจากนี้อาจมีขนมอื่นๆ เช่น ข้าวควมซึ่งเป็นข้าวเกรียบชนิดหนึ่งของทางภาคเหนือ ข้าวพอง
ข้าวแต่น หรือนางเล็ด อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้”

ในด้านของประเพณีสำคัญๆ ของสังคมล้านนานั้น สิทธิ บุตรอินทร์ (2521:24-25) ได้
กล่าวถึงประเพณีที่กระทำสืบต่อกันเรื่อยมาจนปัจจุบัน คือ ประเพณี “รดน้ำคำหัว” ซึ่งเป็นส่วน
หนึ่งของประเพณีสงกรานต์ในล้านนาว่า ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่แฝงลัทธิความเชื่อทาง
ศาสนาของคนไทยทั่วไปในทุกๆ ท้องถิ่น แต่พิธีส่วนหนึ่งในงานสงกรานต์ที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของ
ชาวล้านนาโดยเฉพาะ คือ “พิธีรดน้ำคำหัว” ชาวล้านนาถือว่าการรดน้ำคำหัวเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง
เพราะเป็นเรื่องของมนุษยสัมพันธ์โดยแท้ โดยทั่วไปประเพณีสงกรานต์ของชาวล้านนาในเวลา
หลายวัน คือ วันแรกเรียกว่า “วันสังขารล่อง” หรือ “วันขานต์ล่อง” กำหนดให้เป็นวันสงรับน้ำ
พระ วันที่สองเรียกว่า “วันเนา” หรือ “วันเนาวัน” กำหนดให้เป็นวันเตรียมของทำบุญ วันที่สาม
เรียกว่า “วันพญาวัน” กำหนดให้เป็นวันทำบุญทำทาน ส่วนในวันที่สี่เรียกว่า “วันปากปี” เป็น
วันที่ชาวล้านนาจะจัดข้าวของเสื้อผ้าเครื่องใช้ และผลไม้ ไปประกอบพิธีรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ที่เคารพ
นับถือทั้งฝ่ายสังคมชาววัดและสังคมชาวบ้าน ถือสำหรับใช้รดน้ำคำหัว คือ ขมิ้น และน้ำส้มป่อย
โดยจะรดน้ำดังกล่าวลงที่ฝ่ามือของผู้ใหญ่พร้อมกับมอบของต่างๆ ที่เตรียมมาให้ท่านด้วย
ต่อจากนั้นผู้ใหญ่ก็จะให้ศีลให้พร

นอกจากนี้ นฤจร อธิธิจักรจรัส (2531:2) ได้กล่าวถึงประเพณีของชาวล้านนาไว้ว่า
ประเพณีส่วนใหญ่เหล่านี้ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมกำลังใจ ให้ความมั่นใจสำหรับชาวล้านนาและมี
จุดหมายดังนี้

1. เพื่อการทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ประเพณีแรกนา ประเพณีขอฝน
2. เพื่อการคุ้มครองและรำลึกถึงพระคุณ เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ประเพณีบวงสรวง
ผีบรรพบุรุษ ซึ่งจะกระทำเป็นประจำทุกปี แต่ไม่ได้จัดให้เอิกเกริก เป็นการจัดขึ้นภายในครอบครัว
หรือตระกูลหนึ่งๆ เท่านั้น
3. เพื่อการแสวงหาบุญและกุศล เช่น ประเพณีทานสลากภัตหรือที่เรียกในภาคเหนือ
ว่า “ตานก๋วยสลาก” ประเพณีทำบุญ “ปอย” คือ การฉลองสมโภชเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา ซึ่ง

งานปอยนี้มี 3 อย่างด้วยกันคือ ปอยหลวง เป็นงานทำบุญฉลองใหญ่ เช่น เมื่อสร้างโบสถ์ วิหาร เสร็จแล้วจะมีงานฉลองซึ่งเป็นงานใหญ่ ปอยน้อยหรือปอยบวชลูกแก้ว หรือที่ภาคกลางเรียกว่า “บวชนาค” คือการทำบุญเมื่อมีการบวชพระ หรืออุปสมบท และปอยข้าวสังข์ คือ การทำบุญปอย อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายที่ถึงแก่กรรมด้วยการทอดนุตร

4. เพื่อความเป็นสวัสดิมงคล เช่น ประเพณีสืบชะตา หรือต่ออายุ ประเพณีเรียกขวัญ

5. เพื่อการสะเดาะเคราะห์ ขจัดอัปมงคล เช่น ประเพณีส่งเคราะห์ หรือประเพณีลอย

กระทง

6. เพื่อความบันเทิงพักผ่อนหย่อนใจ เช่นประเพณีเล่าคำว คือ การอ่านนิทานร้อยกรองที่มักแต่งเป็นคำประพันธ์แบบที่เรียกว่า “คำว” ของชาวล้านนา โดยทั่วไปในสมัยโบราณ ผู้ใหญ่นิยมนำ “คำว” ให้ลูกหลานฟังในตอนเย็น หลังจากรับประทานอาหารเย็นเสร็จแล้ว และประเพณีซอพื้นเมือง คือการขับลำนำเพลงของชาวล้านนา

ทั้งนี้ นฤจร อธิธิระจรธ (2531-3) ได้สรุปความเห็นว่ ประเพณีของชาวล้านนาในลักษณะรวมๆ จัดกลุ่มได้เป็นสองกลุ่มคือ ประเพณีที่มีพิธีการเกี่ยวข้องกับศาสนาหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ประเพณีพื้อนคาบ คือการร่ายรำในท่าต่างๆ โดยใช้ดาบประกอบ ประเพณีพื้อนเซิง คือ การร่ายรำด้วยเซิงดาบและมือเปล่าในท่าต่างๆ ซึ่งแสดงออกในลีลาของนักรบ ประเพณีอุ้วบ่าวสาว คือ การเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาวโดยใช้คำพูดที่คล้องจองและมีความหมายในตัวเองที่เรียกว่า “คำเครือ” ซึ่งผู้พูดอาจจดจำโวหารของผู้อื่นมากล่าวหรืออาศัยปฏิภาณเกิดขึ้นเอง และการละเล่นต่างๆ เป็นต้น กับกลุ่มประเพณีที่มีพิธีการเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น ประเพณีเจ้าอินทนิล คือการสักการบูชาเสาหลักเมือง ประเพณีการทำบุญ “ปอย” ประเพณีทั้งสองกลุ่มนี้ ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสสังสรรค์เกี่ยวข้องกันทางสังคม มีการรวมกลุ่มกันโดยมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดความเป็นกันเองและความกลมเกลียวกันในหมู่คณะ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ประเพณีล้านนาทั้งหลาย ได้มีส่วนหล่อหลอมบุคลิกของชาวล้านนารวมทั้งสะท้อนถึงภูมิปัญญาและโลกทัศน์ของชาวล้านนาอีกด้วย

วัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของคนในอดีต และได้รับการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรมมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ภาษา ประเพณี เป็นต้น

ประชิด สฤณะพัฒน์ (2551:18-22) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตคนส่วนใหญ่ในสังคมแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีแนวปฏิบัติร่วมกันมายาวนานนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคเหนือ วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคอีสาน วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคกลาง

วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้ เป็นต้น วัฒนธรรมพื้นบ้านของแต่ละภาคจะเป็นแนวประเพณีปฏิบัติของคนในภาคนั้น ๆ ที่สั่งสอนกันมายาวนานทำให้มีชีวิตอยู่ได้ถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างไปจากวัฒนธรรมพื้นบ้านท้องถิ่นอื่น ๆ ก็ได้ วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นมรดกของท้องถิ่นว่าด้วยการบอกเล่ากันต่อมา การจารึก หรือการเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือปฏิบัติเป็นแบบอย่างต่อ ๆ กัน จนเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

ชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ละแห่งจะมีวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละชุมชนหรือแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไปตามสภาพวัฒนธรรมของชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ กล่าวคือ ในสังคมเมืองหรือท้องถิ่นที่มีความเจริญ สภาพวัฒนธรรมจะมีความหลากหลายสลับซับซ้อน เนื่องจากเป็นที่รวมของผู้คนหลายประเภทที่แตกต่างกัน ทั้งทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา การศึกษา และอาชีพ จึงเกิดการผสมปนเปกันทางวัฒนธรรมจนยากที่จะเห็นเอกลักษณ์ที่แท้จริงของชุมชนและท้องถิ่นได้ ส่วนในสังคมชนบทหรือ ท้องถิ่นที่ความเจริญแบบสังคมเมืองเข้าไปไม่ถึงหรือยังเข้าไปถึงน้อย วิถีชีวิตของผู้คนจะเรียบง่าย ไม่ค่อยมีความสลับซับซ้อน สภาพวัฒนธรรมในสังคมชนบทจึงมีเอกลักษณ์แห่งวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างเด่นชัด

เฉลิมลาภย์ ราชภัฏทาร์กซ์ (2545:51) ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ความก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน ความหมายตามรูปศัพท์ วัฒนธรรม หมายถึง สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม หรือเรื่องอันเป็นสิ่งที่ดีงาม

ความหมายทางวิชาการสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมมีความหมายกว้างมาก หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อช่วยในการดำรงชีวิตอยู่ในโลก อาจเป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ รวมทั้งกฎข้อบังคับความประพฤติต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม จริยธรรม ศาสนา ความเชื่อ ศิลปหัตถกรรม เป็นต้น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525:143) วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน พฤติกรรมและสิ่งทีคนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

เสถียร โกเศศ (2509:79) กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า อะไรคือวัฒนธรรม จะเห็นว่า วัฒนธรรมมีความหมายหลายนัย คำนียามของคำว่าวัฒนธรรม ตามแนวในวิชามานุษยวิทยา วัฒนธรรมคือ

1. พฤติกรรมทางสังคม (social behavior) ได้แก่กิริยาอาการและท่าทีที่มนุษย์ในสังคมแสดงออกมาเป็นนิสัยความเคยชิน เมื่อจะทำอะไร ประพฤติอย่างไรก็มีกิริยาอาการแสดง

ออกเป็นอย่างเดียวกันในสังคมและรวมทั้งที่รู้จักใช้สิ่งซึ่งสร้างหรือทำขึ้นนี้ด้วย เช่น ชาวไทยเมื่อนั่งกับพื้นฟังพระเทศน์ก็จะนั่งพับเพียบ อย่างนี้เป็นต้น

2. วาจาและท่าทางเมื่อพูด

3. กิจกรรม (Activity) คือความไม่อยู่นิ่งในอันที่จะประกอบการทำงานการเล่นหรือการกระทำใดๆ ร่วมกัน

4. ผลเกิดจากกิจกรรมอันเป็นผลกิจกรรมของมนุษย์เช่น บ้านเรือน เรือกสวน ไร่นา เรือแพนาพาเครื่องใช้ไม้สอย ผ้าผืนท่อนสไบและอะไรอื่นอีกมากมาย

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งเป็นนามธรรมไม่มีตัวตน เพราะเกี่ยวกับเรื่องความรู้สึกนึกคิดของคนในหมู่คณะ ส่วนหนึ่งเป็นรูปธรรมเราถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมเพราะเป็นความสะดวกแก่เรื่องคิด ด้วยเป็นวัตถุเห็นได้ง่ายกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม จึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรม คือ พฤติกรรม วาจาท่าที และกิจกรรม และรวมทั้งสิ่งที่ผลิตขึ้นจากกิจกรรม ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงออกของใจ วัฒนธรรมจะประจักษ์แก่เราได้ก็ที่ตัวตนและสิ่งที่สร้างขึ้นเท่านั้น

สุพัตรา สุภาพ (2520:23) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไทยไว้ว่า “วัฒนธรรมหมายถึงลักษณะที่แสดงความจริงใจองงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน”

อมรา พงศาพิชญ์ (2534:16) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ดังนี้ “วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นกำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณอาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้หรือเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิดตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้นวัฒนธรรมคือระบบในสังคมมนุษย์สร้างขึ้นมิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ

พระยาอนุมานราชธน (2514:45-48) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความจริงใจองงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกันได้ เื่ออย่างกันได้ นอกจากนี้ วัฒนธรรม คือ ผลผลิตของส่วนรวมที่มีมนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา เป็นความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น วัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญองงาม เป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มีมนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา

ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตของคนในแต่ละภูมิภาค เป็นมรดกที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ถือปฏิบัติสร้างสรรค์ร่วมกันมาในแต่ละท้องถิ่น ผู้คนในท้องถิ่นมีความภูมิใจ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดความรักความหวงแหนวัฒนธรรมพื้นบ้าน แต่ละสาขาแต่ละท้องถิ่น มีลักษณะเด่นของวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งแตกต่างกัน ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญถึงวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้สร้างสรรค์สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ให้กับผู้คนในสังคมหลายประการ ดังที่ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ (2551:18-22) ได้สรุปไว้ ดังนี้

1. เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความสามัคคี เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่มีจุดประสงค์ เพื่อเสริมสร้างความเข้าอกเข้าใจหรือเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนเพื่อการรวมกลุ่มรวมพลังสร้างบางสิ่งบางอย่าง โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ปลูกบ้าน แต่งงาน ทำบุญอายุ ฯลฯ

2. เป็นเครื่องมือให้ความบันเทิงแก่คนในสังคม เช่น การฟังนิทาน การฟังและร้องเพลงในโอกาสต่าง ๆ กีฬาและการละเล่นต่าง ๆ มหรสพนาฏนาชนิด ตลอดจนในพิธีกรรมที่เนื่องด้วยประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ตรุษสงกรานต์ ลากพระ ฯลฯ จะมีกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อความบันเทิงผนวกอยู่ทั้งสิ้น

3. สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ที่แตกต่างไปตามสภาพของท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นตัวกำหนด

4. เป็นมรดกที่สำคัญของสังคมที่ได้ถ่ายทอดและปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ทุกคนในสังคมจึงควรช่วยกันรักษาไว้ให้ยั่งยืนต่อไป เพื่อให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้รู้จักตัวเองดียิ่งขึ้น และเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต

5. เป็นเครื่องมือให้การศึกษาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของชีวิต วัฒนธรรมพื้นบ้านได้ทำหน้าที่ให้การศึกษาอบรมแก่คนในแต่ละสังคมโดยตลอด โดยเฉพาะในสมัยก่อนที่ยังไม่มีระบบโรงเรียนแพร่หลายเหมือนในปัจจุบัน โดยสอนให้คนประพฤติดีละเว้นการประพฤติชั่ว รู้จักผิดชอบชั่วดี เข้าใจค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ เช่น ความกตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริตขยันหมั่นเพียร ความสามัคคี ฯลฯ ซึ่งทำการสอนกันในรูปแบบของนิทาน สุภาษิต บทกล่อมเด็ก และบทร้องเพลงของเด็ก

6. เป็นเครื่องมือฝึกพัฒนาทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมให้แก่เด็ก วัฒนธรรมพื้นบ้านได้มีส่วนช่วยที่สำคัญอย่างสูงสุด โดยเฉพาะกีฬา และการละเล่นของเด็กที่บางประเภทมุ่งเน้นให้รู้จักสังเกตใช้ไหวพริบ บางประเภทฝึกให้รู้จักอดกลั้นอารมณ์ และบางประเภทเป็นการฝึกพัฒนาการทางสังคม

7. เป็นเครื่องมือควบคุมสังคม เพราะมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกัน และต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อความอยู่รอด การที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันลักษณะดังกล่าวได้ จำเป็นจะต้องสร้างกฎระเบียบ ขนบธรรมเนียม และประเพณีขึ้นมาเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบกันและกัน ช่มเหงเบียดเบียนหรือรังแกกัน

เห็นได้ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะสามารถใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน เป็นเครื่องมือถ่ายทอดและสะท้อนสภาพชีวิตและสังคมมนุษย์ในยุคสมัยนั้น ๆ เพื่อให้คนรุ่นต่อไปศึกษาเรียนรู้ และยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิต

ประโยชน์ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

วัฒนธรรมพื้นบ้านมีประโยชน์ในด้านต่าง ๆ คือ

1. ด้านการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง จากมรดกที่บรรพบุรุษได้สะสมตกทอดมาถึงปัจจุบัน ซึ่งหลายสิ่งหลายอย่างเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ในท้องถิ่นที่ควรศึกษาและสืบทอด เพราะการศึกษาเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้เพื่อนำมาพัฒนาตนเอง และสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้

2. ด้านเศรษฐกิจเมื่อท้องถิ่นมีคนมากขึ้น ความต้องการในการอุปโภคบริโภคก็ย่อมมากขึ้น ทำให้มีการเพิ่มผลผลิตเพื่อสนองความต้องการของคนก่อให้เกิดการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนสินค้าของแต่ละท้องถิ่นขึ้น ตลอดจนทำให้เกิดการท่องเที่ยวซึ่งเป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น

3. ด้านการปกครองท้องถิ่นที่มีคนพูดภาษาเดียวกัน มีศาสนาเดียวกัน หรือมีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ย่อมจะทำให้สื่อสารทำความเข้าใจกันได้ง่าย ปัญหาในการปกครองก็น้อย ประชาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาท้องถิ่นนั้นเป็นไปด้วยความราบรื่น และมีความสงบสุข

4. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นมรดกทางสังคม สังคมจะอยู่ได้ก็เพราะคนในสังคมนั้น ๆ มีแนวประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการที่คนในสังคมสามารถรวมตัวกันได้นั้นก็เนื่องมาจากมีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางที่อยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย อันเป็นผลทำให้เกิดเป็นมรดกทางสังคมสืบทอดต่อมา ซึ่งสังคมที่จะสร้างมรดกสืบทอดก็คือสังคมกลุ่มเล็ก นั่นคือ สังคมครอบครัวและกระจายวงกว้างเป็นหลาย ๆ ครอบครัวในปัจจุบัน

ประเพณี

วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี (www.wikipedia.org) ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ในเว็บไซต์วิกิพีเดีย ดังนี้ ประเพณี เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นคืออยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนธรรมต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญ ในการบำรุงพุทธศาสนา ด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล

พระยาอนุมานราชธน (2514:37) ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบต่อกันมานานถ้าใครในหมู่ประพฤติดอกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2528:15) ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่า ประเพณี เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชาติ วัฒนธรรม อารยธรรมของคนในชนชาติ และประเพณีอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมเพื่อความเหมาะสมตามกาลเวลา

เสถียร โกเศศ (2509:1) กล่าวในเรื่องการศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยในสมัยก่อนว่า “ประเพณีไทยหมายถึงความถึงนัยสังคมของชนชาวไทย ซึ่งได้รับมรดกตกทอดกันมาแต่เก่าก่อน เรียกว่าประเพณีเดิมหรือประเพณีปรัมปรา คือเป็นประเพณีที่สืบต่อ ๆ กันมาตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า tradition” ประเพณีแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. ประเพณีส่วนบุคคล หมายถึงประเพณีอันเกี่ยวกับตัวบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยตรง เช่น การทำขวัญเด็ก การแต่งงาน การบวช ฯลฯ

2. ประเพณีส่วนรวม เป็นประเพณีที่ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นประเพณีที่ทุกคนรวมกันปฏิบัติ ส่วนมากมักจะเป็นประเพณีทางศาสนา ประเพณีเหล่านี้เหมือนกันตลอดทั่วทั้งประเทศ แต่อาจจะมีส่วนปลีกย่อยต่างกันในแต่ละท้องถิ่น

สรุปแล้ว ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะ

ประเพณี ในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตาม ความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

ตำนาน

คือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน อาจจะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นหรือเป็นเรื่องที่มีเค้าความจริงปรากฏอยู่ โดยปกติแล้วบ้านเมืองหรือสถานที่แหล่งต่าง ๆ ย่อมมีเรื่องราวกล่าวถึงความเป็นมา บอกให้รู้ถึงประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในพื้นที่นั้นมีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ อาจจะเหมือนกัน หรือแตกต่างกันนั้น ขึ้นอยู่กับความเชื่อและการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5 (2542:2412) ได้ให้ความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนาน มาจากภาษาบาลีว่า “คัมภีร์” ซึ่งแปลว่าท่อนหรือตอน แต่ที่แปลว่าเรื่องราวในอดีตนั้น น่าจะมาจากภาษาขอมที่ใช้ว่า “ภูณาล-คัมภีร์” โดยศัพท์ล้านนาหรือภาษาไทยเก่าใช้คำว่า พิน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542:462) ได้ให้ความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนาน น. เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา เช่นตำนานพุทธเจดีย์สยาม; เรียกพระปริตรบทหนึ่ง ๆ ว่า ตำนาน ในคำว่า เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน

สมพร เจริญพงศ์ (2544:213) ได้ให้ความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนาน น. เรื่องราวที่เล่าเกี่ยวพันกับสิ่งในท้องถิ่น อาจเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ภูเขา แม่น้ำ เป็นต้น

ประคอง นิมนานเหมินทร์ (2543:18-19) ได้กล่าวถึงความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนานปรัมปรา หรือบางทีเรียกว่า เทวปกรณัมหรือเทพปกรณัม ภาษาอังกฤษใช้ Myth เป็นเรื่องอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาล โครงสร้างและระบบจักรวาล มนุษย์ สัตว์ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ลม ฝน กลางวัน กลางคืน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ความเป็นมาของชนชั้นผู้นำ ลำดับชั้นและบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมและการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ว่าเกิดขึ้นเมื่อไร เพราะเหตุใด

ประพนธ์ เรื่องณรงค์ (2544:24) ได้กล่าวถึงความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนาน หมายถึงเรื่องราวที่บอกเล่าเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว และเป็นเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมา อาจจริงหรือไม่จริงก็ได้ บางครั้งก็เป็นเรื่องเพื่อให้สอดคล้องตามสภาพ ให้คนจดจำเพื่อเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งก็ได้

โชติ ศรีสุวรรณ (2546:26-28) ได้กล่าวถึงความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนาน (myth) คือนิทานพื้นบ้านที่เล่าเรื่องการกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ เรื่องของมนุษย์ สัตว์ การกำเนิดโลก ดวงอาทิตย์ เรื่องของจักรวาล การกำเนิดเทพ ซึ่งบ่งบอกถึงโครงสร้างความสัมพันธ์และกฎเกณฑ์ ตลอดจนการกำหนดคุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ

ตำนานจึงเป็นนิทาน เรื่องเล่าปรัมปรา เทพตำนาน บางแห่งอาจจะเรียกว่า “เทพตำนาน” แต่คำว่า “ตำนาน” เป็นคำที่ผู้อ่านหรือผู้ฟังคุ้นเคยมากกว่า

ลักษณะของตำนาน

ลักษณะของตำนานประกอบด้วยโครงสร้างสำคัญ 2 ส่วน คือ

1. การกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ เช่น เรื่องราวการกำเนิดจักรวาล การกำเนิดแม่น้ำ ป่าเขา เป็นต้น

2. โครงสร้างความสัมพันธ์และกฎเกณฑ์ คุณและโทษของพฤติกรรมต่าง ๆ

โครงสร้าง คือ ลักษณะสิ่งต่าง ๆ ที่มีปรากฏอยู่ เช่น กำเนิดจักรวาล ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ สวรรค์ (ท้องฟ้า) ดิน (โลก) และได้บาดาล (ใต้โลก) ตามความเชื่อ มนุษย์ สัตว์ และพืชอยู่บนโลก เทวดาอยู่บนฟ้าหรือบนสวรรค์ พวกนาค หรือคนตายอยู่ใต้โลก หรือเมืองบาดาล

ความสัมพันธ์ คือ ความเกี่ยวข้องของสิ่งต่าง ๆ คือ หากมีผู้หนึ่งผู้ใดทำตามกฎเกณฑ์ หรือข้อห้ามในกลุ่ม ย่อมได้รับผลที่เป็นคุณ ส่วนผู้ที่ละเมิดกฎเกณฑ์ คือ ไม่ปฏิบัติตาม ย่อมให้โทษแก่ตนได้

ภาษา

ภาษาคือสิ่งที่มนุษย์ใช้ติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นภาษาใดก็ตาม ภาษาก็จะแสดงออกมาโดยเป็นเสียงที่เปล่งออกมา ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูดหรือเขียน จะประกอบไปด้วยพยางค์ และความหมายซึ่งเรียกว่า “คำ” ได้มีผู้ให้คำนิยามของคำว่า “คำ” ไว้มากดังนี้

กาญจนา นาคสกุล และคณะ (2521:21) ให้ความหมายของคำว่า “คำ” คือ เสียงที่เป็นเครื่องหมายและแสดงออกมาเป็นความหมายต่างๆ แต่ขอบเขตของความหมายนั้นไม่คงที่ตายตัว อาจจะกว้างแคบหรือเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา นอกจากนี้คำยังเป็นเครื่องมือใช้ติดต่อ ทำความเข้าใจกัน เป็นเครื่องมือของการจำ การคิด การสังเกต การพิจารณา การแสดงความคิดเห็น และการแสดงความรู้สึก ผู้ที่รู้คำมากย่อมมีความสามารถจะแสดงความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวาง และเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้งกว่าผู้ที่รู้คำน้อย ในการใช้ภาษาไม่ว่าจะเป็น การอ่าน การพูด การเขียน ผู้ใช้ภาษาคงจะต้องรู้คำมาก เพื่อจะได้ นำคำเหล่านั้น มาใช้แสดงความคิดเห็นได้อย่างดี

ถ้วน กว้างขวางและแสดงความเป็นผู้รู้ การใช้คำเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่ง เพราะอาจทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกต่างๆ กัน เช่น อาจจะทำให้รู้สึกเฉยๆ ก็ได้ พอใจก็ได้ รักก็ได้ โกรธก็ได้ ผู้ใช้ภาษาทุกคนจึงควรระลึกอยู่เสมอว่า คำทุกคำมีความสำคัญและมีค่า ถ้ารู้จักเลือกใช้อย่างระมัดระวังก็จะทำให้คำพูดหรือข้อเขียนมีค่า แต่ถ้าไม่รู้จักเลือกใช้ก็จะได้ผลตรงกันข้าม

ฉลวย บุญประเสริฐ (2542:134) ได้กล่าวถึง “หน่วยคำ” ไว้ว่า หน่วยคำ หมายถึง หน่วยย่อยของภาษาที่เกิดจากการเรียงลำดับของหน่วยเสียง เป็นหน่วยที่ย่อยที่สุดที่มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหากไม่มีความหมายก็ต้องมีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งทางไวยากรณ์ หรือมีทั้งความหมายและหน้าที่ทางไวยากรณ์ก็ได้ หน่วยคำใดหน่วยคำหนึ่งจะมีความหมายหรือหน้าที่ลงเดิมเสมอ ไม่ว่าจะปรากฏอยู่ส่วนไหนของคำ

บรรจบ พันธุเมธา (มปป.: 9) ได้กล่าวถึงลักษณะของคำไว้ว่า “คำแต่ละคำสร้างขึ้นมาสมาเร็จสมบูรณ์ พร้อมจะใช้ในภาษาได้ทันที บางคำอาจมีความหมายสมบูรณ์ด้วยคำคำเดียวนั้น แต่บางคำก็อาจต้องอาศัยคำอื่นมาด้วย ความหมายจึงจะสมบูรณ์ ใช้ได้ตรงตามความต้องการ”

จินดา เสงี่ยมบูรณ์ (2542:141) ได้กล่าวถึงคำไว้ว่า “คำ คือหน่วยที่มีความหมายในภาษา คุณสมบัติของคำคือ สามารถปรากฏตามลำพังได้ มีทั้งขนาดเล็กซึ่งมี 1 หน่วยคำ และขนาดใหญ่ซึ่งมากกว่า 1 หน่วยคำ”

อัศรา บุญทิพย์ (2534:42) ได้กล่าวถึงคำไว้ว่า “คำ คือเสียงพูดหรือลายลักษณ์อักษรที่เขียนหรือพิมพ์ขึ้นเพื่อแสดงความคิด โดยปรกติถือว่าเป็นหน่วยเสียงที่เล็กที่สุดซึ่งมีความหมายในตัว”

ดังนั้น คำจึงหมายถึง หน่วยเสียงที่เล็กที่สุดที่มีความหมายในภาษา ไม่ว่าจะ เป็นเสียงพูดหรือลายลักษณ์อักษรที่มีความหมายสมบูรณ์ในตัว สามารถปรากฏตามลำพังได้ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร และทำความเข้าใจระหว่างกันได้ ผู้ที่รู้ความหมายของคำหรือรู้จักคำมากย่อมจะแสดงความคิดและสามารถทำความเข้าใจถึงต่างๆ ได้อย่างดี

เมื่อกล่าวถึงความหมายคำ ได้มีผู้แบ่งประเภทของคำไว้มากมายดังเช่น

กาญจนา นาคสกุลและคณะได้แบ่งความหมายของคำออกเป็น 2 อย่าง ได้แก่

1. ความหมายโดยตรงหรือความหมายหลัก ได้แก่ ความหมายเดิมของคำเป็นความหมายในพจนานุกรม เช่น คำว่า ลำลี มีความหมายถึง ต้นไม้ชนิดหนึ่งเมล็ดมีปุยสีขาว
2. ความหมายโดยนัย หรือความหมายแฝง ได้แก่ ความหมายที่ชักนำความคิดให้เกี่ยวโยงไปถึงสิ่งอื่น อาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ หลายอย่าง เช่น ความรู้สึก ความเคยชิน กาลเทศะ ความสุภาพของภาษา เช่น คำว่า ลำลี อาจหมายถึง ความเบา หรือสีขาว

ชำนาญ รอดเหตุภัย (2519:71-78) ได้แบ่งประเภทของคำไว้ 20 ประเภทในที่นี้จะยกประเภทคำที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย 7 ประเภท ดังนี้

1. คำที่มีความหมายโดยตรง หมายถึงคำที่มีความหมายตรงตามพจนานุกรม ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้กันเป็นปกติในชีวิตประจำวันของคนทั่วไป เช่น กิน หมายความว่า กลืน เคี้ยว กลืน

2. คำที่มีความหมายโดยนัย หมายถึง ความหมายที่แฝงอยู่เป็นความหมายที่เกิดจากสัมผัสนัยภาพ คือต้องมีบริบทเป็นเครื่องกำกับ และจะชวนให้คิดไปถึงความหมายอย่างอื่นนอกเหนือไปจากความหมายโดยตรงตามปกติ เช่น กิน หมายความว่า โกง

3. คำสแลง หรือคำคะนอง หมายถึงคำที่ใช้ตลาดเคลื่อนไปจากปกติ อาจจะเป็นด้านการเขียน และความหมาย เช่น แก่ก๊ก มัลล้ เดิ้ล เดียน

4. คำภาษาตลาด หมายถึง คำที่เป็นภาษาพูดของคนทั่วไปโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสม แต่สามารถสื่อความหมายกันได้เป็นอย่างดี

5. คำเลียนเสียงธรรมชาติ หมายถึง คำที่ช่วยให้เกิดความรู้สึกนึกคิด และกระตุ้นให้เกิดจินตภาพ และเหมาะสำหรับงานเขียนที่ต้องการภาษาระดับกึ่งแบบแผนและภาษาปาก

6. คำภาษาถิ่น หมายถึง คำที่ใช้กันตามท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างไปจากภาษากลางอันเป็นภาษามาตรฐานของชาติ เช่น แล่วกา แซ่บอีหลี ย่านัก ฯลฯ

7. คำภาษาต่างประเทศ หมายถึง การใช้คำยืมจากภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาจีน บาลี สันสกฤต อังกฤษ เขมร ฯลฯ คำบางคำเข้ามาใช้อยู่ในภาษาไทยมานานจนเสมือนว่ากลายเป็นคำไทย เช่น ก๋วยเตี๋ยว ธรรม แก๊ส

นอกจากการใช้คำที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว ในภาษาไทยยังมีการสร้างคำด้วยวิธีการต่างๆ ดังที่จินดา เสงี่ยมบูรณ์ (2542:151) กล่าวถึงการสร้างคำขึ้นใหม่เพื่อให้ใช้ได้เพียงพอกับความต้องการ โดยการนำคำที่มีอยู่ดั้งเดิมมารวมกันเป็นคำใหม่ซึ่งเรียกว่าการรวมหน่วยคำ และการนำคำมาซ้ำเสียงเดิม ดังนี้

1. คำประสม คือ คำที่เกิดขึ้นจากการรวมหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไปมาประกอบเข้าด้วยกัน คำประสมจำแนกตามความหมายของหน่วยคำที่นำมาประกอบเข้าด้วยกันเป็น 2 ชนิด คือ คำประสมและคำซ้อน

1.1 คำประสม คือคำที่เกิดจากการรวมหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไป คำใหม่ และมีความใหม่ ทั้งนี้หน่วยคำอิสระที่นำมาประกอบเข้าด้วยกันนั้นจะมีความหมายต่างกัน คำประสมได้แบ่งไว้หลายประเภท ดังนี้

1.1.1 คำประสมที่เกิดใหม่มีความหมายอย่างหน่วยคำหลัก และมีหน่วยคำประกอบเสริมแสดงลักษณะเฉพาะของความหมายของคำประสม

1.1.2 คำประสมที่เกิดใหม่มีความหมายจำกัดเฉพาะคำนั้น คือมีความหมายตามความหมายของหน่วยคำหลัก ส่วนหน่วยคำประกอบจะแสดงลักษณะ สภาพ คุณสมบัติ หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการเสริมให้มีความหมายเฉพาะยิ่งขึ้น

1.1.3 คำประสมที่เกิดใหม่มีความหมายใหม่ แต่แสดงนัยของความหมายของหน่วยคำเดิมทั้งสองคำ

1.1.4 คำประสมที่เกิดใหม่ มีความหมายย่อใจความ แต่ยังแสดงนัยของความหมายของหน่วยคำที่เป็นส่วนประกอบหลัก

1.1.5 คำประสมที่เกิดใหม่ มีความหมายแสดงลักษณะ หรืออาการหรือสถานที่ของคำที่ประกอบด้วย

1.1.6 คำประสมที่เกิดใหม่มีความหมายเชิงอุปมา คือหน่วยคำที่นำมาประกอบจะเป็นตัวที่บอกความหมายเชิงเปรียบเทียบให้เห็นว่ามีอาการหรือลักษณะอย่างนั้น

1.2 คำซ้อน หรือคำไวพจน์ผสม หรือคำคู่ เป็นคำที่เกิดจากการนำหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาประกอบเข้าด้วยกันโดยที่หน่วยคำที่นำมาประกอบเข้าด้วยกันนั้น มีความหมายเหมือนกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน หรืออาจเป็นหน่วยคำที่มีความหมายตรงกันข้าม คำซ้อนแบ่งออกได้หลายประเภทดังนี้

1.2.1 คำซ้อน 2 คำ คำซ้อนประเภทนี้ประกอบด้วยหน่วยคำ 2 หน่วย เช่น ไร่นา พี่น้อง ถ้วยชาม คำจูน พัดวี หลับนอน เนื้อตัว

1.2.2 คำซ้อน 4 คำ คำซ้อนประเภทนี้ประกอบด้วยหน่วยคำ 4 หน่วยมี 4 ลักษณะคือ

1.2.2.1 คำซ้อน 4 คำ ประเภทมีสัมผัสกลางคำ เช่น ยากดีมีเงิน ผลหมากรากไม้ อดอยากปากแห้ง เก็บหอมรอมริบ ตีชิงวิ่งราว ไปมาหาสู่ เกี่ยวคองหนองยุ้ง รูปโฉมโฉมพรรณ ยกยอปอปั้น

1.2.2.2 คำซ้อน 4 คำ ประเภทซ้อนสลับ คำซ้อนประเภทนี้ ส่วนประกอบแต่ละส่วนอาจเป็นคำซ้อนประเภท 2 คำ ซ้อนกันอยู่ 2 คู่ สลับกัน เช่น หน้าขึ้นอกตรม ปากหวานก้นเปรี้ยว ผิดชอบชั่วดี นักกนิธเบาหน้อย

1.2.2.3 คำซ้อน 4 คำ ประเภทคู่ซ้อนซ้ำ คำซ้อนประเภทนี้คำที่ 1 และคำที่ 3 จะเป็นคำเดียวกัน ส่วนคำที่ 2 และคำที่ 4 จะมีความหมายเหมือนกันหรือเป็นไปใน

ทำนองเดียวกัน เช่น อคหลักบอคนอน หายใจหายใจ เป็นทุกข์เป็นร้อน กัมหนากัมตา ถูกอกถูกใจ ค่อลื้อค่อเถียง เจียมเนื้อเจียมตัว จิงไหวจิงพริบ

1.2.2.4 คำซ้อน 4 คำ ประเภทคู่ซ้อนต่าง คำซ้อนประเภทนี้คำที่ 1 กับคำที่ 3 จะเป็นคำเดียวกัน ส่วนคำที่ 2 และคำที่ 4 จะมีความหมายตรงกันข้าม เช่น ไม่มากไม่น้อย ถือเขาถือเรา ผ่อนสั้นผ่อนยาว ร่วมทุกข์ร่วมสุข เอาเป็นเอาตาย ที่หน้าทีหลัง ผลได้ผลเสีย

1.3 คำซ้อน 6 คำ คำซ้อนประเภทนี้มี 6 คำ และคำที่ 3 กับคำที่ 4 จะสลับสับกัน เช่น อคตาหลักบับตานอน จิงกรำขำก็แรง คดในข้องอในกระดูก จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน

2. คำผสม คือ คำที่ประกอบด้วยหน่วยคำ 2 หน่วยคำขึ้นไป และหน่วยคำที่นำมาประกอบกันดังกล่าวจะต้องมีหน่วยคำไม่อิสระปรากฏอยู่ด้วยอย่างน้อย 1 หน่วยคำเสมอ อาจจำแนกความหมายของคำผสมได้ดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายเปลี่ยนความ เมื่อประกอบคำผสมขึ้นแล้วจะเปลี่ยนความหมายของหน่วยคำหลัก เป็นตรงกันข้าม เช่น กุศล (บุญ สิ่งที่ดีชอบ) + อ (ไม่ใช่) เป็น อกุศล (ชั่ว ไม่ดี ไม่เป็นมงคล)

2.2 ความหมายเพิ่มความ เมื่อประกอบคำผสมขึ้นแล้ว หน่วยคำประกอบจะเพิ่มความหมายให้หน่วยคำหลัก เช่น คติ ทาง การดำเนินไป + สุ ดีงาม เป็น สุคติ (ทางดี ทางสวรรค์)

2.3 ความหมายบอกความเกี่ยวข้อง เมื่อประกอบคำผสมขึ้นแล้ว ความหมายของหน่วยคำประกอบจะเป็นตัวแสดงลักษณะอาการหรือมีความสัมพันธ์กับความหมายของหน่วยคำหลัก เช่น เกษตร ที่ดิน หุ่น นา ไร่ + กร ผู้ทำ เป็น เกษตรกร ผู้ทำไร่ไถนา

2.4 ความหมายบอกชื่อสถานที่และสิ่งของเครื่องใช้ คำผสมเหล่านี้เกิดจากหน่วยคำประกอบที่ผสมเข้ากับหน่วยคำหลักที่มีความหมายเป็นคำกริยาแล้วทำให้ความหมายของคำผสมเป็น สถานที่ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่แสดงลักษณะหรือเกี่ยวข้องกับหน่วยคำหลักนั้นๆ เช่น โยง มัดแขวนด้วยเชือกหรือสิ่งอื่น + ระ (ส่วน ตอน) เป็น ระโยง สายโยงเสาระโยงระโยง

2.5 ความหมายมีลักษณะเป็นกริยากริต ความหมายของคำผสมเพิ่มความหมายของหน่วยคำหลักให้เป็นเหมือนกริยากริตในภาษาเขมร คือมีความหมายว่า ทำให้ หรือมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายนั้น เช่น หน่วยคำหลัก คำว่า ราบ คำผสม คือ กราบแสดงความเคารพด้วยวิธีนั่งประนมมือขึ้นเสมอหน้าผาก แล้วหมอบราบลงกับพื้น ทำให้ตัวเองราบลง

3. คำซ้ำ หมายถึง คำที่เกิดจากการนำหน่วยคำมาออกเสียงซ้ำเดิมเป็น 2 ครั้งขึ้นไป แล้วทำให้ความหมายต่างไปจากเดิม คำซ้ำแต่ละคำมีความหมายเฉพาะคำแตกต่างกันไปเป็นหลายอย่าง ดังเช่น

3.1 คำซ้ำบางคำมีความหมายเหมือนคำเดิม เช่น เขาตั้งใจทำงานเสมอๆ

3.2 คำซ้ำบางคำมีความหมายแสดงพหุพจน์ เช่น เด็กๆ กำลังรับประทานอาหาร

กลางวัน

3.3 คำซ้ำบางคำมีความหมายเน้นเพิ่มน้ำหนักของความหมายเดิม เช่น พูดดังๆ ซิ

3.4 มีความหมายเบาลง ไม่เจาะจงแน่นอน เช่น เราจะไปตอนบ่ายๆ หน่อยนะ

3.5 มีความหมาย แยกเป็นส่วนๆ เช่น กวาดเป็นห้องๆ ไป เข้ามาเป็นคนๆ

3.6 มีความหมายเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น อยู่ๆ เธอก็ร้องไห้ ของพื้นๆ อย่างนี้มี

ลงไป

ฉลุย บุญประเสริฐ (2542:138) กล่าวว่า การสร้างคำเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของภาษาที่เกิดขึ้น เพื่อให้มีคำพ้องกับความต้องการใช้ สำหรับในภาษาไทยนั้นมีการสร้างคำเกิดขึ้น เช่นเดียวกับภาษาอื่นๆ ถ้าจะอธิบายการสร้างคำในภาษาไทยโดยพิจารณาในแง่ที่คำต้องประกอบขึ้นด้วยหน่วยคำ จะเห็นว่าการสร้างคำเกิดได้ 2 วิธี คือ การรวมหน่วย การซ้ำหน่วยคำ

1. การรวมหน่วยคำ การรวมหน่วยคำทำให้เกิดคำได้ 3 ประเภท คือ คำผสม คำประสม คำซ้อน

1.1 คำผสม เกิดจากการรวมหน่วยคำตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป เข้าด้วยกัน โดยที่จะต้องมียุ่หน่วยคำผูกพันรวมอยู่ด้วยอย่างน้อย 1 หน่วยคำเสมอ คำผสมอาจเกิดได้ 2 วิธีคือ เกิดจากการรวมหน่วยคำผูกพันกับหน่วยคำผูกพัน เช่น ร่ำเร่ ชดช้อย ผาดโผน ครื้นเครง เป็นต้น และเกิดจากการรวมหน่วยคำผูกพัน ประกอบเข้ากับหน่วยคำอิสระโดยมีหน่วยคำอิสระเป็นหลัก และหน่วยคำผูกพันเป็นหน่วยประกอบ ซึ่งอาจจะประกอบเข้าหน้าคำ กลางคำ หรือท้ายคำก็ได้ เช่น จิตรกร ผู้ดี ขาวนา เครื่องจักร เป็นต้น

หน่วยคำหลักในคำผสมจะเป็นตัวสำคัญที่จะบอกความหมายของคำผสมและหน่วยคำที่มาประกอบจะบอกว่า ความหมายจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร ดังอาจเป็นไปได้หลายลักษณะ

1.1.1 ความหมายเปลี่ยนความ คือหน่วยคำประกอบเปลี่ยนความหมายของหน่วยคำหลัก เช่น มงคล (ความเจริญ) เป็น อัมมงคล (ปราศจากความเจริญ)

1.1.2 ความหมายเพิ่มความ คือ ความหมายของหน่วยคำประกอบจะเป็นส่วนขยายความหมายของหน่วยคำหลัก เช่น ฆาต (ฆ่าทำลาย) เป็น ฆาตกร (ผู้ฆ่า ผู้ทำลาย)

1.1.3 เปลี่ยนความหมาย ทำให้คำผสมที่เกิดขึ้นกลายเป็นคำหมวดใหม่ ดังเช่น มีความหมายเป็นคำกริยา เช่น กอบ เป็น ประกอบ

1.2 คำประสม เกิดจากการรวมหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไป คำประสมอาจมีความหมายใหม่ หรือมีความหมายเดิมอยู่ด้วย ดังเช่น

1.2.1 มีความหมายอย่างหน่วยคำหลัก และมีหน่วยคำประกอบเสริม แสดงลักษณะเฉพาะของความหมายของคำประสมนั้นๆ เช่น คัดเลือก คัดทาง

1.2.2 มีความหมายเฉพาะมากขึ้น เช่น ปูทะเล โตะกินข้าว

1.2.3 มีความหมายใหม่ แต่เป็นความหมายของแต่ละหน่วยคำประกอบกัน เช่น หางเสือ คัมยำ

1.2.4 ความหมายย่อใจความ เช่น คนไข้ ความหลัง เรือนต้นไม้ คนกลาง

1.2.5 มีความหมายเชิงอุปมา คือ หน่วยคำที่นำมาประกอบกัน จะเป็นตัวแนะหรือเปรียบเทียบให้เห็นว่ามีลักษณะหรืออาการอย่างนั้น เช่น ใจกว้าง หลายใจ

1.3 คำซ้อน เป็นคำที่เกิดจากการรวมหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยคำขึ้นไป เช่นเดียวกับคำประสม แต่ต่างกันตรงที่ว่าหน่วยคำที่นำมาประกอบนั้นมีความหมายของแต่ละหน่วยคำเหมือนกัน เช่น บ้านเรือน ทูบตี ขัดข้อง หรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน เช่น ใจคอ หูตา เนื้อตัว หรือมีความหมายตรงกันข้าม เช่น ผิดชอบ เท็จจริง ได้เสีย เป็นต้น

เมื่อนำหน่วยคำอิสระมารวมกันกลายเป็นคำซ้อนแล้ว ความหมายของคำซ้อนอาจมีความหมายใหม่แปลกจากคำเดิมหรืออาจมีความหมายคงที่ เช่น ใจคอ หมายถึง จิตใจ ถ้วยชาม หมายถึง อุปกรณ์ในการรับประทานอาหาร ความหมายคงที่ เช่น แก่นสาร เคี้ยวผล ชากศพ จิตใจ เป็นต้น

2. การซ้ำหน่วยคำ ทำให้เกิดคำซ้ำ คำซ้ำ หมายถึง การนำหน่วยคำมาออกเสียงซ้ำอีก ตั้งแต่ 1 ครั้งขึ้นไป ซึ่งเมื่อออกเสียงซ้ำแล้ว ความหมายของคำอาจเน้นหนัก หรือเบาลง ต่างไปจากความหมายของหน่วยคำเดิมหน่วยคำเดียวกัน ความหมายของคำซ้ำแบ่งออกเป็น

2.1 เป็นพหูพจน์ เช่น เด็กๆ ชอบเล่น เพื่อนๆ ชอบไปดูหนัง

2.2 ความหมายหมายถึง ที่ละอัน คราวละอย่าง เช่น เธอควรใช้ดินสอให้หมด เป็นแท่งๆ

2.3 เพิ่มน้ำหนัก หรือเน้นความเดิม เช่น อย่างไรก็ตาม เธอก็ต้องไป แม่บอกก็ครั้งๆ ลูกก็ยังทำเลย

2.4 ลดน้ำหนักคำเดิม เช่น เสื้อสีแดงๆ ไซ้ไหม

2.5 ทำให้ความหมายไม่แน่นอน ถ้าเกี่ยวกับสถานที่ก็ไม่เจาะจงว่าเป็นจุดใด แต่อยู่ในบริเวณนั้น เช่น ขนมนี้นี้อร่อยๆ บางรัก ถ้าเกี่ยวกับเวลาก็ไม่เจาะจงตายตัว เช่น เจอกันเรื่อยๆ นะ

2.6 ทำให้เกิดความหมายใหม่ เช่น เรื่องกล้วยๆ แค่นี้สบายมาก เขารู้เพียงงูๆ ปลาๆ เท่านั้น

2.7 ทำให้ความหมายเท่าเดิมไม่เปลี่ยนแปลง เช่น เขาดีใจเหมือนผู้ใหญ่ทั่วๆ ไป
สำหรับคำชื่อนั้น วินัย ภูระหงษ์ (2533:80-88) ได้กล่าวถึงความหมายไว้ว่า คำชื่อนหรือคำคู่ เป็นคำที่เกิดจากการนำหน่วยคำอิสระตั้งแต่ 2 หน่วยขึ้นไปมาประกอบเข้าด้วยกันทั้งนี้หน่วยคำที่นำมาประกอบเข้าด้วยกันนั้นจะมีความหมายเหมือนกันหรือเป็นไปในทำนองเดียวกันหรืออาจเป็นหน่วยคำที่มีความหมายต่างกัน ในลักษณะตรงกันข้ามประเภทของคำชื่อนแบ่งตามลักษณะการประกอบคำได้ดังต่อไปนี้

1. คำชื่อน 2 คำ ประกอบด้วยหน่วยคำ 2 หน่วย เช่น ไร่นา เนื้อตัว ลูกคีม ลูกหลาน

2. คำชื่อน 4 คำ คำชื่อนประเภทนี้ส่วนประกอบของคำแต่ละส่วนจะมี 2 คำแบ่งออกได้เป็น 4 ลักษณะคือ

2.1 คำชื่อน 4 คำ ประเภทมีสัมผัสตรงกลาง เช่น อดอยากปากแห้ง ใจมาหาสู่

2.2 คำชื่อน 4 คำ ประเภทชื่อนสลับ เป็นคำชื่อนที่ชื่อนกันอยู่ 2 คู่ โดยคำแรกและคำหลังของแต่ละคู่จะมีความหมายเหมือนกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกันหรือมีความหมายตรงข้ามเป็นคู่ๆ สลับกัน เช่น หน้าขึ้นอกดรม ปากหวานกันเปรี้ยว

2.3 คำชื่อน 4 คำ ประเภทชื่อนซ้ำ คำแรกของแต่ละคู่จะเป็นคำเดียวกันแต่คำหลังจะมีความหมายเหมือนหรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน เช่น อดหลับอดนอน ผิดหูผิดตา

2.4 คำชื่อน 4 คำ ประเภทชื่อนต่าง คำแรกของแต่ละคู่จะเป็นคำเดียวกัน แต่คำหลังจะมีความหมายตรงข้ามกัน เช่น มีคิมิร้าย ไม่มากไม่น้อย เอาเป็นเอาตาย

อัศรา บุญทิพย์ (2534:70) ได้กล่าวถึงการสร้างคำในภาษาไทยไว้ดังนี้ ภาษาไทยมีการสร้างคำใหม่ที่ใช้ในภาษาไทยไว้ 5 ประเภท คือ

1. คำประสม คือคำที่เอาคำมูลมาประสมกัน ได้คำเป็นอีกคำหนึ่งต่างหาก แต่มีเค้าความหมายของคำมูลเดิม ได้แก่ หางเสือ ลูกเสือ คำประสมมี 4 ลักษณะ ดังนี้

1.1 คำประสมที่นำคำมูลมาประสมกันแล้วความหมายผิดไปจากเดิม แต่มีเค้าความหมายเดิมเป็นหลัก ได้แก่ หางเสือ (เครื่องถือท้ายเรือ) ลูกน้ำ (ลูกยุง)

1.2 คำประสมที่เอาคำมูลมาประสมกัน ซึ่งคำมูลแต่ละคำมีเนื้อความคงที่ แต่เมื่อประสมกันแล้วมีเนื้อความผิดจากรูปเดิม มีลักษณะเป็นคำสำนวนหรือคำอุปมา ได้แก่ ยินดี ใจหาย ใจจืด ออกหัก คอแข็ง

1.3 คำประสมที่เอาคำมูลคำเดียวกันมาซ้ำกัน ได้ความหมายคล้ายคำมูลเดิม หรืออาจผิดเพี้ยนไปจากความหมายเดิมเล็กน้อย ได้แก่ เร็วๆ ช้าๆ เด็กๆ คำๆ อ้วนๆ ผอมๆ นั้ๆ นอนๆ

1.4 คำที่ย่อมาจากใจความมาก คล้ายคำสมาสในภาษาบาลี รวมทั้งคำอาการนาม ที่นำหน้าด้วย “การ” หรือ “ความ” ได้แก่ ชาวนา ชาวเมือง ผู้ดี ผู้แพ้ นักเลง นักรบ ช่างทอง ช่างเขียน หมอตำ การกิน การอยู่ ความจน

2. คำซ้อน คือ คำประสมชนิดหนึ่ง โดยเอาคำเต็มสองคำซึ่งต่างเสียงกัน แต่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกันมาควบให้ซ้อนกัน ได้คำที่มีความหมายเดิม หรือมีความหมายผิดเพี้ยนจากเดิมไปบ้าง เนื่องจากคำในภาษาไทยเดิมเป็นคำพยางค์เดียว มีคำที่เสียงซ้ำหรือเสียงใกล้เคียงกัน แต่ต่างความหมายกันเป็นจำนวนมาก เพื่อให้สื่อความหมายได้ชัดเจนไม่กำกวม จึงนำคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันหรือใกล้เคียงกันมาขยายความของอีกคำหนึ่ง ให้ได้ความหมายชัดเจนขึ้น หรือได้ความผิดเพี้ยนไปจากเดิมบ้าง เช่น จัดเจน เรียบร้อย ผ่อนรำ ยกเลิก ทรัพย์สิน ทั้งขวาง ลึกกลับ ฯลฯ

3. คำซ้ำ คือการรดคำซ้ำ 2 ครั้ง หรือมากกว่า 2 ครั้ง ทำให้ได้ความหมายต่างออกไปจากคำเดิมคำเดียวการเขียนคำซ้ำ ใช้ไม้ยมก(๗) แทนคำท้ายที่ซ้ำกับคำต้น คำว่า “ยมก” เป็นคำภาษาบาลีสันสกฤต แปลว่า คู่ ดังนั้นใช้ไม้ยมกจึงมีลักษณะเป็นเลขสองไทย (2) ที่เขียนเอาหางลงข้างล่าง ไม้ยมกใช้เขียนแทนคำซ้ำที่เป็นคู่กันเท่านั้น ไม่ได้มีไว้แทนคำเดี่ยวๆ เรียงกัน หรือคำเดียวกันแต่ต่างหน้าที่กัน คำซ้ำมีลักษณะดังนี้

3.1 คำซ้ำที่แสดงจำนวนพหูพจน์ ได้แก่ เด็กๆ หนูๆ สาวๆ คุณๆ

3.2 คำซ้ำที่ให้ความหมายเชิงอุปมา ได้แก่ หมาๆ (ไม่ดี) หนูๆ (ง่าย) กลัวยๆ (ง่าย)

3.3 คำซ้ำที่เน้นความหมายให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น ได้แก่ ร้อนๆ เย็นๆ สดๆ ใหม่ๆ เก๋าๆ ออๆ แอๆ

3.4 คำซ้ำที่ทำให้ความหมายอ่อนลง มักเป็นคำซ้ำที่บอกสี ได้แก่ คำๆ เขียวๆ แดงๆ เหลืองๆ ฯลฯ สีที่เป็นคำซ้ำนี้แสดงว่าไม่ใช่สีนั้นๆ ที่เดียว หรือไม่แน่ใจว่าเป็นสีนั้นๆ

3.5 คำซ้ำที่แยกความหมายออกเป็นส่วนๆ ได้แก่ มีคนมาร่วมงานเป็นสิบๆ

3.6 คำซ้ำที่เปลี่ยนระดับเสียง เน้นความหมายให้ชัดยิ่งขึ้น ได้แก่ คำวขาว คี๊ดช่วยสวย

3.7 คำซ้ำที่สร้างจำคำคู่ตรงข้าม มักให้ความหมายต่างไปจากคำเดิม และทำหน้าที่เป็นสัณฐาน ได้แก่ ไปๆ มาๆ ก็ลงที่ฉันคนเดียว (ในที่สุด)

4. คำสมาส คือ การนำคำภาษาบาลีหรือสันสกฤตตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาประสมกัน ให้เป็นคำเดียวกัน เมื่อประสมกับแล้วความหมายคงเดิมก็มี ความหมายเพี้ยนไปก็มี ความหมายอยู่ที่คำหน้าคำเดียวก็มี และความหมายผิดไปจากเดิมก็มี เช่น

4.1 คำสมาสความหมายคงเดิม ได้แก่ บรม (ยิ่งใหญ่) + ครุ เป็น บรมครุ (ครุผู้ยิ่งใหญ่)

4.2 คำสมาสความหมายเพี้ยนไปจากคำเดิม ได้แก่ รัฐ (แว่นแคว้น ประเทศ) + มนตรี (ที่ปรึกษา) เป็น รัฐมนตรี (ที่ปรึกษาหรือมนตรีหรือเสนาบดีของประเทศ)

4.3 คำสมาสความหมายอยู่ที่คำหน้าคำเดียว ได้แก่ มนุษย (คน) + ชาติ เป็น มนุษยชาติ (คน)

4.4 คำสมาสความหมายผิดไปจากเดิม ได้แก่ สุพรรณ (ทอง) + ราช (พระราชา) เป็น สุพรรณราช (กระโถนใหญ่)

5. คำสนธิ คือการสมาสอย่างหนึ่ง เนื่องจากพยางค์แรกของคำหลังเป็นสระ มักนิยมทำให้เสียงกลมกลืนกันเข้ากับพยางค์หลังของคำแรก โดยปกติสร้างคำสนธิโดยเชื่อมคำบาลีกับคำบาลี คำสันสกฤตกับคำสันสกฤต แต่ในภาษาไทยอาจนำคำบาลีเชื่อมกับคำสันสกฤตก็ได้

ดังนั้นประเภทของคำสามารถแบ่งได้ 7 ประเภท ได้แก่ (1) คำที่มีความหมายโดยตรง (2) คำที่มีความหมายโดยนัย (3) คำสแลง (4) คำภาษาตลาด (5) คำเลียนเสียงธรรมชาติ (6) คำภาษาถิ่น (7) คำภาษาต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีคำที่สร้างใหม่ ได้แก่ (1) การรวมคำ คือ คำผสม คำประสม และ คำซ้อน (2) การซ้ำหน่วยคำ คือ คำซ้ำ รวมทั้งการสร้างคำใหม่จากคำต่างประเทศ ได้แก่ (1) คำสมาส (2) คำสนธิ

ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดทางการด้านการใช้ภาษา ที่ได้กล่าวมาดังกล่าวข้างต้น เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาเกี่ยวกับเพลงไฟล์คของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์

นอกจากนี้เรื่องการใช้คำประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว การใช้ศิลปะในการประพันธ์ก็ล้วนแล้วแต่มีบทบาทในการสร้างความไพเราะ ทั้งในด้านเสียงและความหมายกับเพลงไฟล์คของได้เช่นกัน เช่นการสรรคำมาใช้ให้เหมาะกับบรรยากาศและเนื้อหาของเพลง การใช้คำสัมผัสการใช้ภาพพจน์ เป็นต้น ผู้ประพันธ์จะต้องใช้ความรู้ ความสามารถในการนำศิลปะการประพันธ์มาผสมผสานกับการใช้คำเพื่อให้เกิดความไพเราะและสร้างอารมณ์ ในเพลงให้ผู้ฟังคล้อยตามอีกด้วย

สุนทรียภาพในภาษา

สุนทรียภาพ เป็นศัพท์บัญญัติแทน Aesthetics ในภาษาอังกฤษ ถ้าจะใช้คำไทยให้ใกล้เคียงที่สุดก็น่าจะได้แก่ “ความงาม” แต่ไม่ใช่ความงามในภาษาของคนทั่วไป ซึ่งมีลักษณะ อคติวิสัย (subjective) อย่างเห็นได้ชัด ในชีวิตประจำวัน เราประเมินค่าความงามกันด้วยความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบอันเป็นส่วนตัว เช่น คนชอบสีแดงเกลียดสีเหลืองก็ว่าสีแดงงามกว่าสีเหลือง คนชอบดอกกุหลาบมากกว่าดอกกล้วยไม้ก็ว่าดอกกุหลาบงามกว่าดอกกล้วยไม้ คนชอบหญิงสาวร่างโปร่งบาง ย่อมบอกว่าหญิงสาวลักษณะนั้นงามกว่าหญิงสาวลักษณะอื่น กล่าวได้ว่า ความงามในทัศนะดังกล่าวก็คือ สิ่งที่มีหรือให้คุณค่าอันพึงประสงค์แก่เฉพาะบุคคล ถ้าจะถามถึงต้นสายปลายเหตุ จะตอบว่าไม่มีเลยก็ไม่ได้ วิชาจิตวิทยา แชนงจิตวิเคราะห์ บอกเราว่ามนุษย์มีกระบวนการทำงานของจิตใต้สำนึก (subconscious) และจิตไร้สำนึก (unconscious) มนุษย์ที่ไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมในระดับจิตสำนึกของตนได้ อาจจะหาคำตอบได้จากการศึกษากระบวนการดังกล่าว นักจิตวิทยาอาจบอกได้ว่า ความชอบหรือไม่ชอบเฉพาะตัวนั้นสามารถแสดงบุคลิกภาพ นิสัยใจคอของแต่ละบุคคล ซึ่งมักฝังรากลึกมาตั้งแต่ปฐมวัย เช่น ความก้าวร้าว การเก็บตัว ความวิตกกังวล ความหวาดกลัว หรือการตอบสนองต่อสัญญาณหลักของชีวิต นอกจากนี้ความชอบหรือไม่ชอบยังเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับค่านิยม (value) ของแต่ละบุคคล ซึ่งส่วนมากมักกำหนดขึ้นโดยได้รับอิทธิพลของค่านิยมตามมาตรฐานสังคมไม่น้อย เช่น คนไทยสมัยก่อนพอใจในความงามของนางในวรรณคดีที่ว่า “งามทนคัลกลนิลเจียรไน” ในขณะที่คนไทยสมัยใหม่จะกล่าวว่า “ฟินสวยเหมือนไข่มุก”

ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่า “ความงาม” ในความคิดของคนทั่วไปนั้น มีเหตุปัจจัยใหญ่สองประการ คือ ความงามเนื่องจากเหตุผลทางธรรมชาติโดยเฉพาะทางด้านจิตวิทยา และความงามเนื่องจากเหตุผลทางวัฒนธรรมซึ่งกำหนดโดยสังคม และหากพิจารณาต่อไปอาจพบได้ว่า มีความงามหลายอย่างที่กำหนดขึ้นโดยมีเหตุผลสองประการเป็นรากฐานเสริมซึ่งกันและกัน เช่น ค่านิยมเรื่องความงามของสตรีเพศอาจกำหนดจากค่านิยมของสังคม ซึ่งคนส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกัน และมีแรงผลักดันจากสัญญาณหรือธรรมชาติวิสัยของมนุษย์เป็นส่วนประกอบด้วย

ดังกล่าวแล้วว่า สุนทรียภาพเป็นคำที่มีความหมายแตกต่างจากความงามของคนทั่วไป เป็นที่ทราบว่สุนทรียภาพเป็นศัพท์ที่ใช้อยู่ในการศึกษาศิลปะ การจะเข้าใจคำนี้ จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจกว่าศิลปะคืออะไรเสียก่อน ซึ่ง เจตนา นาควัชระ (อ้างถึงใน ควงมน จิตรจันง, 2541:5)

ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปะเป็นเครื่องสื่อสาร ซึ่งเป็นผลจากการแสดงออกของมนุษย์อันมีมูลจากอารมณ์ สะเทือนใจ ความคิด และประสบการณ์ที่มนุษย์ได้กลั่นกรองผสมผสานกันขึ้น ศิลปะจึงเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดอารมณ์สะเทือนใจ ความคิดและประสบการณ์จากผู้หนึ่งไปยังผู้อื่น”

เนื้อหาของศิลปะย่อมหนีไม่พ้นชีวิตจิตใจของมนุษย์ ซึ่งรวมทั้งทัศนะที่มนุษย์มีต่อสรรพสิ่งอันอยู่แวดล้อมรอบชีวิตและตัวตนของเขาที่เขาได้สัมผัสรับรู้ ไม่ว่าจะเป็นความเป็นไปในชีวิต ความเคลื่อนไหวของสังคมเรื่องราวของบุคคลอื่นทั้งในอดีตที่ตกทอดมายังเขา หรือในสมัยเดียวกัน ที่เขานิยมชมชื่น หรือเยาะเหยียดหยัน ความแปรวนแปรของปรากฏการณ์ธรรมชาติในสากลจักรวาล ตลอดจนโลกของความใฝ่ฝันที่เขาสดร่อยขึ้นด้วยจินตนาการ

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (อ้างถึงใน ดวงมน จิตรจำนง, 2541:5) กล่าวว่า “ทำไมสุนทรียภาพจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับศิลปะ และสุนทรียภาพคืออะไร อาจตอบได้ว่า ศิลปะเป็นเครื่องสื่อสารที่มีพลังเร้าอารมณ์สะเทือนใจของมนุษย์ เห็นได้ว่าวรรณคดีซึ่งก็คือศิลปะที่ใช้ภาษาเป็นอุปกรณ์นั้นสามารถให้ “สัมผัสที่ลึกซึ้งและรุนแรง” และ “กระทบให้เกิดอารมณ์ทุกข์และสุข” สุนทรียภาพหรือความงามทางศิลปะก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ความจับใจ” นั่นเอง”

อย่างไรก็ตาม ความจับใจจากศิลปะนั้นมีได้หมายความว่าถึงความสุข แท้จริง เพราะได้ประสบกับสิ่งสวยงาม นุ่มนวล อ่อนหวานเท่านั้น ผู้สร้างศิลปะที่ประสบผลสำเร็จอาจสร้างความจับใจจากความกักขะ คำขำ หรือทุกข์ทรมานได้ดугกัน เป็นต้นว่าในหัตถนาฏกรรม พฤติกรรม ส่วนบทร้องของมนุษย์จะเป็นแกนสำคัญของเรื่องอันสามารถสร้างอารมณ์ขึ้นได้อย่างครั้นเคร่ง ส่วนในโศกนาฏกรรม ความทุกข์ทรมานของตัวละครเอกอาจนำมาซึ่งความรู้สึกลึกในทางเห็นอกเห็นใจและเจ็บปวดครวคร่าไปด้วย

กล่าวโดยสรุป การศึกษาสุนทรียภาพในศิลปะเป็นการศึกษาคุณภาพของศิลปะและการรับรู้คุณภาพนั้น ในส่วนของภาษาอาจอนุมานว่าภาษาที่ควรค่าแก่การศึกษาในเชิงสุนทรียภาพก็คือภาษาซึ่งเป็นอุปกรณ์แห่งศิลปะ อันเรียกว่าวรรณคดีนั่นเอง การศึกษาคุณภาพของภาษาในวรรณคดีนั้น คือการศึกษาวเคราะห์คุณภาพของการสื่อความหมายโดยถ้อยคำ ดังนั้น ขั้นตอนของการศึกษาสุนทรียภาพในภาษาก็คือ การวิเคราะห์ความหมายของถ้อยคำหรือกลุ่มต่าง ๆ ของถ้อยคำนั่นเอง อาจกล่าวได้ว่าสุนทรียภาพนั้นคือตัวความหมาย ซึ่งเป็นผลจากความประสานกลมกลืนอย่างเป็นเอกภาพของรูปแบบและเนื้อหา ซึ่งเป็นสื่อแห่งความคิดและอารมณ์ของมนุษย์ เป็นความหมายที่ประณีตซับซ้อน และมีลักษณะเฉพาะของผู้แสดงออก ซึ่งไม่ใช่ความหมายตามพจนานุกรม

ปัจจัยหลักในวรรณกรรม

บุญยงค์ เกศเทศ (2536:24) ได้กล่าวถึงปัจจัยหลักในวรรณกรรมว่า องค์ประกอบของวรรณกรรมมีหลายประการ ผู้ศึกษาควรต้องหยิบยกแต่ละเรื่องมาพิจารณาแจกแจง วิเคราะห์ และนำเสนอในทุกแง่มุม ทั้งนี้เพื่อให้การตรวจสอบวรรณกรรมชิ้นนั้นได้อย่างกระจ่างชัด องค์ประกอบดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยหลักในการสร้างสรรควรรณกรรมที่อาจนำมาชี้แนะได้ โดยบุญยงค์ เกศเทศ (2536:24-29) ได้กล่าวถึงปัจจัยหลักในวรรณกรรมไว้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

ท่วงทำนองการเขียน

การศึกษาทำทำนองการเขียนในวรรณกรรมต่าง ๆ นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาจะต้องพิจารณาไตร่ตรองในหลายลักษณะเพื่อที่จะดูความสมบูรณ์ในแต่ละองค์ประกอบและดูภาพรวมทั้งหมด

ฉะนั้นผู้ที่ต้องการศึกษาท่วงทำนองการเขียนของนักประพันธ์ ควรพิจารณาเรื่อง ถิ่นที่อาศัย การใช้ถ้อยคำ ประโยคและอนุเลข

1. ถิ่นที่อาศัยของนักประพันธ์ ในเรื่องนี้มีรายละเอียดที่จะพิจารณาดังนี้

1.1 ข้อความที่เขียนนั้นจำเพาะเจาะจงลงไปและมีเหตุผลกระจ่างชัดในตัวเอง หรือพูดคลุม ๆ กว้าง ๆ ให้ผู้อ่านตีความหมายเอาเอง เช่น คำประพันธ์ตอนนี้ไพเราะทำให้เห็นภาพพจน์เกิดความสะเทือนใจ มีสัมผัสนอกถูกต้องตามแบบ มีสัมผัสในหลายแห่ง เป็นต้น แต่ผู้ที่เขียนได้อย่างจำเพาะเจาะจง มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ จะยกถ้อยคำหรือข้อความในคำประพันธ์ตอนนั้นมาประกอบคำอธิบายให้เห็นแจ่มแจ้งว่าถ้อยคำใดที่ทำให้เห็นภาพ ถ้อยคำใดชวนให้สะเทือนใจ เห็นคล้อยตาม ถ้อยคำใดฟังไพเราะรื่นหู และข้อความในคำประพันธ์นั้นแสดงความคิดลึกซึ้งได้อย่างไร และเพียงใด

1.2 ข้อความที่เขียนนั้นกล่าวขึ้นตามความรู้สึกของผู้เขียนเท่านั้น หรือกล่าวโดยมีหลักฐานประกอบหรืออ้างอิงให้เห็นชัดขึ้น ถ้าเขียนเรื่องที่เสนอความคิดเห็น เพื่อชักชวนให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตามข้อความมีหลักฐานประกอบจะช่วยให้ง่ายต่อการเกิดผล ดังที่ผู้เขียนต้องการมากกว่าข้อความที่พูดจากความรู้สึก แต่ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพรรณนาความรู้สึกส่วนตัวไม่เป็นปัญหา ผู้เขียนมักใช้ถ้อยคำต่างกันไปตามเรื่องเขียนอย่างไรดี นักเขียนบางคนก็โน้มการเขียนของตนไปสู่แบบใดแบบหนึ่งโดยไม่รู้สึกตัว ในที่สุดก็กลายเป็นท่วงทำนองเฉพาะตัวของเขานั้น

1.3 ถ้อยคำที่เขียนนั้นส่วนใหญ่เป็นถ้อยคำที่มีความหมายตรงไปตรงมา หรือเป็นถ้อยคำที่มีความหมายอื่นแฝงอยู่ด้วย

1.4 ด้วยคำที่เป็นชนิด “สามัญ” เมื่ออ่านแล้วคล้าย ๆ ผู้เขียนมาสนทนาด้วย หรือใช้ถ้อยคำที่ค่อนข้างเป็น “แบบแผน”

1.5 ถ้อยคำที่ใช้นั้นส่วนใหญ่เป็นคำซ้อน คำบาลีสันสกฤต คำต่างประเทศอื่น ๆ หรือใช้ถ้อยคำสั้น ๆ ง่าย ๆ คำไทยแท้

1.6 ถ้อยคำที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นศัพท์เทคนิคหรือศัพท์วิชาการ หรือใช้ศัพท์สามัญที่บุคคลทั่วไปเข้าใจง่าย

1.7 ใช้คำที่เป็นภาษาง่าย ๆ ที่คนทุกชั้นสามารถเข้าใจได้ ไม่ควรอวดภูมิ ใช้ศัพท์สูงจนยากที่จะเข้าใจ

1.8 ใช้คำที่มีความหมายกระชับ ตรงตามความคิด และความมุ่งหมาย พยายามหลีกเลี่ยงการใช้คำที่ยังไม่ทราบความหมายแน่นอน

1.9 ใช้คำให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์และความนิยม

1.10 ใช้คำเรียบ ๆ สุภาพ ไม่ใช้คำที่หยาบคาย โด่ดโผน หรือศัพท์ที่นิยมกันเป็นหมู่เป็นเหล่า เช่น โจโลเป็นบ้า ถูกฉิบหาย

1.11 ใช้คำเหมาะสมกับฐานะของแต่ละบุคคล เช่น ภิกษุ พระราชา ฯลฯ

1.12 ไม่ใช้คำปฏิเสธซ้อน

1.13 ใช้คำบุพบทและวิเศษณ์ให้ถูกต้อง

1.14 การผูกประโยคควนซับซ้อนนั้น จะทำให้เข้าใจยาก หรือเข้าใจผิด

1.15 ใช้คำพุ่มเพื่อยและซ้ำซาก การใช้คำที่ดีพึงสังเกตได้ว่า ไม่ใช้คำอุปมาซ้ำเตย เช่น “รูปร่างงามหาคำหมิได้ ผมดำราวกับแมลงผึ้ง หน้าปลั่งดั่งดวงจันทร์ เนตรประหนึ่งดาววางจุมกแม้นดอกกา ฟันเทียมไข่มุก ริมฝีปากเพียงผลคำลึงสุก เสียงหวานปากนกกโกลิกา ขาคือล้ากล้วย เหมาะเจาะไม่อวบเกิน เวลาเดินแคล้วคล่อง มีสง่าเสมอข้างทรง”

1.16 การใช้คำภาษาถิ่น เลือกใช้ให้เหมาะสม

2. การใช้ภาษา

การใช้ภาษาที่นับว่าดี กระชับ เข้าใจง่าย ไม่น่าเบื่ออันควรพิจารณาลึลล ทำนองเขียน ดังต่อไปนี้

2.1 การลำดับความ หมายถึงการจัดลำดับความคิดให้เป็นระบบ เพื่อผู้อ่านจะได้เข้าใจง่าย ไม่จัดลำดับอย่างววนสลับซับซ้อน

2.2 ความง่าย ถูก ชัดเจน

2.3 การเลือกถ้อยคำ เป็นต้นว่า

1) ใช้คำธรรมดา

- 2) มีวิญญาน
- 3) การเปรียบเทียบที่มีเสน่ห์
- 4) ศักดิ์ของคำ
- 5) อำนาจของคำ
- 6) การเน้น คำคำ
- 7) การใช้คำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ
- 8) การบัญญัติคำใหม่

2.4 การใช้อุทาหรณ์

2.5 กระบวนการพรรณนา มีลักษณะ

- 1) ความบริสุทธิ์
- 2) ความสง่าตระการ
- 3) ความคิดสร้างสรรค์
- 4) เป็นไปตามธรรมชาติ
- 5) ตรงต่อความหมาย
- 6) ความกลมกลืน
- 7) ความมีน้ำหนัก

2.6 คำรูปธรรม คำนามธรรม คำแสดงอาการ คำแสดงภาพ มีความหมายโดยตรง มีความหมายโดยนัย คำที่มีเสียงชักนำให้เกิดความรู้สึก เป็นต้น

ความยากง่ายของเรื่องขึ้นอยู่กับลีลาและการใช้ถ้อยคำมาก เรื่องง่าย ๆ บางทีอ่านแล้วรู้สึกหนักเพราะใช้ถ้อยคำยาก มีคำบาลีสันสกฤตปนอยู่เป็นส่วนใหญ่ (จนมีตำนานว่า “แก้วด” ใช้ในภาษาไทยและมีกลวิธีชักเยื้องซับซ้อนมากบางเรื่องอ่านแล้วรู้สึกหนัก เมื่อพิจารณาการใช้ถ้อยคำปรากฏว่า ใช้ถ้อยคำธรรมดาสามัญง่าย ๆ แต่กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องหนัก ทั้งนี้ ไม่ใช่เพราะถ้อยคำยาก แต่หนักเพราะเนื้อหาของเรื่องยาก บางทีเนื้อเรื่องเดียวกัน คน ๆ หนึ่งเขียน อ่านเข้าใจยาก อีกคนหนึ่งเขียนกลับเข้าใจง่าย ทั้งนี้เพราะสาเหตุใดนั้น ผู้ศึกษาควรจะได้พิจารณาบ้าง และตรวจสอบดูอย่างรอบคอบก็จะแลเห็นได้ โดยปกติแล้ว ถ้อยคำเป็นสิ่งที่สมมุติขึ้นใช้ในภาษาแทนสัญลักษณ์ สิ่งของ กิริยาอาการ อารมณ์ ความรู้สึก แทนสิ่งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรมทั้งหมด

ฉะนั้น อาจกล่าวได้ว่า คำจะมีบทบาททั้งในการสร้างสรรค์ และการทำลาย ผู้ศึกษาควรได้ตรวจสอบถ้อยคำในลักษณะต่าง ๆ เช่น ระดับของคำ คำเปรียบ คำแทน เป็นต้น

3. ประโยค

ประโยคได้แก่ความหมายที่มีถ้อยคำบริบูรณ์ ประกอบด้วยภาคประธาน และภาคแสดง ซึ่งสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี ประโยคที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

3.1 ความสมดุล คือข้อความในประโยครับและถ่วงกันได้เป็นอย่างดี เช่น “เพราะเขาเป็นคนดี ทุกคนจึงนับถือเขา” (เพราะ และ จึง เป็นคำที่ทำให้เหตุและบอกผลเป็นการถ่วงความให้กระชับ) “ถึงฝนจะตกฟ้าจะร้องฉันก็จะไป” (ถึง และ ก็ เป็นคำถ่วงความ) คำอื่นที่สามารถถ่วงความได้ เช่น ฉันใด...ฉันนั้น ที่ไหน...ที่นั่น เป็นเหตุ...เป็นผล อุปมา...อุปไมย ฯลฯ

3.2 การเน้นความ ข้อความในประโยคแสดงหน้าที่ต่าง ๆ กัน และแต่ละส่วนของประโยคมีความสำคัญไม่เท่ากัน บางส่วนต้องการให้นั้นหนักเป็นพิเศษ เพื่อชี้ให้เห็นว่าส่วนนั้นสำคัญ โดยปกติส่วนสำคัญที่สุดควรอยู่ที่ท้ายประโยค ส่วนประกอบอื่นๆ ควรอยู่กลาง เช่น ยกมือขึ้น มิฉะนั้น ดาย มาเรียนพิเศษเพื่อหวังสอบได้ การศึกษาเล่าเรียนทำให้คนตื่นตัว เป็นต้น

3.3 การสรุปความ เมื่อประโยคแสดงข้อความเป็นหลายตอน เพื่อขยายคำใดคำหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะก็ควรสรุปให้เห็นเด่นชัดขึ้น เช่น “พระราชชา 1 หญิง 1 ไม่เลี้ยว 1 ย่อมรักผู้เลื่องที่อยู่ใกล้” “ในพวงบุตรที่ยังไม่เกิด 1 หรือเกิดแต่ตายไปแล้ว 1 หรือว่ายังมีชีวิตอยู่แต่เป็นบุตรที่โง่ ๆ ทื่อ ๆ 1 สามชนิดนี้ ควรเลือกเอาชนิดต้นทั้งสอง” “อาหาร การนอน ความกลัว เมณ อาศัยอาศัยด้วยผู้อื่น ตามประการนี้ เป็นอัปมาน แห่งลูกผู้ชาย”

3.4 การเปรียบเทียบและบอกระดับ ประโยคนำฟังและมีความกระชับยิ่งขึ้น เช่น “ต่อเมื่อพิจารณาให้พันเปลือกเข้าไป จึงจะเห็นเนื้อได้” “ธรรมดาผ้าเปียกย่อมดับไฟ อาหารชั่วย่อมทำลายกำลัง ลูกชายชั่วย่อมทำลายสกุล” “เพื่อนที่โกรธย่อมทำลายชีวิต แต่ผู้หญิงนั้นให้ความทุกข์แก่ผู้อื่นทั้งคราวรักและคราวเกลียด” “แสงจันทร์ไม่เป็นที่ยินดีของคนหนาว แสงอาทิตย์ไม่เป็นที่ยินดีของคนร้อน สวามีซึ่งมีอินทรีขำรุดด้วยขรภาพ ก็ย่อมไม่เป็นที่ยินดีของหญิงเช่นเดียวกัน” เป็นต้น

3.5 การขัดความ บางครั้งเพื่อให้ผลประโยชน์น่าฟัง และให้เหตุผลในประโยคเด่นชัดยิ่งขึ้น จึงต้องผูกประโยคให้ความขัดกัน เหมือนเอาสืขาวมาต่อกับสีดำ จะช่วยให้แต่ละสีเด่นยิ่งขึ้น เช่น กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยูเพื่อกิน คำจริงไม่งาม คำงามไม่จริง ยาดีกินขมปาก เกลือที่ต่อหน้าสรรเสริญ ลับหลังนินทา ควรหลีกเลี่ยง เขาเป็นอย่างหม้อยาพิษ ที่มีน้ำนมลอยอยู่ปากหม้อ

3.6 การวางคำขยาย ในประโยคหนึ่ง ๆ บางทีมีคำขยายให้ความเด่น หรือแจ่มชัด ดังนั้น คำใดขยายคำไหน ควรให้อยู่ใกล้คำนั้น มิฉะนั้นจะทำให้เข้าใจยาก หรือความหมายเปลี่ยนไปกลายเป็นประโยคหละหลวมได้ เช่น มะพร้าวจากเกาะสมุขราคามีน้ำมันมาก คุณสมศรี ซึ่งการร่วมสัมผัสพหูพจน์จากบริบทกำลังยืนอยู่หน้าห้อง

3.7 เอกภาพของประโยค ประโยคที่ควรแสดงความแต่ความเดียว และข้อความประกอบทั้งหมดควรสัมพันธ์กัน เช่น วิสัยคนมีปัญญา ย่อมใช้เวลาในการศึกษาศิลปวิทยา และโคลงฉันท์ กาพย์ กลอน แต่คนโง่เขลา ย่อมใช้เวลาประพาศชั่ว สำหรับกิน นอน และก่อการวิวาท

3.8 ความสั้นยาวของประโยค บางคนชอบเขียนประโยคสั้น ๆ บางคนชอบเขียนประโยคยาว ข้อนี้สังเกตได้จากการนับจำนวนคำในประโยค อย่างไรก็ดี การแบ่งประโยคในความเรียงภาษาไทย เรายังไม่มีเครื่องหมายวรรคตอน ฉะนั้น ผู้ศึกษาท่วงทำนองการเขียน ควรแบ่งเรื่องให้อ่านเป็นประโยคเสียก่อน

3.9 ศึกษาการใช้ประโยคในแง่ไวยากรณ์ กล่าวคือ สังเกตว่าเนื้อความนั้นส่วนใหญ่ใช้ประโยคชนิดใด ผู้เขียนบางคนนิยมใช้ประโยคสั้นใจความเดียว บางคนก็ชอบใช้ประโยคหลายประโยคซ้อนกัน โดยมีคำเชื่อมและคำขยายยืดยาว

3.10 ศึกษาการใช้ประโยคในแง่ศิลปะ เพื่อโน้มน้าวใจผู้อ่านให้คิดล้อยตาม โดยสังเกตว่าผู้เขียนเขียนประโยคประเภทใดเป็นส่วนใหญ่ ประโยคที่มีเนื้อความกระชับ และส่วนขยายของประโยคทุกตอนมีความหมาย หรือเขียนประโยคที่มีส่วนขยายอันไม่จำเป็นต่อความหมายของประโยคนั้น ๆ หรือเรื่องนั้น ๆ เลย เรื่องนี้หาตัวอย่างได้ง่ายจากหนังสือพิมพ์ปัจจุบัน ผู้เขียนใช้ประโยคที่เป็นความบอกเล่า หรือใช้ประโยคบอกเล่าชนิดปฏิเสธ

3.11 ศึกษาการใช้ประโยคในแง่หน้าที่ โดยดูที่ว่า ส่วนใหญ่ผู้เขียนใช้ประโยคบอกเล่า ประโยคคำถาม ประโยคคำสั่ง ประโยครำพึง หรือประโยคคาดคะเน

3.12 ศึกษาวิธีเรียงคำ และเรียงส่วนต่าง ๆ ของประโยค ในภาษาไทยผู้เขียนอาจจะขึ้นต้นประโยคด้วยประธาน กริยา กรรม หรือบางทีนำส่วนขยายตอนใดตอนหนึ่งมาไว้ต้นประโยคก็ได้

3.13 ศึกษาวิธีการขยายความในประโยค นักเขียนบางคนเขียนตรงไปตรงมา ส่วนขยายของประโยคอยู่ในประโยคเดียวกัน บางคนเขียนประโยคแรกเพื่อให้มีเหตุผลต่อประโยคที่จะเขียนถัดไปบางคนชอบใช้จำนวนเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยในข้อเขียนของตน บางคนไม่ใช้เลย

วรรณกรรมเพลง

วรรณกรรมเพลงเป็นบันเทิงคดีที่มีสาระประเภทหนึ่งในวงวรรณกรรมไทย เพราะเพลงจะเข้าถึงประชาชนได้ดีกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น โดยมีต้องไปพะวงอ่าน เพียงผ่านโสตประสาทหูก็เกิดสุนทรียะ มีรสชาติและเกิดความสะดวกสบายได้ บทเพลงมีบทบาทมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากผู้แต่งเพลงได้พยายามหยิบยกปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในทุกระดับสังคม สะท้อนสภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง การประกอบอาชีพ ตลอดจนในวงการธุรกิจต่าง ๆ ออกมาตีแผ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ฟังมักจะจดจำได้ง่าย อาจเป็นเพราะเสียงดนตรีประกอบทำให้เกิดความสนุกสนาน ไม่เคร่งเครียดเหมือนความเป็นอยู่จริง ๆ ที่ประสบในชีวิตประจำวัน ผู้เขียนนิยมใช้ภาษาง่าย กระชับ และมักเป็นรูปธรรม กล่าวได้ว่า วรรณกรรมเพลงทั้งลูกทุ่ง ไทยสากล ไทยเดิม ไทยพื้นเมืองต่าง ๆ กำลังได้รับความนิยมและดูมีบทบาทมากขึ้นเป็นลำดับ

ในส่วนที่เกี่ยวกับเพลงพื้นเมืองและเพลงลูกทุ่งนั้น กล่าวได้ว่ามีลักษณะที่เรียบง่าย ร้องง่าย ถ้อยคำภาษากระชับ บางครั้งอาจใช้สัญลักษณ์ เพลงพื้นเมืองหลายเพลงได้กลายรูปมาเป็นเพลงไทยสากล สำหรับเพลงลูกทุ่งนั้นแต่เดิมเรียกกันว่า “เพลงเพื่อชีวิต” ต่อมาจำนง รังสิกุล ได้คิดคำ “เพลงลูกทุ่ง” และ “เพลงลูกกรุง” ขึ้นใช้ในราวปี พ.ศ.2506 ในรายการทางโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม (พูนพิศ อมาตยกุล, อ้างถึงในบุญยงค์ เกศเทศ, 2531 : 117)

เพลงไทยส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก และการดำเนินวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน ซึ่งมีเนื้อร้องหลากหลายออกไปตามผู้แต่งจะกำหนด เป็นคั่นว่า หนุ่มกรวยถึงสาวต่างจังหวัดที่เข้ามาทำงานในเมืองหลวง สาวร้องบอกความระทมทุกข์ที่ถูกหนุ่มเมืองกรุงหลอกหลวง หรือเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญในเมืองไทย เพลงลูกทุ่งจะทำหน้าที่บันทึกไว้ทันที เช่น “น้ำมันแพง” ของ สรวง สันติ กล่าวถึง ภาวะขาดแคลนน้ำมันเชื้อเพลิง เพลง “น้ำตาอีสาน” ชลธิ์ ธารทอง แต่งให้ สายัณห์ สัญญา ขับร้อง เนื้อเพลงบอกเล่าถึงความเดือดร้อนของคนไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้รับภัยจากน้ำท่วม เพลง “ข้าวไม่มีขาย” ซึ่ง ศรสุพรรณ ขับร้อง เกิดขึ้นเมื่อชาวนาไม่มีข้าวเปลือกมาขาย เพราะดินฟ้าอากาศแห้งแล้ง ทำนาไม่ได้ผล เพลง “จักรยานคนจน” ยอดรัก สลักใจ ขับร้อง เป็นเพลงในสมัยหนึ่งที่สะท้อนและบันทึกความทรงจำไว้ว่า ครั้งหนึ่งนายกรัฐมนตรีของไทยออกมาถีบจักรยาน เพื่อส่งเสริมการประหยัด หรือมีบทเพลงที่มีเนื้อหาเรียกร้องให้คุมกำเนิด เช่น เพลง “อย่ามีลูกมาก” เพลิน พรหมแดน ขับร้อง เป็นต้น

ฉะนั้นเมื่อหยิบยกเนื้อหาสาระของบทเพลงขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งนอกจากจะศึกษาพิจารณาในด้านการใช้ภาษา ศิลปะด้านเสียง ทำนอง จังหวะ ทีตา และมุมมองรายละเอียดอื่น ๆ แล้ว สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจารณ์จะลืมไม่ได้คือ การศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม

ในแง่มุมต่าง ๆ ที่ปรากฏในแต่ละยุคสมัย ซึ่งบทเพลงจะเป็นวรรณกรรมที่บันทึกสภาพดังกล่าวเหล่านั้นไว้ค่อนข้างชัดเจน โดยเฉพาะวรรณกรรมเพลงประเภทลูกทุ่ง อาจมีแนวการพิจารณาในด้านเนื้อหาสาระ (พิชิต จงสถิตวัฒนา อ้างถึงในบุญยงค์ เกศเทศ, 2531 : 117) ซึ่งสะท้อนออกมาดังนี้

1. เพลงที่สะท้อนการจากกันระหว่างชายและหญิง เนื่องจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมุ่งหน้าเข้ากรุง เพื่อหางานทำ เช่น เพลง “ตามแฟน” ของ สมัย อ่อนวงศ์ เพลง “สาวเหนือก็มีหัวใจ” ของ เรียม คาราน้อย เป็นต้น เพลงประเภทนี้อาจแบ่งมูลเหตุได้หลายอย่าง เช่น เข้ากรุงเพราะหลงใหลในลีลา เพราะมาทำงานหรือถูกหลอก เพลงลักษณะนี้สะท้อนความแตกต่างระหว่างชนบทและเมืองอย่างชัดเจน

2. เพลงสะท้อนชีวิตของชนผู้ใช้แรงงาน เพลงลักษณะนี้ จะกล่าวถึงชีวิตที่ทำงานอย่างสาหัสในกรุง เช่น ต้องมาเป็นกรรมกรที่ถูกเอารัดเอาเปรียบเป็นลูกจ้าง เช่น “เพลงขวัญใจไอหนู” ของ โรม ศรีธรรมราช “หนุ่มกรรมกร” ของ พนม นพพร “นักพากย์หนึ่ง” ของ ไหวจน์ เพชรสุพรรณ เป็นต้น

3. เพลงที่แสดงความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท เพลงประเภทนี้กล่าวถึงชีวิตที่เลื่อมล้ำกัน เช่น ระหว่างจี๋ควายกับจี๋รดึง อยู่กระด๊อบหรืออยู่ดึก เช่น เพลง “ตายหรือยัง” ของ รุ่ง โพธาราม

4. เพลงประเภทท้องถิ่นนิยม เพลงประเภทนี้มักจะแสดงชีวิตในท้องถิ่นหรือการไม่ลืมท้องถิ่น เป็นที่น่าสังเกตว่า เพลงลูกทุ่งทางอีสานจะสะท้อนภาพนี้มากกว่าเพลงจากภาคอื่น เช่น “คิดถึงเสียงแคน” ของ สมัย วงศ์อ่อน “พ่อค้าแคน” ของ พนม นพพร “ไม่ลืมอีสาน” และ “แจ้งบ้องไฟ” ของ โรม ศรีธรรมราช เป็นต้น

5. เพลงประเภทเยาะหยัน เพลงประเภทนี้มักจะมีการคาบเกี่ยวกับเพลงในเชิงกามารมณ์ หรือกึ่งสนุก ๆ ในลักษณะประชดสังคม เช่น “บ่เป็นหยิ่งดอก อยากดัง ของโลกพระจันทร์” ของ สมัย อ่อนวงศ์ “เศรษฐีขอทาน” ของ ไหวจน์ เพชรสุพรรณ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ความแตกต่างทางสำเนียงร้อง เครื่องดนตรีที่ใช้ ตลอดจนจินตนาการในการแต่งเนื้อร้อง ทำให้เพลงลูกทุ่งไทยมีเนื้อหาสมบูรณ์ทั้งทางด้านรับใช้ชนชั้นผู้ใช้แรงงาน และสะท้อนภาพจากชนบทอย่างเด่นชัด เป็นเพลงเพื่อชีวิตที่มีความก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ หากจะจำแนกประเภทเพลงลูกทุ่งถึงลักษณะความเป็นมาของทำนองอาจพิจารณาได้ดังนี้ (เจนภพ จบกระบวนวรรณ, อ้างถึงในบุญยงค์ เกศเทศ, 2531 : 118)

1. เพลงลูกทุ่งมาจากทำนองไทยเดิม เช่น ขอยศพระลอ เพชฌฆาตใจ ของชินกร ไกรลาส กิณะไธสงาย ของ สายัณห์ สัญญา สวดยไม้สร้าง ของ ชาญ เย็นแะ รักจางที่บางปะกง ของ สดใส รุ่งโพธิ์ทอง เป็นต้น

2. เพลงลูกทุ่งจากเพลงพื้นบ้าน อันหมายถึงทำนองจากเพลงฉ่อย เพลงอีแซว เพลงโคราช เพลงเกี่ยวข้าว กระทั่งดัดเอาเพลงพื้นบ้านมารวมกันก็เรียกร้าเพลงพื้นบ้านเหมือนกัน เช่น เขาพระวิหารแห่งความหลัง ของ คำรณ สัมบุณณานนท์ หนุ่มสุพรรณ ของ เมืองมนต์ สมบัติเจริญ น้อยรักชาติ ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ กับข้าวเพชฌฆาต ของ ขวัญจิต ศรีประจันต์ เป็นต้น

3. เพลงลูกทุ่งจากทำนองมหรสพท้องถิ่น อันหมายถึง ทำนองลิเก หุ่นกระบอก เสภา หนังสือดง มโนราห์ หมอลำ ซึ่งยังแยกย่อยเป็น เตี้ย ลำดอง ลำเพลิน ลำกลอน กันตรึม ซอพื้นเมืองทางเหนือ รวมทั้งแหล่งพื้นบ้านภาคกลาง ซึ่งก็มีหลายทำนอง เช่น คำเตือนของพี่ วอนพี่พ่อ ของ กังวานไพร ลูกเพชร สร้างวิมาน สุรพล สมบัติเจริญ หนุ่มตะลุงมุงเหนือ ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ โนราห์หาย ของ ลพ บุรีรัตน์ แหล่งนิทานพื้นบ้าน ของ พร ภิรมย์ ชัยชนะ บุญยะโชติ และกิ่งแก้ว ศรีสามคร เป็นต้น

4. เพลงลูกทุ่งจากราวท้องถิ่น เช่น รักกลางจันทร์ รอคูร์รา ของ กุศล กมลสิงห์ ราวออกพรรษา ของ สุรพล สมบัติเจริญ รักเมียหลวงห้วงเมียน้อย ของ เบญจมิตร ราวคนแก่อยากมีเมียสาว ของ คำรณ สัมบุณณานนท์ ราวสระบุรี ของ ไพรวัดย์ ลูกเพชร เป็นต้น

5. เพลงลูกทุ่งจากทำนองต่างชาติ มีทั้งทำนองแขก ญี่ปุ่น เกาหลี เขมร ญวน และจากตะวันตก เช่น เสียงครวญจากเกาหลี ของ สมศรี ม่วงสรเชียว รักแท้จากหนุ่มไทย ของ เบญจมิตร โตเกียวแห่งความหลัง ของ สมจิต ตัดจินดา รักริงโง ของ สุรพล สมบัติเจริญ ไชเล่ห์เพนคร ของ ยอดรัก สลักใจ คั่นลับฟ้า ของ เหลือง บริสุทธิ์ 500 โรงจำนำ ของ สรวง สันติ เป็นต้น

6. เพลงลูกทุ่งแสดงสำเนียงท้องถิ่น เป็นเพลงที่เขียนอิงทำนองประยุกต์ เพลงพื้นบ้าน เช่น สาละวันราว ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ แสนหวังเหว็ด ของ สาลิกา ลิ่นทอง แม่แดงร่มไผ ของ ชัยชนะ บุญยะโชติ หนุ่มลำปางตามเมีย ของ สดใส รุ่งโพธิ์ทอง ดบให้ตาย ของ ฉัตรทอง มงคลทอง, กุหลาบเมาะดำเลิง ของ รุ่งเพชร แหลมสิงห์ เป็นต้น

7. เพลงลูกทุ่งสร้างทำนองเอง ลักษณะนี้อาจผสมผสานหรือแอบอิงของเก่าอยู่บ้าง เช่น เพลงจูบมิดใจ ของ ทูล ทองใจ ไหนว่าไม่ลืม ของ ผ่องศรี วรนุช อย่าหลงบางกอก ของ ไฉนจิต นพคุณ ฝนตกบ้านน้องฟ้าร้องบ้านพี่ ของ ชาย เมืองสิงห์ แก้มแหม่ม ของ ก้าน แก้วสุพรรณ สาวชาวสวน ของ ศิริจันทร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นต้น

แต่ถ้าจะพิจารณาเฉพาะด้านเนื้อหาของเพลงลูกทุ่ง เจนภ พจนประพนธ์ (2532: 13) กล่าวว่าเนื้อหาส่วนใหญ่จะมีเนื้อหา 7 ประการ

1. แนวการเมือง ซึ่งมีมาทุกยุคทุกสมัย เช่น เพลงมนต์การเมือง ของคำรณ สัมบุณณานนท์ สามล้อแด่น ของ เสน่ห์ โกมารชุน เสียงสะท้อนจากพระอิสวรร ของ สุรพล สมบัติเจริญ เพื่อประชาธิปไตย ของ ชาย เมืองสิงห์ ผู้แทนมาแล้ว ของ เพลิน พรหมแดน ขายขนมครก ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ เป็นต้น
2. แนวชมธรรมชาติ เช่น เพลงมนต์เมืองเหนือ ของ สมยศ ทศนพันธ์ นางรอง ของ ทูล ทองใจ ไทรโยคแห่งความหลัง ของ วงจันทร์ ไพโรจน์ กว้านพะเยา ของ สุรพล สมบัติเจริญ หอมกลิ่นดอกคำใต้ ของ ก้องเพชร แก่นนคร อีสานบ้านเฮา ของ เทพพร เพชรอุบล ล่องใต้ ของ ชัยชนะ บุญยะโชติ เป็นต้น
3. บันทึกเหตุการณ์วิปโยคทางธรรมชาติ ได้แก่ อุทกภัย อัคคีภัย หรือวาตภัย ภัยทุกรูปแบบ เพลงลูกทุ่งก็บันทึกเอาไว้ได้ เช่น เพลงแหลมตะตุมพุก ของ ขวัญจิต ศรีประจันต์ สุโขทัยระทม ของ เพชร โพธาราม สระบุรีร้องไห้ ของ ระพี ณ ภูเก็ต อ่างทองระทม ของ สรเพชร ศรีสุพรรณ ไฟไหม้โคราช ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ เป็นต้น
4. สะท้อนปัญหาครอบครัว เป็นการบันทึกสภาพชีวิตแบบไทยๆ เรื่องส่วนตัวๆ เมียๆ พ่อแม่ลูก ครอบครัว ญาติ เพลงลูกทุ่งหยิบเอาเรื่องในชีวิตประจำวันเสนอได้อย่างละเอียด เช่น เพลงเมียจาก ของ พร ภิรมย์ เมียพี่มีขี้ ของ ชาย เมืองสิงห์ ผัวหาย ของ ขวัญ ศรีประจันต์ น้ำตาเมียน้อย ของ ศรีธำรงค์ ศรีเนตร อาจ๋า ของ กิ่งแก้ว ศรีสาคร หลานสาว ของ เมืองทอง สมญาประเสริฐ เป็นต้น
5. เลียดสีล้อเลียน เลียดสีล้อเลียนหลายรูปแบบ เช่น เพลงสาวหน้าฝน เลี้ยวใต้ ของสุรพล สมบัติเจริญ อย่าลืมเมืองไทย คึกคึก คึกคึก ของ เพลิน พรหมแดน แพ้ชั้นเกี้ยวแขน ของ โรม ศรีธรรมราช สาวทรงฮาร์ท ของ จันทรา วีระวรรณ เป็นต้น
6. จากตำนานท้องถิ่น นิทานพื้นบ้านคติชนวิทยา เช่น เพลงกู่ก้องรำพัน ของ ชัยชนะ บุญยะโชติ บางแม่หม้าย ของ กาเหว่า เสียงทอง จ่องเปรี้ยว ของ พร ภิรมย์ ตามองถ่าย ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ มหาชนก ของ ชาย เมืองสิงห์ เป็นต้น
7. บันทึกประเพณีไทย งานเทศกาลนักขัตฤกษ์ เช่น เพลงสงกรานต์บ้านนา ของ รุ่งเพชร แหลมสิงห์ ลอยกระทงเลี้ยงรัก ของ ศศิโส รุ่งโพธิ์ทอง เชิงบ้องไฟ ของ ไวพจน์ เพชรสุพรรณ เป็นต้น

ในด้านบทเพลงเพื่อชีวิต ซึ่งมักกล่าวกันว่าเป็นเพลงที่ประสานสอดคล้องกับความ เป็นไปของวิถีชีวิตผู้คนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวชนบทนั้นส่วนใหญ่มีเนื้อหาสาระที่มีบ่อเกิดจาก เหตุหลายประการ ดังที่ สุกรี เจริญสุข (2532:116-118) กล่าวถึงในเรื่องนี้ว่า

1. เป็นการบรรยายถึงธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กับชีวิต เพราะเหตุว่า มนุษย์มี ความสัมพันธ์กับธรรมชาติที่จะแยกออกจากกันได้ มนุษย์พึ่งธรรมชาติและธรรมชาติพึ่งมนุษย์ การ รำพึงรำพันถึงความงามของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ก็เป็นเรื่องที่อยู่ในวิถีที่มนุษย์พึ่งทำ ได้

2. เกิดจากความขัดแย้งทางความคิดของชีวิต เพื่อจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นใน สังคม การปกครอง วรรณคดี ศาสนา สังคมแห่งชีวิต ศิลปวัฒนธรรม การศึกษา และความไม่ เท่าเทียมกันในด้านใดด้านหนึ่งของสังคม จึงมีการเรียกร้องที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม เสนอแนวคิด ต่อสังคมเสียใหม่ โดยรำพึงรำพันออกมาเป็นเพลงแห่งชีวิตที่สนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงขึ้นใน สังคม

3. เกิดจากการขาดปัจจัยของชีวิต ปัจจัยของชีวิตนั้นนอกเหนือไปจากอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ เช่น ความมีอิสระทางร่างกาย ทาง ความคิด และทางการแสดงออก เมื่อชีวิตขาดปัจจัยก็พยายามร้องเพลงบรรเลงดนตรี เพื่อเรียกร้อง ปัจจัยที่ขาดไป โดยถ่ายทอดอารมณ์เป็นบทเพลง เป็นเพลงเพื่อชีวิตของผู้ที่ต่อสู้ หรือเป็นการเสนอ ความคิดเป็นเพลงในอุดม

4. เกิดจากสงครามและสันติภาพ เป็นความถนัดต่อการกระทำโดยเฉพาะการเข่นฆ่า ที่เกิดจากสงคราม การร้องเรียกหาความสงบที่ควรจะมีในสังคม รำพึงรำพันถึงศีลธรรม ที่ควรจะมี ในสังคมหลังจากการทำผิดศีลธรรม หลังจากการเข่นฆ่ากัน เรียกร้องให้เกิดความสามัคคี ความรัก ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อให้แก่กันในสังคม โดยถ่ายทอดออกมาเป็นบทเพลงเพื่อชีวิต

5. เกิดจากความผันผวนทางการเมือง เศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการปะทะทาง วัฒนธรรม ซึ่งประเด็นเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงไปสู่ความขัดแย้งทางด้านความคิด ความบอบช้ำที่ เกิดขึ้นในสังคม การต่อต้านแนวความคิดเดิมที่สื่อถึงความบกพร่องอย่างเห็นได้ชัดเจน กับสภาพที่ เป็นไปในสังคม เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยพฤติกรรมในสังคม รำพึงรำพันออกมา เป็นเพลง เช่น เพลงมนต์การเมือง ของ คำรณ สัมบุณณานนท์ ที่ว่า“เสียงโฆษณาของนักการเมือง ยกเอาแต่เรื่องที่ดีงามมาพูดจา มีหนังมาฉายให้ชาวไร่ชาวนา ได้ดูชมกันถ้วนหน้า ระรินต้นตอ กัน ท่วมไป จะสร้างได้โน้นจะทำไฉนที่มันขาดแคลน ท่วมทุกถิ่นทุกแดน ฟังดูช่างแสนจะชื่นใจ ถนน หนทางล่าถอยจะสร้างให้มากมาย เลิกเลี้ยงวัวเลี้ยงควายจะซื้อรถให้มาไถนา...” เป็นต้น

6. เป็นอุดมการณ์ของศิลปินเอง เพราะว่างานศิลปะคนตรีนั้น เป็นเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ เป็นการวาดโน้ตภาพทางความคิดที่เป็นความคิดฝัน เสนอให้กับสังคม เพราะโดยธรรมชาติแล้วศิลปินนั้นอยู่ในโลกของความฝันหรือโลกอุดมคติ อาจจะมีขึ้นหรือไม่มีขึ้นในอนาคตก็ได้ ฝันที่จะเห็นสังคมใหม่ ฝันจะเห็นชีวิตที่ดีขึ้น ฝันถึงความสร้างสรรค์ ความสมปรารถนาของชีวิต

สรุปได้ว่าวรรณกรรมเพลงส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับชนบท ซึ่งมักจะกล่าวถึงการพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และอีกส่วนหนึ่งก็มาจากความคิดสร้างสรรค์ของตัวศิลปินเอง ซึ่งจากหลักการนี้สามารถนำมาวิเคราะห์เนื้อหา ภาษาและภาพสะท้อนสังคมที่ปรากฏในบทเพลงโฟล์คของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์ ได้เป็นอย่างดี

เพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน คือ บทเพลงซึ่งผู้คนแต่ละท้องถิ่นใช้ถ้อยคำและท่วงทำนองแต่งประสมเข้าร่วมด้วยกัน โดยมีเนื้อหาสะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งยังมีสำเนียงขับร้องเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นของเพลงนั้น สืบทอดกันมาปากต่อปาก มีลักษณะเด่นที่ความเรียบง่ายของถ้อยคำ การร้องและท่วงทำท่าของการแสดงออก มนตรี ตราโมท (อ้างถึงใน มงคล เปลียนบางช้าง, 2548:7) ได้ให้ความหมายของเพลงพื้นบ้านหรือพื้นเมืองว่า เพลงของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นประดิษฐ์แบบแผนของการร้องเพลงของตนไปตามความนิยม และสำเนียงภาษาพูดที่เพี้ยนแปร่งแตกต่างกันไป เพลงแบบนี้มักจะนิยมร้องกันในเวลาเทศกาล หรืองานที่มีการชุมนุมผู้คนในหมู่บ้าน รื่นเริงกันชั่วครั้งชั่วคราว เช่น สงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ ทอดผ้าป่า และในการลงแขกเอาแรงกันในกิจอันเป็นอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว เป็นต้น

เอนก นาวิกมูล (อ้างถึงใน มงคล เปลียนบางช้าง, 2548 : 8) กล่าวถึงลักษณะที่มาของเพลงพื้นบ้านพอเป็นภาพรวมว่า ชาวบ้านนิรนามได้แต่งเพลงของเขาขึ้น บทเพลงนี้อาจจะมาจากความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน และความอยู่ไม่สุขของปาก แต่บังเอิญหรือบางทีไม่ใช่บังเอิญ เพลงของเขาไพเราะกินใจชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย ดังนั้นเพลงดังกล่าวจึงได้แพร่กระจายออกไปเรื่อย ๆ และในที่สุดไม่มีใครรู้ว่าใครเป็นคนแต่งเพลงบทนั้นและแต่งเมื่อใด

การสืบสานถ่ายทอดบทเพลงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นต่อไปเรียกตามศัพท์วิชาการชาวบ้านว่า “มุขปาฐะ” ซึ่งก็คือการสืบทอดจากปากต่อปาก ใช้การถ่ายทอดปากเปล่ามากกว่าการใช้รูปแบบ

ของภาษาเขียน ซึ่งหวะของเสียงและคำในการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะมักจะเป็นคำคล่องจอง ซึ่งถือเป็นงานร้อยกรองขั้นพื้นฐาน

อาจกล่าวได้ว่าเพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนสภาพสังคม และความ เป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบท เป็นการสืบสานงานเพลงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งไม่ทราบที่มาว่าใครเป็นคนแต่งเนื้อร้องขึ้นมา แต่คนในสังคมก็ร้องรำกันได้ทุกคน

ที่มาของเพลงพื้นบ้าน

โดยรวมแล้วเพลงพื้นบ้านถือกำเนิดในแหล่งที่แตกต่างกันไปแต่ที่มาโดยรวมแล้วไม่แตกต่างจากกันเพราะวิถีชีวิตของผู้คนผู้สร้างสรรค์นั้นล้วนแต่ดำรงวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ แผ่นดิน สายน้ำ เป็นชาวไร่ชาวนา ดำรงชีวิตละม้ายคล้ายกัน จึงอาจกล่าวโดยรวมถึงที่มาของเพลงพื้นบ้าน ได้ว่าเพลงพื้นบ้านมาจากสภาพสังคม ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานหลัก ดังที่มงคล เปลียนบางช้าง (2548:21-23) ได้กล่าวไว้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

1. เพลงพื้นบ้านมาจากสภาพสังคม โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ไม่ว่าจะอยู่ใน ชุมชนหรือสังคมใดก็ตาม ผู้คนในสังคมนั้นย่อมต้องการความรื่นเริงบันเทิงใจ การผ่อนคลายอารมณ์ อีกทั้งยังต้องการการยอมรับจากคนในสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ด้วย ในด้านของสังคมเกษตรกรรมก็ ก่อให้เกิดการละเล่นพื้นบ้านมากมาย เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเดินกำ เป็นต้น ซึ่งเพลงเหล่านี้เกิด มาจากการร่วมแรงร่วมใจทำงานของชาวนาที่เรียกว่า “การลงแขก”

2. เพลงพื้นบ้านมาจากความเชื่อ ความเชื่อเรื่องขวัญ เรื่องกำลังใจ ความเป็นสิริมงคล เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ผูกพันกับมนุษย์ พิธีการบายศรีสู่ขวัญ สู่ขวัญควาย สู่ขวัญข้าว ประเพณี เเจ้บั้งไฟ แห่นางแมว เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลทำนา สู่ขวัญคน และอื่น ๆ อีกมากมาย มีบท ขับบทร้องอัญเชิญขวัญข้าวให้มีชีวิตอยู่ดีมีสุข หายเจ็บไข้ได้ป่วย

ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าความเชื่อในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ก็สามารถที่จะนำมาเขียนเป็นเนื้อร้องเพื่อนำมาขับร้องได้ และถือเป็นการ แสดงภูมิปัญญาในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

3. เพลงพื้นบ้านมาจากศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาความศรัทธาในพระพุทธศาสนา อย่างเหนียวแน่น ก็สามารถที่จะนำมาเป็นเนื้อหาในการขับร้องเพลงเพื่อบ่งบอกถึงความศรัทธาอย่าง แรงกล้า และทำให้เราทราบเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน

ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน

ลักษณะโดยรวมของเพลงพื้นบ้านนั้น ขนิษฐา จิตรินะกุล (อ้างถึงในมงคล เปลียนบาง ช้าง,2548:24) ได้กล่าวไว้ในหนังสือคติชนวิทยาเป็นข้อหลัก ๆ ไว้ดังนี้

1. เป็นมรดกของชาวบ้านซึ่งมาทราบผู้แต่งและที่มา สืบต่อกันมานานโดยการฟังและจดจำ
2. เป็นเพลงที่ทุกคนในสังคมนั้น ๆ ร่วมกันสร้างร่วมกันขับร้อง
3. เน้นความสนุกสนานเป็นหลัก มีการใช้ถ้อยคำสองแง่สองง่ามกล่าวเป็นเชิงสัญลักษณ์ เปรียบเทียบเนื้อหา
4. มีความเรียบง่ายทั้งในรูปแบบของถ้อยคำภาษา การร้อง การเล่น และพื้นที่จัดแสดง พร้อมทั้งเครื่องดนตรีประกอบ
5. ไม่มีเนื้อร้องหรือทำนองที่ตายตัว สามารถขยายหรือลดทอนได้ตามต้องการ
6. เพลงพื้นบ้านแต่ละประเภทมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน แสดงถึงการแลกเปลี่ยนถ่ายทอด และประสมประสานระหว่างกัน ทั้งความคล้ายคลึงทางด้านเนื้อหาและการเรียบเรียง เช่น การไหว้ครู บทเกริ่นร้องได้ตอบ บทลา และความคล้ายคลึงของการใช้ถ้อยคำ โดยส่วนใหญ่ มักใช้กลอนที่ลงท้ายด้วยสระเสียงเดียวกันหรือที่เรียกว่า “กลอนหัวเดียว” พอเพลงแม่เพลงจึงนำเพลงหนึ่งไปดัดแปลงร้องอีกท่วงทำนองหนึ่งได้

สรุปได้ว่าเพลงพื้นบ้านก็ถือเป็นเพลงที่ผู้แต่งใช้ถ้อยคำและท่วงทำนองแต่งประสมเข้าด้วยกัน และเนื้อหาส่วนใหญ่จะกล่าวถึงสภาพสังคม ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบท ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ก็ปรากฏในเพลงโศลกของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์ด้วยเช่นกัน จึงสามารถที่นำมาวิเคราะห์ได้

จากหนังสือเพลงพื้นบ้านศึกษา ของ สุกัญญา สุจนายา (อ้างถึงใน มงคล เปลี่ยนบางช้าง, 2548:24) มีการสรุปลักษณะเพลงพื้นบ้านไว้เช่นกัน คือ

1. เพลงพื้นบ้านเป็นงานของชาวบ้าน ส่งทอดมาโดยปากต่อปาก ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร บางเพลงชาวบ้านอาจได้รับมาจากบทเพลงของชาวเมือง แต่เมื่อมาถ่ายทอดโดยการร้องปากเปล่าส่งผ่านต่อไปนานเข้าก็กลายเป็นเพลงชาวบ้านไป
2. เป็นเพลงที่ไม่มีกำเนิดแน่นอน สืบทอดมานานจนไม่ทราบต้นตอนแน่ชัด
3. เพลงพื้นบ้านเป็นเพลงของกลุ่มชน ซึ่งชาวบ้านร่วมกันเป็นเจ้าของบทเพลงและร่วมกันขับร้อง หรือเคยฟังและรู้จักเนื้อเพลง เช่น เคยเป็นลูกคู่ร้องรับให้จังหวะในระหว่างการเล่นเพลง เป็นต้น
4. เป็นเพลงที่มีเนื้อร้องและทำนองไม่ตายตัว เพลงเดียวกันแต่เนื้อความอาจแตกต่างกันไปทั้งมีความยาวที่ไม่เสมอกัน

5. มีความเรียบง่ายปรากฏในถ้อยคำการร้องและแสดงออก ถ้านวนโวหารการเปรียบเทียบใช้ภาษาชาวบ้านทั่ว ๆ ไป มีการร้องซ้ำคำ ซ้ำวรรค มีทำนองหลักเพียงทำนองเดียว ทั้งนี้แล้วแต่ลีลาของพ่อเพลงแม่เพลงแต่ละคนซึ่งมีลูกเล่นต่างกัน

6. ใช้ถ้อยคำเป็นลักษณะกลุ่มเสียง เป็นวรรคตอน เพื่อให้ลงกับจังหวะมากกว่าการคิดเป็นคำ ทำให้ชักย้ายร้อยเพลงได้หลายท่วงทำนอง เพียงแค่เพิ่ม ลด หรือย้ายตำแหน่งสัมผัสเพียงเล็กน้อย

จะเห็นได้ว่าลักษณะสำคัญของเพลงพื้นบ้านนั้นคือ เพลงที่ร้องสืบทอดกันมาแต่คนรุ่นเก่าปู่ย่าตายาย ไม่มีใครระบุว่าตัวเองเป็นเจ้าของ ทั้งยังไม่สามารถสืบค้นได้ว่า ใครเป็นผู้แต่งหรือเรียบเรียง เพลงพื้นบ้านเน้นเนื้อหาที่สนุกสนานและมีความเรียบง่ายทั้งในด้านถ้อยคำ ภาษา ท่วงทำนอง วิธีการร้อง การเล่น และในแต่ละประเภทก็อาจมีลักษณะรูปแบบคล้ายคลึงกัน เพียงแต่มีการชักย้ายถ่ายเทการให้คำสัมผัสและลีลาการเล่นเพียงเล็กน้อยก็อาจเปลี่ยนเป็นเพลงพื้นบ้านในอีกประเภทหนึ่งได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับไหวพริบและปฏิภาณ รวมทั้งประสบการณ์ของพ่อเพลงแม่เพลง (เอนก นาวิกมูล, 2550: 78-87)

ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า เพลงพื้นบ้านจะมีลักษณะที่เน้นความสนุกสนาน ความเรียบง่ายในการร้อง การแต่ง ไม่มีเนื้อร้องที่ตายตัว เป็นมรดกของชาวบ้านที่สืบทอดต่อกันมา และที่สำคัญเป็นเพลงที่คนในสังคมร้องได้ ซึ่งในส่วนของเพลงโพลีคของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์นั้นก็ถือได้ว่าเป็นบทเพลงที่มีลักษณะของความเรียบง่ายในการร้อง มีการใช้การเปรียบเทียบ และใช้ภาษาคำเมืองในบทเพลง

ประเภทของเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านของไทยมีด้วยกันหลากหลายรูปแบบ ในแต่ละถิ่นฐานก็มีลักษณะเฉพาะของถิ่นนั้น ๆ ทั้งระดับวัยของผู้เล่น ผู้ร้อง ก็อาจจำแนกได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ มีผู้ศึกษาจัดแบ่งประเภทของเพลงพื้นบ้านไว้หลายแนวทางด้วยกัน ดังที่ สุกัญญา สุธงษา (อ้างในมณฑล เปลี่ยนบางช้าง, 2548: 26) จัดแบ่งไว้ 8 ประเภท ได้แก่

1. แบ่งตามเขตพื้นที่ ซึ่งเป็นการแบ่งตามสถานที่ปรากฏเพลง โดยอาจแบ่งตามภาค หรือ แยกย่อยลงไปตามเขตจังหวัด อำเภอ ตำบลต่าง ๆ ก็ได้
2. แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมของเจ้าของเพลง เช่น เพลงพื้นบ้านของกลุ่มวัฒนธรรมไทโคราช วัฒนธรรมไทเขมร วัฒนธรรมไทลาว หรือตามวัฒนธรรมการนับถือศาสนา
3. แบ่งตามโอกาสที่ร้องซึ่งอาจแบ่งได้เป็นเพลงที่ใช้ร้องตามเทศกาลหรือฤดูกาลใด โดยเฉพาะ เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงกรานต์ จะใช้ร้องในฤดูเก็บเกี่ยว และอีกประเภทคือเพลงที่

ร้องเล่นได้ทั่วไป ไม่จำกัดโอกาส เช่น การขับชอของภาคเหนือ หมอลำของภาคอีสาน เพลงโคราชของชาวโคราช เป็นต้น

4. แบ่งตามจุดประสงค์ในการร้อง เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่น เพลงประกอบพิธีกรรม เพลงปฏิพากย์ เป็นต้น

5. แบ่งตามความสั้นยาวของเพลง เช่น เพลงปฏิพากย์สั้น ได้แก่ เพลงพานฟาง เพลงปฏิพากย์ยาว อย่างเพลงฉ่อย เพลงเรือ เป็นต้น

6. แบ่งตามเพศของผู้ร้อง เช่น เพลงสวดสารภัญญ์ของอีสาน ซึ่งเป็นการสวดเฉพาะของผู้หญิง และเพลงในพิธีกรรมงานศพในหลายพื้นเพจะเป็นเฉพาะของผู้ชาย เป็นต้น

7. แบ่งตามจำนวนผู้ร้อง แยกเป็นการร้องเล่นเดี่ยวหรือเพลงร้องหมู่

8. แบ่งตามวัยของผู้ร้อง แยกเป็นเพลงเด็กและเพลงผู้ใหญ่

จารุวรรณ ธรรมวัตร (อ้างใน มงคล เปลี่ยนบางช้าง, 2548 : 27) แบ่งเพลงพื้นบ้านในหนังสือ “คติชาวบ้าน” ไว้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. เพลงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เช่น เพลงเซ่งแห่นางแมว เซ่งบั้งไฟ แห่ทำขวัญนาค เป็นต้น

2. เพลงร้องเล่น สำหรับร้องเล่นในวาระต่าง ๆ เช่น เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงเกี่ยวข้าว เป็นต้น

3. เพลงเด็ก อาจเป็นได้ทั้งเพลงกล่อมเด็ก เพลงร้องเล่นของเด็ก และเพลงประกอบการละเล่น

เอนก นาวิกมูล (2550:) แบ่งไว้อีกลักษณะ คือ

1. แบ่งตามความสั้นยาวของเพลง

2. แบ่งตามรูปแบบของกลอน

3. แบ่งตามวิธีการเล่น ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ เพลงปฏิพากย์ เป็นเพลงที่พ่อเพลงแม่เพลงร้องโต้ตอบกัน และเพลงธรรมดา ซึ่งใครจะร้องก็ได้ไม่ว่าจะร้องเดี่ยวหรือร้องหมู่

4. แบ่งตามเวลาของการเล่น เช่น เล่นตามเทศกาลหรือฤดูกาล และเพลงที่เล่นได้โดยไม่มีเวลาเฉพาะเจาะจง

ไม่ว่าจะแบ่งเพลงพื้นบ้านตามลักษณะแยกย่อยไปอย่างไรก็ตาม หากเราจะสรุปประเภทของเพลงเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ เพลงเด็กและเพลงผู้ใหญ่ หรือที่เรียกกันว่า “เพลงปฏิพากย์” ซึ่งในแต่ละประเภทยังอาจจำแนกแยกย่อยไปได้อีกเช่นกัน

เพลงพื้นบ้านภาคเหนือ

บทเพลงในแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่นก็จะมีลักษณะ ความเป็นมาและประเภทของบทเพลงแตกต่างกันออกไป ซึ่งเพลงพื้นบ้านของภาคเหนือก็จะมีลักษณะ ความเป็นมาและประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ความเป็นมาของเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ

สมเกียรติ สุยะราช (2543:104) กล่าวว่า เพลงพื้นบ้านภาคเหนือต่างจากเพลงพื้นบ้านของภาคกลางโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ เพลงพื้นบ้านภาคกลางเกิดจากการประกอบอาชีพ แล้วพักเหนื่อยร้องเล่นกันพอคลายเหนื่อย และมักจะร้องเล่นเป็นเทศกาล และไม่ใช้เครื่องดนตรีประกอบเป็นหลัก ส่วนใหญ่จะใช้ตบมือให้จังหวะ แต่เพลงพื้นบ้านภาคเหนือไม่ได้เกิดจากการประกอบอาชีพแล้วพักเหนื่อย แต่ร้องเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ และจะต้องมีคนตรีประกอบอยู่ด้วยเสมอ เช่น ปี่ ซึ่ง สะล้อ เป็นต้น ซึ่งใกล้เคียงกับของภาคอีสานที่ต้องใช้แคนเป่าประกอบการร้อง เพลงพื้นบ้านภาคเหนือร้องเล่นได้ทุกโอกาส ไม่จำกัดจะเป็นฤดูกาลหรือเทศกาลใด ๆ

ประเภทของเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ

สมเกียรติ สุยะราช (2543:104-106) ได้พูดถึงประเภทของเพลงพื้นบ้านภาคเหนือไว้ว่า เพลงพื้นบ้านภาคเหนือมีน้อยประเภท ซึ่งต่างจากภาคกลางมีเป็นจำนวนมาก สามารถแบ่งได้เพื่อการศึกษาเป็น 3 ประเภท คือ

1. ขอหมายความถึง เพลงหรือการขับร้อง ผู้ขับร้องเรียกว่า ข่างขอ ผู้บรรเลงปี่เรียกว่า ข่างปี่ ข่างขอมีทั้งชายและหญิง การขับขอ จะเป็นการร้องโต้ตอบกัน ระบบเสียงขับร้องจะเล็กแหลม เพื่อให้เด่นออกไปจากเสียงปี่ การขับขอนิยมเล่นทุกโอกาส เช่น งานบวช งานพิธีต่าง ๆ งานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลอง ซึ่งจะทำให้งานนั้นสนุกสนานและเพิ่มบรรยากาศครึกครื้นอีกด้วย

ทำนอง ในขณะที่ข่างขอร้องไปนั้นจะใช้ทำนองใด ๆ ก็ได้ สลับไปมาหลาย ๆ เที้ยว การเปลี่ยนทำนองจะอาศัยข่างปี่เป็นผู้กำหนด โดยข่างปี่จะเป่าเปลี่ยนทำนอง ข่างขอก็จะร้องตามข่างปี่ ทำนองของการขอมีหลายทำนอง ดังนี้คือ

1. ทำนองเชียงใหม่ ข่างขอจะนิยมขึ้นด้วยทำนองเชียงใหม่เป็นทำนองแรก เป็นการขอเกริ่นให้ผู้ฟังรู้ว่าจะขับร้องเรื่องอะไร ใครเป็นเจ้าภาพในงานนี้ เป็นทำนองที่มีเนื้อร้องสั้น ๆ

2. ทำนองขึ้นเชียงแสน นิยมใช้ร้องแทรกเมื่อจะเปลี่ยนเรื่อง หรือเปลี่ยนตอนโดยจะขอเพียงจบเดียว หรือท่อนเดียวสั้น ๆ

3. ทำนองจะปู้ เป็นทำนองขอสำเนียงของชาเมืองจะปู้ ซึ่งอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา ได้อพยพลงมาอยู่ล้านนา สำเนียงของทำนองจะปู้จะอ่อนหวานกว่าท่วงทำนองของเชียงใหม่ ซึ่งขณะนี้ข่างขอล้านนาจะนำเอามาผสมและร้องต่อจากทำนองเชียงใหม่

4. ทำนองตะม้าย เป็นทำนองอ่อนหวาน ส่วนใหญ่นำมาจากโคลงของชาวล้านนา จะใช้แทรกเวลาเปลี่ยนทำนองหรือเปลี่ยนเรื่อง

5. ทำนองล่องน่าน นิยมใช้ร้องเรื่องเกี่ยวกับการเดินทาง ชมนกชมไม้ ป่าเขาลำเนาไพร บรรยายธรรมชาติ บางท่านเรียกว่า ซอพระลอ เพราะมักจะใช้เรื่องพระลอ หรือบางท่านเรียกว่า ซอน้อยใจยา เพราะร้องเล่าเรื่องน้อยใจยา

6. ทำนองปิ่นฝ้าย นิยมใช้ร้องสำหรับบทเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว เป็นทำนองซอโบราณ นิยมร้องแถบจังหวัดแพร่ น่าน ในบทร้องจะบรรยายการทำไร่ฝ้าย และขั้นตอนของการปิ่นฝ้ายจนเป็นผ้า

7. ทำนองพม่า นิยมใช้ซอเรื่องยาวตลอด เช่น เรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ขอสุม และครวทาน โดยดัดแปลงมาจากชาวไทยใหญ่หรือพวกพม่า

8. ทำนองเงี้ยว หรือทำนองสเตเมอ ดัดแปลงมาจากพวกไทยใหญ่ หรือพวกเงี้ยว นิยมใช้ขับซอทั่วไป

9. ทำนองเพลงอื้อ นิยมร้องเป็นเรื่องนิทานพื้นบ้าน เหมาะให้เด็ก ๆ ฟัง ตอนท้ายของเพลงจะมีเสียงอื้อ ๆ คล้ายเพลงกล่อมเด็ก

2. จ้อย คือ การนำเอาบทประพันธ์ประเภทหนึ่งของภาคเหนือมาขับร้องเป็นทำนองสั้น ร้องคนเดียว เนื้อร้องจะไม่ยืดยาวเหมือน ซอ เนื้อหาของคำร้องจะเป็นการระบายความในใจ แสดงอารมณ์ ความรักความเสียดแทง จะใช้ดนตรีประกอบหรือไม่ก็ได้ โอกาสที่จะร้องจ้อยจะมีหลายโอกาส เช่น จ้อยเพื่อเป็นเพื่อนตนเอง แก้เหงาเวลาเดินทางไปในป่า หรือจ้อยให้กับคนรักรู้ความในใจ หรือจ้อยประชันกันระหว่างเพื่อนฝูง แสดงความสามารถทำนองเชิงกลอน คนละวรรค หรือจ้อยโดยเอานิทานมาจ้อยต่อกันฟัง หรือใช้จ้อยเพื่ออวยพรในโอกาสงานต่าง ๆ หรือจ้อยอำลา ขอบคุณ ฝากความอาลัยรักถวียให้กับสาวคนรัก ความสำคัญของการจ้อยอยู่ที่น้ำเสียงของผู้ร้องเป็นหลัก ภาษาหรือความคล้องจองสมัยนั้น ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับมากนัก อาจสัมผัสระหว่างวรรคก็ได้

3. เพลงเด็ก ในภาคเหนือมีลักษณะของเพลงคล้ายกับภาคอื่น ๆ กล่าวคือ มีเพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก และเพลงที่เด็กใช้ร้องเล่นกัน เพลงกล่อมเด็ก จะใช้ร้องเมื่อลูกจะนอนหลับ แม่จะกล่อมด้วยลำเนียงอ่อนโยน อาจกล่อมอยู่กับเด็กหรือใส่อยู่ในอูก็ได้ เรียกว่า นอนอู (แปล) ภาคเหนือ เรียกเพลงกล่อมเด็กว่า เพลงอื้อลูก ส่วนเพลงประกอบการเล่น เด็กหัดนั่งจึงช้า เรียกว่า เพลงลิกจุงจา

สิ่งที่น่าสังเกตของเพลงพื้นบ้านภาคเหนือก็คือ การขับร้องและท่วงทำนองจะเย็น อ่อนโยน ไม่โลดโผน เหมือนกับบรรยากาศของความหนาวเย็นและกิริยาอาการของคนเหนือ ฟังดู

เนิบนาบ นุ่มนวล ประกอบกับเสียงปี่ ซึ่ง สะล้อ ที่บรรเลงประสมนำฟัง และชวนให้เกิดมโนภาพจนถึงกลั่นคอเอื้อง และขบวนพ่อนเล็บที่นุ่มนวล งดงาม

สรุปได้ว่าเพลงพื้นบ้านภาคเหนือนี้จะประกอบไปด้วยซอ จ้อย และเพลงเด็ก ซึ่งบทเพลงไพเราะของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์ ก็จะมีลักษณะและท่วงทำนองคล้าย ๆ กันกับซอ ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์ในส่วนเนื้อหาของบทเพลงไพเราะของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์ได้

ลักษณะของเพลงพื้นเมือง

ลักษณะของเพลงพื้นเมืองมีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะซึ่งอเนก นาวิกมูล (2550:78-87) ได้กล่าวไว้เป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

1. มีความเรียบง่าย ลักษณะเด่นที่สุดของเพลงพื้นเมือง คือ มีความเรียบง่าย ฟังแล้วเข้าใจทันที ถ้าจะมีการเปรียบเทียบแง่สัญลักษณ์อย่างใดก็สามารถแปลความหมายได้โดยไม่ยากนัก เราอาจแจกแจงความเรียบง่ายดังกล่าวออกได้ 2 ข้อดังนี้

1.1 ความเรียบง่ายในถ้อยคำ คือการใช้คำไทยแท้เพราะทำให้ได้รับรสและบรรยากาศแบบไทย ๆ

1.2 ความเรียบง่ายในการร้องและการเล่น จากการนำสภาพการดำเนินชีวิตมาเป็นตัวกำหนด จะเห็นได้ว่าชาวบ้านหรือชาวเพลง “ทำเพลง” โดยไม่ต้องเตรียมอะไรเป็นการใหญ่โตนัก สิ่งที่จะช่วยให้เพลงไพเราะ นอกจากขึ้นอยู่กับการใช้ถ้อยคำแล้ว ยังได้ใช้มือหรือเครื่องประกอบจังหวะง่าย ๆ เช่น กรับ จิ้ง กลอง เหล่านี้เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ มาช่วย บางทีก็ไม่ใช้เลย ดังนั้นเราจะเห็นว่า การร้องเพลงเป็นเรื่องของมนุษย์ที่อยู่กับธรรมชาติ และใช้สิ่งที่ตัวมีมาประกอบ ความเรียบง่ายในการร้องและการเล่น จึงเป็นลักษณะที่พบได้เสมอในเพลงพื้นเมือง

2. การเน้นความสนุกสนานเป็นหลัก

ลักษณะของคนไทยตามที่นักสังคมวิทยาเขียนถึงไว้คือ เป็นคนชอบสนุก ไม่ค่อยทุกข์ร้อน เพลงพื้นเมืองซึ่งเป็นส่วนประกอบของสังคม จึงมีเนื้อหาท่วงทำนองสอดคล้องกับลักษณะนิสัยข้อนี้ เพลงพื้นเมืองส่วนใหญ่จะเน้นอยู่สองอย่าง คือ

2.1 การใช้คำสองแง่สองง่าม

การที่ตลกเอา “อวยวะ” มาเล่น ดูจะเป็นสันดานของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา แต่สิ่งที่เพลงพื้นบ้านได้แสดงออกไม่หลุดออกมาด้วยคำหยาบ แต่ได้ใช้การเปรียบเทียบ หรือการแฝงสัญลักษณ์เข้ามาช่วยก่อนแล้ว และเป็นที่รู้กันในหมู่ผู้ใหญ่หรือคนที่โตพอแล้ว ส่วนเด็กจะยังคงมองหรือแปลคำชื่อ ๆ อยู่ แต่ก็สามารถหัวเราะได้เหมือนกัน ผิดกันตรงให้ความหมายผิดกันคนละทาง การใช้ถ้อยคำอันแบบคายนี้นักดนตรีเรียกได้ว่าเป็นศิลปะ

2.2 การเว้นเสียงซึ่งเรื่องที่ทุกข์มาก ๆ

ระหว่างความสนุกกับความทุกข์ คนเราต้องเลือกเอาอย่างแรกก่อนเสมอ บทเพลงของชาวบ้านก็เช่นกัน เมื่อเทียบเนื้อหาในคำเพลงแล้ว ส่วนที่กล่าวถึงเรื่องราวแห่งความทุกข์ มีเปอร์เซ็นต์น้อยกว่าด้านความสนุกมาก และบางครั้งความทุกข์ที่นำมาร้องก็เป็นการสมมุติขึ้นเพียงเพื่อเปลี่ยนและค้นอารมณ์คนฟังเท่านั้น

3. การมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน สามารถแยกได้เป็นด้านเนื้อหาและการเรียงลำดับ และอีกด้านหนึ่งคือด้านถ้อยคำ แต่มีอยู่อีกข้อหนึ่งที่ควรสังเกตในเพลงพื้นเมือง นั่นคือ การเล่นสัมผัสอักษร ซึ่งจะเส้นทางช่วยให้เพลงพื้นเมืองมีค่ามากยิ่งขึ้นในด้านความไพเราะ เราจะพบลักษณะนี้ได้จากหนังสือทั่วไป

พรพรรณ วรณา (2542) ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับเพลงคำเมือง ในหนังสือ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9 ดังนี้ เพลงคำเมือง คือเพลงที่มีเนื้อร้องเป็นภาษาล้านนา ซึ่งกล่าวได้ว่ามีกำเนิดและพัฒนาการส่วนหนึ่งต่อเนื่องมาจากเพลงพื้นบ้าน เพลงคำเมือง อาจแบ่งตามรูปแบบได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. เพลงลูกทุ่งคำเมือง ถ้ากล่าวถึงเพลงลูกทุ่งก็คือเพลงที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างเพลงไทยเดิมและเพลงไทยสากล เป็นเพลงที่มักได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นของทุกภาค เพราะเพลงลูกทุ่งส่วนมากมักเชื้อลักษณะพื้นบ้านไว้มากที่สุด สอดคล้องและเข้ากันได้กับชีวิตของชาวบ้าน ในท้องถิ่นล้านนาก็นิยมเพลงลูกทุ่งเช่นกัน จนเกิดการพัฒนาไปสู่เพลงในลักษณะ “เพลงลูกทุ่งคำเมือง” ซึ่งเป็นเพลงที่ร้องด้วยภาษาคำเมืองนั่นเอง

2. เพลงโฟล์คซองคำเมือง เกิดขึ้นจากการรับเอาวัฒนธรรมจากตะวันตกเข้ามา โดยความหมายแล้ว โฟล์คซอง หมายถึงเพลงพื้นบ้าน แต่ลักษณะของตะวันตกจะเป็นที่มีลีลาการร้องและการเล่นดนตรีเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เครื่องดนตรีที่ใช้ก็ประกอบไปด้วยกีตาร์โปร่ง เป้าท้อเอก และแบนโจ จุดเริ่มต้นของโฟล์คซองคำเมือง คือการนำเอาเพลงลูกทุ่งคำเมืองมาร้องในสไตล์โฟล์คซอง แต่งเพลงโดยการใช้ภาษาคำเมือง และใช้กีตาร์เป็นเครื่องดนตรีประกอบ โดยนักร้องที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงได้แก่ จรัส มโนเพชร และสุนทรี เวชานนท์

3. เพลงสตริงคำเมือง ได้รับอิทธิพลจากวงดนตรีแนวป๊อป หรือเพลงสมัยใหม่ของทางตะวันตกวงที่ดังขึ้นครั้งแรกคือวงนกแลได้รับความนิยมมากทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ แต่ก็ได้รับความนิยมไม่ยาวนานนัก

4. เพลงเมคเล่ย์คำเมือง เป็นการนำเอาเพลงคำเมืองที่เคยได้รับความนิยมในอดีตมาบันทึกเสียงใหม่ในลีลา และท่วงทำนองที่เร้าใจในลักษณะของเพลง disco ผู้ที่บุกเบิกเพลงในแนวนี้นี้ได้แก่ ออด (ไพศาล ปัญโญ) รวมเพลงเมคเล่ย์คำเมือง ชุด “กรุแตก” ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2539

ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก และมีเพลงในลักษณะเดียวกันของนักร้องคนอื่นๆ ออกวางจำหน่ายตามมาอีกหลายชุด

เพลงคำเมือง

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่มที่ 9 (2542:4757-4766) ได้กล่าวถึงเพลงคำเมืองไว้ว่า เพลงคำเมือง คือเพลงที่มีเนื้อร้องเป็นภาษาดั้นล้านนา ซึ่งกล่าวได้ว่ามีกำเนิดและพัฒนาการส่วนหนึ่งต่อเนื่องมาจากเพลงพื้นบ้านล้านนา ดังจะพบได้ว่าชีวิตของชาวล้านนาแต่เดิมนั้นผูกพันอยู่กับเสียงเพลงเกือบตลอดเวลา ตั้งแต่วัยทารกก็มีเพลงขับกล่อม ในวัยเด็กก็มีเพลงประกอบการละเล่นต่าง ๆ ที่ทำให้การละเล่นนั้นสนุกสนาน เมื่อถึงวัยหนุ่มสาวก็มีประเพณีการเ�วสาว ซึ่งหนุ่ม ๆ จะนำเครื่องดนตรีประเภทสะล้อ ซึ่ง เพียะ (อ่าน เปียะ) บรรเลงไปตามทางขะไปเยือนหญิงที่ตนหมายปอง มีการขับลำนำที่เรียกว่า ซ้อย (อ่าน จ้อย) ส่วนในงานพิธีและงานรื่นเริงตามเทศกาลต่าง ๆ เช่น ในพิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีบวชนาค พิธีฝังศพเม็ง เช่น พิธีบรรพบุรุษ ก็จะประกอบไปด้วยการบรรเลงดนตรี การขับร้องเพลงและการแสดงเพลงปฏิบัติที่เรียกว่า ซอ แม้ในช่วงสุดท้ายที่ชีวิตดับสูญ เพลงก็มีบทบาทที่จะบรรเลงในพิธีชักปราสาทบรรจุศพเข้าสู่ป่าช้า

ในภาคเหนือเริ่มปรากฏเพลงในลักษณะ “เพลงลูกทุ่งคำเมือง” ประมาณ พ.ศ.2507-2508 โดยมีการเริ่มก่อตั้งวงดนตรีไทยสากลขึ้นในเชียงใหม่ ได้แก่ วงภูกระมังค์ วงดาวเหนือ วงดุริยะเวียงพิงค์ ซึ่งในภายหลังเรียกขานกันว่าเป็นแบบ “วงดนตรีลูกทุ่ง”

วงดนตรีภูกระมังค์เป็นวงดนตรีที่เริ่มมีการแต่งเพลงด้วยลีลา “ลูกทุ่งคำเมือง” ขึ้น ผู้แต่งคนสำคัญคือ สุริยา ยศถาวร เนื้อร้องเป็นภาษาคำเมืองมักจะมีเนื้อหาชวนคลกขบขัน เช่น เพลง ลืมอายแล้วกา คนสิ่งตั้ง ปิ่นแก้วบ้าน เป็นดั้น มีนักร้องที่สามารถแต่งเพลงคนอื่น ๆ อีก เช่น วีระพล คำมงคล ถวิล รัตนแก้ว เป็นต้น เพลงลูกทุ่งคำเมืองเหล่านี้ได้รับความนิยมไม่น้อย

วงดนตรีที่มีชื่อเสียงในเชียงใหม่ต่อมาประมาณปี พ.ศ.2499 ก็คือวง ซี.เอ็ม. และในปี พ.ศ.2507 ก็มีวงดนตรีที่แยกตัวออกมาจากวง ซี.เอ็ม. คือ วงศรีสมเพชร นับเป็นวงที่สืบทอดการเล่นเพลงในลีลาเพลงลูกทุ่งคำเมืองไว้กว่า 30 ปี โดยมีนักร้องและนักแต่งเพลงประจำวง เช่น สุริยา ยศถาวร วีระพล คำมงคล เป็นต้น ตัวอย่างเพลงที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย เช่น เพลง สาวมอเตอร์ไซค์ หุบมือกำ บ่เกย เย็นฤดี บ่าวโหล ฯลฯ เป็นต้น

ในระยะต่อมาประมาณต้นทศวรรษที่ 2520 ความนิยมในวงดนตรีลูกทุ่งคำเมืองเริ่มลดลง ในขณะเดียวกันหนุ่มสาววัยรุ่น ซึ่งมีชีวิตอยู่ในเมืองและได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมจากตะวันตก เริ่มนิยมดนตรีแบบโฟล์คซองมากยิ่งขึ้น โดยความหมายแล้วคำว่า “โฟล์คซอง”

(Folk Song) นั้นหมายถึง “เพลงพื้นบ้าน” แต่ความหมายที่วัยรุ่นหนุ่มสาวไทยรู้จักและนิยมนั้นมิได้หมายถึงเพลงพื้นบ้านดั้งเดิมของไทย แต่หมายถึงลักษณะของเพลงตะวันตกที่มีลีลาการร้องและการเล่นดนตรีเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพลงโฟล์คซองของอเมริกันมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นไทยมาก เครื่องดนตรีที่ใช้เล่น ประกอบด้วยกีตาร์โปร่ง เป้าท้อแกน และแบนโจ ผู้เล่นเพลงโฟล์คซองอาจเล่นดนตรีและร้องเดี่ยว ๆ หรืออาจจะตั้งเป็นวง 2-3 คนก็ได้

จุดเริ่มต้นของ “โฟล์คซองคำเมือง” นั้นก็คือการที่มีผู้นำเอาเพลง “ลูกทุ่งคำเมือง” มาเล่นและร้องในสไตล์ของโฟล์คซอง มีการแต่งเพลงขึ้นใหม่โดยใช้ภาษาคำเมือง ตลอดจนนำเอาเพลงขอมมาขับร้องใหม่ โดยใช้กีตาร์เป็นเครื่องดนตรีประกอบ นั่นคือกำเนิดของเพลงผสมครึ่งท้องถิ่นครึ่งตะวันตก ที่เรียกว่า “โฟล์คซองคำเมือง” ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายต่อมา

เมื่อ “โฟล์คซองคำเมือง” เริ่มเป็นที่นิยม ก็ได้มีผู้บุกเบิกการบันทึกเสียงเพลงโฟล์คซองคำเมืองลงเทปตลับ (Tape cassette) ออกจำหน่าย คือ มานิต อึ้งวงศ์ เจ้าของร้านทำแพบรรณาการโฟล์คซองคำเมืองชุดแรกที่ได้รับการบันทึกเสียงคือชุดของ “คณะต้องและเพื่อน” เทปชุดแรกนี้ดูเหมือนจะเป็นการทดลองในแง่ของตลาด เพลงคำเมืองจึงมีเพียงด้านเดียว ส่วนอีกด้านหนึ่งของเทปเป็นเพลงตะวันตก เทปชุดที่ 2 ต่อมาคือชุดของ จรัส มโนเพชร ซึ่งนับว่าเป็นชุดที่ได้รับความนิยมสำเร็จไม่น้อย การโฆษณาทางสื่อมวลชนต่าง ๆ เป็นแรงหนุนส่วนหนึ่งที่ทำให้เพลงโฟล์คซองคำเมืองได้รับความนิยมไม่เฉพาะแต่ในภาคเหนือเท่านั้น แต่ยังแพร่หลายไปทั่วประเทศ มีการผลิตเทปเพลงโฟล์คซองคำเมืองชุดที่ 3 ชุดที่ 4 ออกมาโดยลำดับ ชื่อของจรัส มโนเพชร เริ่มเป็นที่รู้จักในวงการเพลงอย่างกว้างขวาง มีนักร้องร่วมในเทปชุดต่อ ๆ มาอีกคือ เกษม มโนเพชร และสุนทรี เวชานนท์

ในช่วงที่เพลงโฟล์คซองกำลังได้รับความนิยมอยู่นี้ มีผู้ริเริ่มก่อตั้งวงดนตรีในลักษณะ “วงสตริงคำเมือง” ขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากวงดนตรีแนวป๊อป หรือเพลงสมัยใหม่ของทางตะวันตก วงที่ตั้งขึ้นเป็นวงแรกได้แก่ “วงนกแล” ซึ่งถือว่าเป็นวงดนตรีเด็กแนว “สตริงคำเมือง” ที่ได้รับความนิยมมากในช่วงประมาณ พ.ศ.2527 เพลงที่เป็นที่รู้จักทั้งในระดับท้องถิ่นถึงระดับประเทศได้แก่ เพลงนกแล เพลงหนุ่มคอยเฝ้า ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวงที่ได้รับความนิยมวงอื่น ๆ อีก เช่น วงเคอะมั่ง วงสายธาราคอมโบ้ ฯลฯ เป็นต้น เพลงแนวสตริงเหล่านี้ได้พัฒนาไปสู่เพลงในลักษณะ “เพลงเมคเลย์คำเมือง” ในภายหลัง

การจำหน่ายขายดีของเพลงโฟล์คซองคำเมือง ได้ทำให้เกิดเทปเพลงในลักษณะของเนื้อร้องคำเมืองออกมาอีกหลากหลาย เช่น เทปเพลงลูกทุ่งล้านนาชุด “คำฮายา” ของสมบุรณ์ บุญโรจน์ และเพื่อน เทปเพลงชุด “จุ๋มหาหน้อยจิ้นคอย” ของ นิทัศน์ ละอองศรี ซึ่งใช้ดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ประกอบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเพลงชุดหนุ่มสาวชาวยองของคณะ “คิงแอนด์ซา” ซึ่งเป็นเพลง

โฟล์คซองที่ใช้ภาษาไทยอง (อันเป็นภาษาถิ่นเฉพาะของชนกลุ่มหนึ่งในล้านนา) และในยุคที่วงการเพลง DISCO กำลังได้รับความนิยมก็ได้มีเทปชุด “คำเมืองคิสโก้” ของคณะศรีสมเพชรออกมาจำหน่ายด้วย นอกจากนี้ยังมีการก่อตั้งวงดนตรีในลักษณะ “วงสตริงคำเมือง” ขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยได้รับอิทธิพลมาจากเพลงป๊อปหรือเพลงสมัยใหม่ของทางตะวันตก วงที่มีชื่อเสียงได้แก่ วงนกแล วงเดอะมั่ง ฯลฯ เป็นต้น

เพลงคำเมืองได้แพร่หลายเข้าไปมีบทบาทในวงการเพลงไทยสากลด้วย กล่าวคือได้มีการแต่งเพลงเนื้อร้องคำเมืองปนภาษาไทยภาคกลางให้นักร้องเพลงไทยสากลขับร้อง เช่น เพลงขอซูมาเต๊ะเจ้า ของดาวใจ ไพจิตร เพลงคนปู้ดชีแลนด์ บ่ลืมทะเลปูน ป้อจายจี้จู้ ของรุ่งฤดี แพ่งผ่องใส เป็นต้น นับเป็นการแสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายของเพลงคำเมืองในกลุ่มชาวล้านนา จนกระทั่งขยายความนิยมไปสู่กลุ่มผู้ฟังในระดับประเทศได้เป็นอย่างดี

ในแง่รูปแบบของเพลงคำเมืองนั้น มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า เพลงโฟล์คซองคำเมืองมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นกลางหรือวัฒนธรรมในเมือง ส่วนเพลงของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน หรือชนบทก็คือเพลงลูกทุ่งคำเมือง แต่ก็เห็นได้ชัดว่าลักษณะของเพลงลูกทุ่งคำเมืองและโฟล์คซองคำเมืองมีลีลาท่วงทำนองการนำเสนอและดนตรีที่มีลักษณะพัฒนาการร่วมกันอยู่ กล่าวคือเป็นเพลงที่มีลีลาเรียบง่าย โดยพอจะสรุปให้เห็นถึงลักษณะทั่วไปได้ ดังนี้

1. ด้านรูปแบบ เพลงคำเมืองแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบคือ

1.1 เพลงลูกทุ่งคำเมือง ซึ่งเป็นเพลงที่ได้รับความนิยมอยู่ตลอด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการนำเสนอด้วยภาษาถิ่นล้านนา ซึ่งนำเสนอด้วยลีลาของเพลงลูกทุ่งอันเรียบง่าย มีคำร้องที่เข้าใจง่าย ใช้ภาษาถิ่นมาตรฐานถึงภาษาชาวบ้าน เช่น คำสรรพนามที่ใช้ก็มักจะปรากฏคำว่า พี่ น้อง คุณ มึง ไอ้ ฯลฯ ด้านน้ำเสียงของนักร้องก็มักจะมีการเล่นลูกคอ หรือร้องด้วยน้ำเสียงค่อนข้างสูง มีทำนองและจังหวะลีลาเพลงที่สนุกสนาน โดยอาจแบ่งรูปแบบของเพลงลูกทุ่งคำเมืองได้เป็น 2 แบบ ดังนี้

1.1.1 เพลงลูกทุ่งคำเมืองที่เป็นเพลงร้องตลอดเพลง อันเป็นรูปแบบส่วนใหญ่ของเพลงลูกทุ่งทั่วไป ตัวอย่างของเพลงแบบนี้ที่ได้รับความนิยม เช่น เพลงลืมอายแล้วกา คนลี้ งคิง ปิ่นแก้วบ้าน ฯลฯ ของวีระพล คำมงคล เพลงลุงอดม่อบ่ได้ เพลงแห่ครัวทาง ฯลฯ ของบุญศรี รัตนัง เพลงรักน้องมอย ของ เทพธรรมา ปัญญามานะ เพลงแม่หม้ายไร้สาร ของ น้ำอ้อย ธรรมลังการ เป็นต้น

1.1.2 เพลงที่มีบทพูดแทรก หรือ เพลงตลกคำเมือง บทพูดแทรกนี้มุ่งที่จะนำเสนอความตลกเป็นหลัก โดยอาจพูดแทรกตรงต้นเพลง คือ พูดก่อนร้อง หรือร้องแล้วมีบทพูดแทรกเป็นระยะ ๆ ตลอดทั้งพูดในตอนท้ายของเพลง ตัวอย่างของเพลงแนวนี้ที่ได้รับความนิยม

เช่น เพลงเย็นฤดี ของ วีระพล คำมงคล เพลงลุงอดหลับได้ เพลงไต้มอยขวกเก็ง เพลงน้องเมีย ของ บุญศรี รัตนัง เพลงลูกกวนตัวผัวกวนใจ เพลงน้ำเปลี่ยนนิสัย เพลงจีโว วิ.ไอ.พี. ของ วิฑูรย์ ใจพรหม เพลงบุญทามือถือ เพลงเปาบันจิ้น ของ เทพธรา ปัญญามานะ เป็นต้น

นักร้องเพลงลูกทุ่งคำเมืองที่ได้รับความนิยมในยุคปัจจุบัน ได้แก่ บุญศรี รัตนัง วิฑูรย์ ใจพรหม เทพธรา ปัญญามานะ สุรินทร์ หน่อคำ (ไต่เก๋า อีต๋ม) น้ำอ้อย ธรรมลังการ เทิดไทย ไชยนิยม เป็นต้น

2. เพลงโฟล์คของคำเมือง อาจกล่าวได้ว่าจรัส มโนเพ็ชร เป็นนักร้องที่สามารถทำให้ เพลงคำเมืองมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และเป็นนักร้องที่อาจเรียกได้ว่ามีชื่อเสียงที่สุดในบรรดา นักร้องเพลงโฟล์คของทั้งหมด เพลงที่มีชื่อเสียงแพร่หลายของเขา เช่น เพลงน้อยใจยา เพลงหนุ่ม มอเตอร์ไซด์ เพลงอู้อย่า เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีนักร้องเพลงแนวนี้ที่ได้รับความนิยมอีกหลายคน เช่น สุนทรี เวชานนท์ นิทัศน์ ละอองศรี ปริญญ์ ตั้งตระกูล อบเชย เวียงพิงค์ เป็นต้น

3. เพลงสตริงคำเมือง เป็นเพลงคำเมืองที่อาจกล่าวได้ว่าได้รับความนิยมอยู่ในช่วงเวลาที่ ไม่ยาวนานนัก คือช่วงประมาณปลายทศวรรษที่ 2520 ถึงต้นทศวรรษที่ 2530 วงที่ได้รับความนิยม เป็นอย่างมากทั้งในท้องถิ่นและระดับประเทศได้แก่ วงนกแล นอกจากนี้ก็ยังมีวงในลักษณะ เดียวกันอีก เช่น วงเคอะมั่ง เป็นต้น

4. เพลงเมคเล่ย์คำเมือง เป็นการนำเอาเพลงคำเมืองที่เคยได้รับความนิยมในอดีตมา บันทึกลงใหม่ในลีลาและท่วงทำนองที่เร้าใจในลักษณะของเพลง DISCO ผู้ที่บุกเบิกเพลงใน แนวนี้ได้แก่ ออด (ไพศาล ปัญญ์) รวมเพลงเมคเล่ย์คำเมืองชุด “กรุแตก” ของเขาที่ออกจำหน่าย ในปี พ.ศ.2539 ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก และมีเพลงที่ร้องในลักษณะเดียวกันของนักร้องคน อื่น ๆ ออกวางจำหน่ายตามมาอีกหลายชุด

2. คำทำนอง มีลักษณะหลากหลาย มีทั้งที่เป็นทำนองพื้นบ้านล้านนาแต่เดิม แต่นำมา ขับร้องใหม่ด้วยลีลาและดนตรีแบบใหม่ มีทั้งที่แต่งขึ้นใหม่โดยรับอิทธิพลหรือนำทำนองมาจาก เพลงลูกทุ่ง ลูกกรุง (ไทยสากล) และเพลงสากล (ต่างประเทศ) เช่น

2.1. เพลงที่ได้รับอิทธิพลมาจากเพลงพื้นบ้านล้านนา เช่น เพลงหนุ่มชอรอแฟน เพลงเสเลมา เพลงเงี้ยว เพลงน้อยใจยา เพลงลุงอดหลับได้ เพลงแห่ครัวตาน เป็นต้น

2.2. เพลงที่ได้รับอิทธิพลมาจากเพลงลูกทุ่งและเพลงลูกกรุง เพลงเหล่านี้สืบ เนื่องมาจากเพลงลูกทุ่งคำเมืองในยุคแรกที่มีผู้แต่งที่มีความสามารถหลายคน เช่น เพลงคนสิ่งสิ่ง คนแหลวเตว หยิบมือกำ ลืมอายแล้วกา สาวมอเตอร์ไซด์ นอนป่หลับ บ่าวเค็น เป็นต้น

2.3. เพลงที่ได้รับอิทธิพลมาจากเพลงสากล (ต่างประเทศ) เพลงเหล่านี้มีลีลาและ ท่วงทำนองแบบโฟล์คซองและเพลงป๊อปหรือเพลงสมัยใหม่ของทางตะวันตก โดยการรับอิทธิพล

ของท่วงทำนองมาเรียบเรียงผสมผสานและแต่งเนื้อร้องเป็นภาษาคำเมืองขึ้น ผู้แต่งเพลงด้วยลีลา คังกล่าวที่นับได้ว่ามีความสามารถในการสร้างสรรค์ไม่น้อย ก็คือจรัล มโนเพ็ชร

2.4 ด้านเนื้อร้อง เนื้อร้องในบทเพลงคำเมืองซึ่งเรียบเรียงขึ้นด้วยภาษาถิ่น เป็น ผลงานทางศิลปวรรณกรรมที่มุ่งการสื่ออารมณ์ และมีเนื้อหาที่สะท้อนถึงสังคมและวัฒนธรรม อย่างน่าสนใจยิ่ง การประพันธ์เนื้อร้องจะต้องมีความไพเราะสอดคล้องกับท่วงทำนอง คนตรี และ ก่อให้เกิดอารมณ์คล้ายตามแก่ผู้ฟังตามลีลาของแต่ละเพลง สิ่งที่น่าสังเกตคือ ภาษาที่ปรากฏในเนื้อ ร้องเพลงคำเมือง ถ้าเป็นเพลงที่นำมาจากเพลงพื้นบ้านของเก่า มักจะมีถ้อยคำเก่า ๆ ที่คนรุ่นปัจจุบัน ฟังไม่เข้าใจอยู่ด้วย เช่น เพลงน้อยโยยา เพลงเงี้ยว เป็นต้น ส่วนเพลงที่แต่งเนื้อร้องขึ้นใหม่ ส่วน ใหญ่จะมีการผสมผสานระหว่างภาษาคำเมืองกับภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งแสดงถึงการรับอิทธิพลจาก ภาคกลาง และการเปลี่ยนแปลงของภาษาถิ่นในยุคปัจจุบัน

เนื้อหาสาระของบทเพลง มีลักษณะที่สะท้อนสภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านนา หลายประเด็นด้วยกัน ซึ่งอาจแบ่งหัวข้อของเนื้อหา ได้ดังต่อไปนี้

1. ชีวิตชนบท เพลงคำเมืองส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเพลงลูกทุ่งคำเมืองแนวตลก จะมี เนื้อหาที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวชนบท หรือกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ได้ดังนี้

1.1 ชีวิตในครอบครัว สังคมชนบทเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม ความสัมพันธ์ของ สมาชิกในครอบครัว จึงค่อนข้างจะสนิทสนมกัน ช่วยกันทำงานอาชีพโดยมีการแบ่งปันหน้าที่กัน อยู่ในตัว แต่ความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็มักจะเกิดขึ้นได้เสมอ

1.2 อดายมุข เหล้าจะมีบทบาทต่อชีวิตผู้ชายส่วนมาก อาจเนื่องจากการที่ชาวบ้าน ต้องตรากตรำทำงานหนักในอาชีพที่ใช้แรงงาน หรือการพนันที่เป็นที่นิยมในชนบทมากที่สุด ได้แก่ หวย นอกจากนี้ก็จะมีไก่ชน มวย และการพนันขันต่อเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั่วไป

1.3 ผู้นำชุมชน การกล่าวถึงผู้นำชุมชนในเพลงคำเมืองนั้น เป็นการกล่าวถึงใน ลักษณะล้อเลียนในเรื่องต่าง ๆ จากกลุ่มที่เป็นผู้ถูกปกครองหรือชาวบ้านและแสดงความรู้สึกของ ผู้นำ

1.4 ความเชื่อ เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องฤกษ์ยาม หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์

1.5 โรคภัยไข้เจ็บ

1.6 อาหารการกิน เพลงที่สะท้อนวัฒนธรรมด้านการรับประทานอาหารของคนเมือง มีมากพอสมควร โดยลักษณะการนำเสนอเพลงเกี่ยวกับอาหารการกิน มีทั้งที่ประชดประชันคนที่ หันไปนิยมอาหารของทางภาคกลางหรือต่างประเทศจนหลงลืมอาหารพื้นบ้านและกล่าวถึงเรื่อง อาหารการกินทั่วไป เพลงที่บรรยายรายการอาหารได้อย่างละเอียดน่าฟังมากคือเพลงของกินคน

เมือง และเพลงอื่น ๆ แม้จะไม่ได้กล่าวถึงอาหารอย่างละเอียด แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการกินอยู่ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

1.7 ชุมชนธรรมชาติและสภาพบ้านเมือง จะมีเนื้อหาที่แสดงความชื่นชมธรรมชาติอันงดงามของท้องถิ่นล้านนา

2. ชีวิตในเมือง

3. แสดงความรักระหว่างหนุ่มสาว

4. แสดงความผิดหวังในรัก

5. ประชดประชันผู้หญิง

6. ประชดประชันคนที่เห่อเทคโนโลยีสมัยใหม่

7. สะท้อนสภาพชีวิตและสังคมทั่วไปด้วยลีลาสนุกสนาน

แนวคิดด้านการประพันธ์

คำประพันธ์ถือกำเนิดมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่จะเป็นในยุคใดนั้นมิได้มีรายละเอียดไว้แน่นอน แต่ตามที่เคยกล่าวกันมาว่า คนไทยเป็นชาตินักกลอน ในสมัยนั้นบรรพบุรุษจะบันทึกไว้ในความทรงจำ และถ่ายทอดกันปากต่อปากสืบต่อกันมา อาจจะอ้างอิงหลักฐานได้จาก บทกลอนสุภาพิตต่างๆ คำพังเพย เพลงชาวบ้าน หมอตำ เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น เกี่ยวกับศิลปะการประพันธ์นี้ได้มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการประพันธ์ไว้หลายท่าน ดังนี้

กุหลาบ มลลิกะมาส (2525:163-174) กล่าวถึงการประพันธ์ร้องกรองไว้ว่า ความไพเราะของภาษากวี หรือคำประพันธ์ร้องกรองจำแนกได้ 2 ประการ คือ ความไพเราะอันเกิดจากเสียงของถ้อยคำและความไพเราะอันเกิดจากความหมายของถ้อยคำ

1. ความไพเราะอันเกิดจากเสียงของถ้อยคำ

1.1 เสียงของพยัญชนะและสระ มีส่วนในการสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึก ดังเกิดได้ว่าเสียงในภาษาไทยมักสัมพันธ์กับอารมณ์และความรู้สึก

1.2 เสียงสัมผัสคล้องจอง เป็นลักษณะสำคัญในการประพันธ์ร้องกรองทุกชนิด แบ่งเป็น สัมผัสพยัญชนะ (หรือสัมผัสอักษร) และสัมผัสสระ

1.3 ลีลาจังหวะ หมายถึง ความไพเราะของเสียงสูงต่ำ ลื่นยาว หนักเบา ตามลีลาของการประพันธ์แต่ละชนิด ซึ่งเกิดจากลักษณะเฉพาะของภาษาไทยที่มีเสียงวรรณยุกต์ ทำให้เกิดความสูงต่ำ ระบบฉันทลักษณ์ และการเลือกใช้คำที่เหมาะสมแก่บรรยากาศและเนื้อความ

1.4 การเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงน้ำไหล เสียงดนตรี เสียงลมพัดมา ประกอบในถ้อยคำที่ร้องกรอง เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพและจินตนาการ

1.5 การเล่นคำ ได้แก่ การซ้ำคำ การเล่นอักษร ฯลฯ เพื่อให้เกิดความไพเราะด้านเสียงและความหมายในลักษณะต่าง ๆ

2. ความไพเราะอันเกิดจากความหมาย

2.1 การสรรคำ กวีจะเลือกสรรคำที่ไพเราะ และมีความหมายลึกซึ้ง โดยเฉพาะคำที่กวีต้องการแสดงออกถึงความสูงส่ง มีสง่า รักและหวงแหน เช่น คำเรียกผู้หญิง ได้แก่ โฉมยง ทรามวัย นงราม บังอร

2.2 การพรรณนาความโดยตรง บางครั้งกวีใช้คำที่เข้าใจง่าย แต่ผ่านการเลือกสรรอย่างดี เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาและลักษณะคำประพันธ์

2.3 การพรรณนาความโดยการเปรียบเทียบ บางครั้งกวีใช้ถ้อยคำที่มีความหมายลึกซึ้งกินใจ มุ่งให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึกมากกว่าข้อเท็จจริง เป็นการพรรณนาในเชิงเปรียบเทียบ โดยใช้สำนวนโวหาร ซึ่งจะต้องตีความ จึงจะพบความหมายที่ลึกซึ้ง เรียกว่า การใช้ภาพพจน์

ชวน เพชรแก้ว (2524:27) อธิบายความหมายของภาพพจน์ไว้ว่า ภาพพจน์ หมายถึง การสร้างโนภาพให้เกิดขึ้น โดยอาศัยถ้อยคำสำนวน โดยแบ่งออกเป็น 6 แบบ ดังนี้

1. แบบอุปมา เป็นภายิต สำนวน หรือคำพังเพย ที่นำสิ่งต่าง ๆ มาอ้างเปรียบเทียบ เช่น ทำงานเหมือนหมาเลียน้ำร้อน ยุ่งเหมือนยุ่งตึกกัน ใจยังกะดินปะสิ่ว ถอยหลังเหมือนถ่วง เวลาไปเหมือนไถ่จะบิน เป็นต้น

2. แบบอุปลักษณะ ภายิต สำนวน และคำพังเพย ลักษณะนี้ จะมีการเปรียบเทียบคล้ายอุปมา ต่างกันตรงที่ไม่มีคำเชื่อม แต่จะนำเอาลักษณะเด่นของสิ่งนั้นมาใช้ เพื่อชักจูงความคิด ให้เปรียบเทียบในสิ่งที่ต้องการจะกล่าวถึง เช่น หมาเห็นข้าวเปลือก ดอกฟ้ากับหมาวัด จระเข้ขวางคลอง คางคกขึ้นวอ เป็นต้น

3. แบบบุคลาธิษฐาน คือ การนำสิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือนามธรรมมากล่าวถึงเหมือนสิ่งมีชีวิต เช่น ปากมีหูประตูดมีช่อง ขาวรักนา กระดุมร้องไห้ ฝนสั่งฟ้าปลาส่งน้ำ เป็นต้น

4. แบบอริพจน์ หรือภาพพจน์เกินจริง เช่น ออกใหม่ใส่ขม พุดน้ำไหลไฟดับ เส้นผมบังภูเขา พลิกแผ่นดิน เอาหัวดินต่างดิน เป็นต้น

5. แบบนามนัย คือ การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนย่อยแทนส่วนรวมทั้งหมด หรือแทนความคิดทั้งหมดที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น ข้าวเหลือเกลืออิ่ม ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เป็นต้น

6. แบบเล่นเสียงและจังหวะ คือ มีเสียงสัมผัสและจังหวะ เช่น จิงก็ราขาก็แรง ยูให้รำคำให้ร่ว รักยาวให้บันรักสั้นให้ต่อ คบคนให้ดูหน้าซื้อผ้าให้ดูเนื้อ เป็นต้น

กาญจนา นาคสกุล และคณะ (2521:240) กล่าวถึงความหมายของภาพพจน์ไว้ดังนี้ ภาพพจน์ (figure of speech) คือ คำ หรือ กลุ่มคำที่เกิดจากกลวิธีการใช้คำ เพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัด และลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่านและผู้ฟัง คำสามารถสื่อให้เห็นภาพได้ แต่คำที่สื่อภาพเหล่านี้ ไม่เรียกว่าภาพพจน์เพราะภาพพจน์เป็นผลของการใช้คำอย่างมีศิลปะโดยกลวิธีการเปรียบเทียบ ซึ่งมีต่าง ๆ กัน

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518: 26) อธิบายความหมายของภาพพจน์ไว้ว่า “ภาพพจน์ คือ ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างใช้โวหาร ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ทั้งนี้มีเจตนาเพื่อให้มีประสิทธิผลต่อความเข้าใจ และต่อความรู้สึกยิ่งขึ้นกว่าการใช้ถ้อยคำบอกเล่าตามธรรมดา”

กาญจนา นาคสกุลและคณะ (2521:240) อธิบายถึงภาพพจน์ประเภทต่าง ๆ ได้แก่

1. อุปมา คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน โดยมีคำเชื่อมโยง เช่นคำว่า เหมือน ดูจ ค้าง เช่น ราว ฯลฯ เช่น สองเท้าเทียมพนมมาศ บ้านเสียบราวกับป่าช้า
2. อุปลักษณะ คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบมากล่าวแทนที่ โดยไม่มีคำเชื่อมโยง หรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น เช่น ชีวิตเป็นนักศึกษา
3. บุคลาธิษฐาน คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบ โดยนำสิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือมีชีวิตแต่ไม่ใช่คนมากล่าวถึงราวกับเป็นคน เช่น ทะเลไม่เคยหลับใหล ใครตอบได้ไหมใจจึงตื่น
4. อติพจน์ คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบเกินความเป็นจริง เช่น รักคุณเท่าฟ้า
5. สัทพจน์ คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบโดยใช้คำเลียนเสียง เช่น ค้อยตะริดติ๊ดตีเจ้าพี่เอ๋ย จะละเลยเร่ร่อนไปนอนไหน แอ้ออออ่อนสร้อยฟ้าสุมาลัย

นอกจากนี้ นภลัย สุวรรณธาดา (2536:294-298) ใ้คำอธิบายความหมายของภาพพจน์ประเภทต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1. อุปมา คือ การเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน หรือแตกต่างกัน มักใช้คำเชื่อมต่าง ๆ เช่น เหมือน เปรียบประดุจ ละม้าย ฯลฯ เช่น รวดเร็วดุจกามนิตหนุ่ม เจ็บเหมือนมีดกรีด
2. อุปลักษณะ เป็นการเปรียบเทียบอีกวิธีหนึ่ง แต่ต่างจากอุปมาตรงที่อุปลักษณะ จะไม่กล่าวเปรียบตรง ๆ ใช้วิธีกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจกันเอง ไม่มีคำเชื่อมให้เห็นชัดอย่างอุปมา เช่น ตกเหวรักจะคืนรนไปจนตาย อาเธอร์มีอาชีพเป็นเหยี่ยวข่าว
3. บุคลาธิษฐาน คือ ภาพพจน์ที่กล่าวถึงสิ่งไม่มีชีวิต ไม่มีวิญญาณ ไม่มีความคิดเสมือนสิ่งมีชีวิต มีวิญญาณ มีความรู้สึกนึกคิด เช่น ฟังร้องไห้ ดาวเรืองไกวกิ่งทักทายกุหลาบแดง

4. อธิพจน์ คือ การกล่าวเกินจริง อาจมากเกินจริงหรือน้อยเกินจริงก็ได้ ภาพพจน์ชนิดนี้นิยมใช้กันมากในภาษาพูด เพราะเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นภาพได้ง่าย เช่น การบินไทยรักคุณเท่าฟ้า ฉันไม่มีเงินสักแดงเดียว

วาสนา บุญสม (2546:102) ได้กล่าวถึงประเภทของภาพพจน์ไว้ว่า ภาพพจน์มีอยู่หลายประเภทโดยทั่วไปใช้ 9 ประเภท ดังนี้

1. อุปมา (Simile) คือ การเปรียบเทียบความเหมือนกับสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อมว่า เหมือน ดูดั่ง เปรียบ เช่น ราวกับ ประหนึ่ง คล้าย กล หนัก เพียง แม้ ย่อม เปรียบอย่าง เป็นต้น เป็นตัวกลางแสดงการเปรียบเทียบอยู่ด้วยเสมอ

2. อุปลักษณ์ (นามนัย Metaphor) คือ การเปรียบเทียบโยงความคิดอย่างหนึ่งไปสู่ความคิดหนึ่ง โดยใช้คำว่า คือ เป็น อยู่ในประโยคจัดเป็นการเปรียบเทียบทันทีทันใด ไม่มีเปรียบเทียบปรากฏให้เห็น วิธีนี้ความหมายเป็นนัยลึกซึ้งเกินธรรมดา

3. อธินามนัย (ศุลยคิตา Metonymy) คือ การเปรียบเทียบโดยจาะไนของหลายๆอย่างที่มีลักษณะเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมากล่าวว่า แล้วสรุปความหมายว่าอย่างไรในที่สุด พยายามใช้ชื่อเรียกรวมๆ แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือคนใดคนหนึ่ง

4. อนุนามนัย (Synecdoche) คือการเปรียบเทียบที่ใช้คุณสมบัติเด่นๆหรือเอกลักษณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งแทนความหมายทั้งหมด

5. วิภาษ (วิโรธ Oxymoron) คือ การเปรียบเทียบความขัดแย้ง หรือสิ่งที่ตรงข้ามกันนำมาจับเข้าคู่กัน เช่น กากับหงส์ กรวดกับแก้ว มืดกับสว่าง ที่กล่าวนี้เป็นรูปธรรมง่ายต่อการทำความเข้าใจ

6. อรรถวิภาษ (Paradox) คือ การเปรียบเทียบการใช้คำที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันแต่เมื่อพิจารณาความหมายลึกซึ้งโดยแท้จริงแล้วอาจเข้ากันได้ หรือนำมาเข้าคู่กันได้อย่างกลมกลืน

7. สัทพจน์ (Onomatopoeia) คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำเลียนแบบให้เห็นท่าทาง แสง สี ได้ยินเสียง อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างรวมกันก็ได้ มักจะพบในความเป็นธรรมชาติ หรือเครื่องดนตรี คีตกี ตี เป่า หรือเครื่องมือเครื่องใช้ตามวิถีชีวิตชาวบ้าน

8. บุคลาธิษฐาน (Personification) คือ การเปรียบเทียบสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้แสดงคุณลักษณะต่างๆ กิริยา อาการเหมือนสิ่งมีชีวิตสามารถกระทำพฤติกรรม แสดงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ท่าทางต่างๆ

9. อธิพจน์ หรือ อติพจน์ (Hyperbole) คือ การพรรณนาเปรียบเทียบเกินขอบเขตของความเป็นจริง ทั้งๆ ที่เป็นไปไม่ได้แต่ทำให้หรือสร้างความรู้สึกและอารมณ์ความซาบซึ้งเกิดความประทับใจ เพื่อจิตใจผูกพันกับการพรรณนานั้นๆ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ภาพพจน์ ก็คือ กลวิธีการใช้ภาษา ซึ่งถ้อยคำที่ใช้อาจมิได้มีความหมายตรงตามตัวหนังสือ แต่มีความหมายที่กว้างหรือลึกซึ้งเพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเกิดภาพในใจที่ชัดเจน และสามารถเข้าใจอารมณ์บางอย่างที่ยากต่อการอธิบายในการฟังหรือการอ่านวรรณกรรมนั้นๆ “ภาพพจน์” เป็นผลจากการใช้คำเพื่อเปรียบเทียบอย่างมีศิลปะนั่นเอง การใช้ภาพพจน์เป็นกลวิธีทางภาษาอันเกิดจากการใช้ศิลปะการประพันธ์และความสามารถในการสรรคำของผู้ประพันธ์มาช่วยในการถ่ายทอดภาพแห่งจินตนาการ อารมณ์และความรู้สึกต่างๆ ในบทประพันธ์สร้างสรรค์รวมทั้งบทประพันธ์เพลงด้วย นอกจากภาพพจน์แล้วผู้ประพันธ์ยังนิยมใช้สำนวนโวหารในการประพันธ์ด้วย

บุญเหลือ โจมโน (2549:30) ได้กล่าวถึงโวหารที่นิยมในหมู่วิ มีดังนี้

1. บรรยายโวหาร คือ โวหารที่อธิบายความต่างๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วนอ่านแล้วสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มชัด ใช้เล่าเรื่องตำนาน นิทานต่างๆ หรือจดหมายเหตุ
2. พรรณนาโวหาร คือ โวหารที่ใช้อธิบายรายละเอียดต่างๆ คล้ายบรรยายโวหาร แต่ได้เสริมอารมณ์ความรู้สึกสอดแทรกเข้าไปด้วย
3. เทศนาโวหาร คือ โวหารที่ใช้อธิบายหรือสั่งสอนโดยยกเรื่องราวประกอบมักมีแทรกอยู่คู่กับบรรยายโวหารหรือพรรณนาโวหาร
4. สาธกโวหาร คือ โวหารที่ยกเรื่องราวหรือยกตัวอย่างต่างๆ ประกอบ มักจะเขียนแทรกไว้ในบรรยายโวหารและเทศนาโวหารเพื่อให้เห็นประจักษ์คำสอนหรือข้อบรรยายตามตัวอย่างที่ยกขึ้นแสดง
5. อุปลักษณ์โวหาร คือ โวหารที่แสดงความเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นหรือคืออีกสิ่งหนึ่ง คำที่ใช้เปรียบเทียบคือ เป็น คือ เท่า
6. อุปมาโวหาร คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง ในอุปมาโวหารมักจะมีคำว่า ดูก ดูกัง ดั่ง ประเทียบ ประหนึ่ง ราวกะ ราวกับ เหมือน เลก เลกเช่น พ่าง เพี้ย ฯลฯ อุปมาหากจะให้เข้าใจง่ายขึ้น คือ การเปรียบเหมือน

วาสนา บุญสม (2546:142-153) ได้กล่าวไว้ว่า โวหาร จำแนกได้ 5 ประเภท คือ

1. อุปมาโวหาร คือการอธิบายข้อความโดยใช้การเปรียบเทียบให้เป็นภาพพจน์โดยใช้คำว่า ค้าง คล้าย ประคอง เช่น เลก เหมือน ราวกับ เป็นต้น
2. บรรยายโวหาร คือการอธิบายข้อความตามลำดับขั้นตอนหรือตามลำดับเหตุการณ์อย่างชัดเจน
3. พรรณนาโวหาร คือการอธิบายข้อความต่างๆ โดยสอดแทรกสอดใส่อารมณ์ความรู้สึก หรือให้รายละเอียดอย่างลึกซึ้งของผู้แต่งลงไปในเรื่องนั้นๆ โดยเฉพาะคุณลักษณะของ

กวีไทย จะเป็นปัจเจกชนมาแต่โบราณ ในบทประพันธ์จะแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่นิยมศิลปะการพรรณนาโวหาร มีการให้รายละเอียดต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น

4. เทศนาโวหาร คือการชี้แจงสั่งสอนประกอบด้วยเหตุผลด้วยผลโน้มน้าวใจให้เกิดความเพติดเพลิน ความรู้สึกซาบซึ้งในความงามแห่งข้อคิดอันชวนให้ปัญญาองกมยิ่งบทประพันธ์ของผู้ใดกระทำการได้ดังนั้นก็จะเป็นกระจกส่องสะท้อนให้เห็นให้ได้เข้าใจในภูมิความรู้ มีสติ ฯลฯ ยิ่งผู้ประพันธ์นั้นทำให้ผู้เสพวรรณรสเทศนาโวหารเข้าสู่หลักธรรมได้ ผลงานนั้นอ่านครั้งใดก็จะได้เห็น ได้สัมผัสกับความจริงใจที่สอดแทรกไว้ในผลงานอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

5. สาธกโวหาร คือการยกตัวอย่างประกอบหรือการกล่าวอ้างไม่ว่าจะเป็นการกล่าวพาดพิง การยกถ้อยคำอันเป็นสุภาษิต คำคม หรือเรื่องราวโบราณ ตำนาน นิทาน ฯลฯ เพื่อเพิ่มรายละเอียด หรือเพิ่มสิ่งที่น่าสนใจลงไปข้อความ ทำให้น่าอ่านน่าสนใจยิ่งขึ้น การให้เห็นตัวอย่าง เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย แต่ไม่จำเป็นต้องทำตามตัวอย่างทุกประการ แต่ควรคิดให้ไกลไปจากตัวอย่างที่ได้อ่าน

กล่าวโดยสรุปผู้ประพันธ์ส่วนใหญ่ มักจะใช้โวหารในการประพันธ์เพื่อให้งานประพันธ์นั้น ๆ มีความไพเราะ และยังถือเป็นการเพิ่มรายละเอียดให้งานประพันธ์น่าสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากผู้ประพันธ์จะใช้โวหารแล้ว ในด้านของการใช้สุนทรียลีลาที่มีส่วนที่จะทำให้งานประพันธ์มีความไพเราะมากขึ้นดังจะกล่าวดังนี้

สุนทรียลีลา

สุนทรียลีลาเป็นท่วงทำนองหรือลีลาที่ผู้ประพันธ์ใช้ถ้อยคำในการพรรณนาให้เหมาะสม ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการสร้างความงดงาม ไพเราะ ซาบซึ้ง ในการพรรณนาความสื่อความหมาย สุนทรียลีลาหรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “รสแห่งวรรณคดี” ได้มีผู้กล่าวถึงสุนทรียลีลาไว้หลายท่าน ดังนี้

วิเชียร เกษประทุม (2543:26) ได้กล่าวถึงสุนทรียลีลาว่า เป็นกระบวนการพรรณนาที่เหมาะสม ได้แก่ความงามในด้านกระบวนการพรรณนา ซึ่งมีอยู่ 4 กระบวน คือ

1. เสาวรณนี่ คือ บทชมโฉม ซึ่งได้แก่กระบวนการชมความงาม
2. นารีปราโมทย์ คือ บทเกี้ยว บทโอ้อวม เป็นรสแห่งความรักใคร่
3. พิโรธวาที คือ กระบวนการคัดพ้อต่อว่า หึงหวง โกรธ ว่ากล่าวประชดประชัน
4. ตัลลapingพิไลย คือ กระบวนการความเศร้าโศก คร่ำครวญ อาลัย อวรณ์

วาสนา บุญสม (2546:185) ได้กล่าวว่ารสบทประพันธ์ไทยหรือวรรณคดีไทยมีอยู่ 4 รส ดังนี้

1. เสาวรสกนิษฐ์ เป็นบทชมโฉมชมความงามด้วยถ้อยคำสละสลวย ประดิษชมความงามต่างๆ ชมความงามตามธรรมชาติ ชมความงามตัวละคร
2. นารีปราโมทย์ เป็นบทแสดงความรักใคร่โหยหวนโศกโศกเกี่ยวพาราตีด้วยถ้อยคำอ่อนหวานหรือถ้อยคำเกี่ยวให้อีกฝ่ายหนึ่งชื่นชอบ แสดงความรักระหว่างหนุ่มสาว
3. พิโรธวาทัง เป็นบทแสดงความโกรธตัดพ้อต่อว่า เตียดแค้นเสียดสี หึงหวงอันเป็นเรื่องของอารมณ์โดยแท้ โดยใช้ถ้อยคำรุนแรงแสดงอารมณ์รุนแรงออกมาทางกาย วาจา ใจ
4. สัตถ์ปึงคพิสัย เป็นบทแสดงความโศกเศร้า คร่ำครวญ อาลัย อารมณ์ พลัดพรากจากสิ่งที่รักพรรณนาด้วยวาจาถึงซึ่งด้วยถ้อยคำต่างๆ นานาซึ่งเป็นอีกอารมณ์หนึ่งของมนุษย์

บุญเหลือ โจมโน (2549:15-18) ได้กล่าวถึงสุนทรียลีลาไว้ว่า สุนทรียลีลาหรือรสแห่งวรรณคดี มี 4 ประเภท คือ

1. เสาวรสกนิษฐ์ คือ บทชมโฉม คือกระบวนการชมความงดงามของตัวละคร รวมถึงความงดงามแห่งธรรมชาติ หรือสิ่งของอื่นๆ ด้วย
2. นารีปราโมทย์ คือ บทว่าด้วยการเกี่ยวพาราตี บทโศกโศก เป็นรสแห่งความรัก ความเสนาหา
3. พิโรธวาทัง คือ บทว่าด้วยความโกรธเคือง ตัดพ้อต่อว่า เสียดสี หึงหวง ประชดประชัน
4. สัตถ์ปึงคพิสัย คือ บทคร่ำครวญรำพัน เศร้าโศก อาลัย อารมณ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว สุนทรียลีลา จะประกอบไปด้วยวรรณคดี 4 รส คือ เสาวรสกนิษฐ์ นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สัตถ์ปึงคพิสัย ซึ่งวรรณคดีต่างๆ เหล่านี้ผู้ประพันธ์เพลงได้นำไปใช้เป็นแนวคิดในงานประพันธ์ เพื่อให้งานประพันธ์มีความไพเราะ ชาบซึ้ง ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความประทับใจ ดังจะกล่าวถึงแนวคิดในการประพันธ์เพลงดังนี้

แนวคิดด้านการประพันธ์เพลง

พูนพิศ อมาตยกุล (2529:30) อธิบายความหมายของบทเพลงและดนตรีไว้ว่า บทเพลงและดนตรี คือ ผลจากความคิดของมนุษย์ในการที่จะถ่ายทอดอารมณ์ ความคิด ความรู้สึกออกมาเป็นคำร้อง (words) และท่วงทำนอง (Melody) ซึ่งนับว่าเพลงและดนตรีนี้เป็นศิลปะประเภทจิตรศิลป์ (Fine Art) ที่รับรู้ได้จากการฟังเป็นหลัก ทั้งนี้ตัวโน้ตดนตรีแต่ละตัวที่มาประกอบกันเข้าเป็นเสียงดนตรีจะสามารถมีอิทธิพลต่อผู้ฟังและทำให้ผู้ฟังมีอารมณ์ตอบสนองเพลงต่างๆ กันไป ทั้งที่เป็นเพลงเดียวกัน ซึ่งในการเสนอบทเพลงหนึ่งนั้นมืองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. คีตกวี (Composer) คือผู้เสนอความคิด จินตนาการ อารมณ์ และความรู้สึกออกมาเป็นเพลงที่ประกอบไปด้วยเนื้อร้องและทำนอง

2. บทเพลง (Song) คือสิ่งที่ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากความคิดกลายมาเป็นร้อง ทำนองแล้วนำมาบรรเลงด้วยเครื่องดนตรี ซึ่งเป็นเครื่องมือทั้งที่เป็นเครื่องมือไฟฟ้า และที่ไม่ใช่เครื่องมือไฟฟ้าที่ก่อให้เกิดเสียงดนตรีต่างๆ ได้โดยต้องอาศัยการเรียบเรียงเสียงดนตรี ซึ่งเป็นการประสมประสานเสียงดนตรีที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความไพเราะเพราะพริ้งน่าฟัง

3. ผู้เผยแพร่บทเพลง (Publisher) ได้แก่ นักร้องและนักดนตรี

4. ผู้ฟัง (Listener) คือ ผู้รับสารที่ได้รับการถ่ายทอดบทเพลงโดยการเปิดรับสื่อที่นำเสนอผลงาน

5. สื่อ (Medium) ได้แก่ สื่อกลางระหว่างนักร้อง นักดนตรี และผู้ฟัง สื่ออาจได้แก่ เสียงร้องหรือเสียงดนตรี และอาจรวมไปถึงสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ

องค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้นเป็นองค์ประกอบโดยทั่วไป ของเพลง แต่ถ้าพิจารณาถึงองค์ประกอบของเพลงที่ดีจำต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้ คือ

1. ท่วงทำนองต้องไพเราะเสนาะหู
2. มีความหมายดี และเป็นความหมายที่ต้องใจผู้ฟัง
3. มีนักร้อง นักดนตรีที่ดี สามารถถ่ายทอดความไพเราะของเพลงนั้นออกมาสู่โสตประสาทของผู้ฟังได้ดีและครบครัน

การที่จะสามารถถ่ายทอดความไพเราะออกมาสู่ผู้ฟังได้นั้น ต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เพลงนั้นเมื่อบรรเลงออกมาสู่ประชาชนจะต้องได้รับการฝึกซ้อม ปรับวง ปรับเสียง ต้องใช้ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันบรรเลง ต้องมีระเบียบในตัวของมันเอง
2. เพลงนั้นต้องให้อารมณ์ สามารถรับใช้สังคมหรือบุคคลได้ เช่น เพลงปลุกใจมีพลังสำคัญทำให้คนฟังรู้สึกคลึกคักให้รู้สึกรักชาติบ้านเมือง หรือเพลงรักให้อารมณ์ละเมียดละไมฟังแล้วเกิดอารมณ์คล้อยตามได้

จากแนวคิดนี้ทำให้พอสรุปได้ว่า ศิลปินเพลงและบทเพลงเป็นส่วนนำเสนอให้เห็นความรู้สึกนึกคิด และเนื้อหาของบทเพลงแต่ละเพลง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอะไรก็ตามก็จะสามารถสะท้อนผ่านบทเพลง ทำให้ผู้ฟังสามารถรับรู้เรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมแต่ละช่วงได้เป็นอย่างดี

คุณค่าและเกณฑ์ประเมินเชิงวรรณศิลป์

พระยาอนุมานราชชน (2518 : 195) นักปราชญ์ผู้รอบรู้ด้านภาษาและวรรณคดี เป็นอย่างยิ่งผู้หนึ่งได้กล่าวถึงการวินิจฉัยคุณค่าของศิลปกรรมว่า นักทฤษฎีชาวตะวันตกจะใช้หลักวิพากษ์วิจารณ์ศิลปกรรมเป็นแนวทางสำคัญในการพิจารณาเพื่อตัดสินคุณค่าเชิงศิลปะ ซึ่งถ้าเป็นด้านวรรณคดีก็เรียกว่าเป็นวรรณศิลป์

นอกจากนี้ กุหลาบ มลลิกะมาส (2527: 7) ได้อธิบายไว้ว่า วรรณศิลป์เป็นศิลปะการเรียบเรียง หรือการประพันธ์ที่มีบทบาทอย่างสำคัญที่จะทำให้วรรณกรรมเป็นวรรณคดี คือเป็นวรรณกรรมที่ควรแก่การยกย่องว่ามีคุณค่าสูง

สำหรับแนวทางในการศึกษา พิจารณาคุณค่าเชิงวรรณศิลป์นั้น ทั้งพระยาอนุมานราชชน และกุหลาบ มลลิกะมาส ได้เสนอหลักสำคัญ 6 ประการ พร้อมทั้งคำอธิบายซึ่งประมวลเป็นข้อสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. อารมณ์สะเทือนใจ (Emotion) ในด้านของอารมณ์สะเทือนใจหรือความสะเทือนอารมณ์ พระยาอนุมานราชชนอธิบายว่า กวีหรือศิลปินเป็นผู้เห็นคุณสมบัติซึ่งซ่อนอยู่ในสิ่งต่าง ๆ เมื่อกวีเห็นแล้วเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ก็จะแสดงความรู้สึกนั้นออกมาให้เป็นรูป เกิดเป็นวรรณกรรมที่ประจักษ์แก่ผู้อ่าน ซึ่งจะกระตุ้นหรือเร้าใจให้ผู้อ่านยังเกิดอารมณ์สะเทือนใจเห็นงามไปตามกวี (พระยาอนุมานราชชน, 2518:67-85) และกุหลาบ มลลิกะมาส ได้แสดงทัศนะทำนองเดียวกันว่า อารมณ์สะเทือนใจเป็นจุดเริ่มต้นของความคิดหลากหลายในการสร้างสรรค์วรรณกรรม อารมณ์สะเทือนใจมีหลายลักษณะ เช่น ความรัก ความโศกเศร้าเสียใจ(กุหลาบ มลลิกะมาส, 2527:8)

2. ความนึกคิดและจินตนาการ (Conception) พระยาอนุมานราชชน กล่าวถึงความนึกคิดและจินตนาการ สรุปได้ว่า ความนึกคิดและจินตนาการเป็นภาพที่ปรากฏขึ้นภายในใจ ความนึกคิดนี้อาจถอดภาพของจริงจากสิ่งที่เคยพบเห็นมา เป็นมโนภาพขึ้น โดยอาศัยความจำและระลึกได้ หรือนึกคิดโดยใช้จินตนาการ ถ้าการแสดงออกนั้นสามารถสร้างความนึกคิดให้เกิดขึ้นในใจผู้อ่านแล้วทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ หรือเกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้ว ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพในใจตรงตามผู้แต่งพรรณนาก็ถือว่า หนังสือเรื่องนั้นมีคุณค่า พระยาอนุมานราชชน, (2518:117-122) และ กุหลาบ มลลิกะมาส, (2527:12-13) ได้แสดงทัศนะว่า ความนึกคิดและจินตนาการช่วยให้สร้างและตกแต่งเรื่องได้งดงามขึ้น ทั้งการผูกเรื่องพรรณนาและบรรยาย

3. การแสดงออก (Expression) พระยาอนุมานราชชนอธิบายว่า การแสดงออกเป็นเรื่องสำคัญของการแต่งหนังสือและศิลปะทั่วไป เพราะเป็นสื่อที่จะนำความนึกคิด ความสะเทือนใจและจินตนาการของผู้แต่งไปสู่ผู้อ่านให้เป็นที่ยอมรับทางศิลปะ กล่าวคือ กวีใช้ความรู้สึกและ

ความชำนาญในการแต่งหนังสือเป็นเครื่องชักนำเอาจินตนาการและอารมณ์สะท้อนใจของคนแสดงออกมาเป็นวรรณคดี พระยาอนุมานราชชน (2518:100) นอกจากนี้ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527:9-13) กล่าวว่า การแสดงออกมีวิธีการหลายแบบ ดังนี้

- 3.1 การกล่าวอย่างตรงไปตรงมา เป็นการเสนอเนื้อหาในรูปแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน
- 3.2 การกล่าวโดยใช้โวหารให้ผู้อื่นตีความหมาย คือ ผู้เขียนไม่บอกตรง ๆ แต่กล่าวโดยใช้อุปมาอุปไมย หรือโวหารในลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นการเปรียบเทียบชี้แนะ
- 3.3 การใช้สัญลักษณ์หรือไม่กล่าวตรง ๆ แต่จะสร้างสิ่งสมมุติเป็นตัวแทนสิ่งที่เป็นจริงหรือสิ่งที่ต้องการแสดงออก หรือบอกกล่าว

สรุปได้ว่า การแสดงออกหมายถึง การนำองค์ประกอบทุกด้านของวรรณกรรมมาเสนอให้เป็นที่ปรากฏแก่ผู้อ่าน ทั้งนี้กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้เสนอแนวทางการพิจารณาว่า การแสดงออกที่มีคุณภาพในเชิงวรรณศิลป์นั้น ควรมีลักษณะดังที่ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527:13-20) กล่าวดังนี้

1. ทำให้ผู้อ่านรู้สึกหรือเห็นภาพตามคำบรรยาย หรือที่เรียกว่าสร้างอารมณ์ร่วม
2. ทำให้เห็นอาการเคลื่อนไหว หรือนาฏการ คือ ถ้าเป็นภาพที่มีลีลาเคลื่อนไหว อาการเคลื่อนไหวนั้นต้องชัดเจนแจ่มแจ้งในมโนภาพของผู้อ่าน
3. เผยให้เห็นบุคลิกและลักษณะนิสัยของตัวละคร คือ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะของตัวละครอย่างเด่นชัด
4. ช่วยให้เกิดความหยั่งเห็น (Insight) คือ ทำให้เกิดความรู้สึกตระหนักรู้บางอย่าง ต่อไปในความเร้นลับและละเอียดอ่อนของพฤติกรรมมนุษย์ ความเป็นไปและสิ่งที่จะเกี่ยวกับ ปุณชน ความเป็นมนุษย์และวิถีชีวิตแห่งโลก

4. ท่วงทำนองการแต่ง (Style) พระยาอนุมานราชชน (2518:141) กล่าวถึงท่วงทำนองการแต่ง หรือท่วงทำนองที่แสดงออกไว้ว่าเป็นวิธีการวางรูปและการสร้างองค์ประกอบของศิลปกรรมส่วนสำคัญอันเป็นรากฐานของท่วงท่าที่แสดงทั้งหมด ถ้าเป็นวรรณกรรมก็อยู่ที่วิธีจัดเรียงถ้อยคำ ประโยค วรรคตอน อันเกิดจากความคิดเห็นเฉพาะของผู้ประพันธ์วิธีจัดเรียงถ้อยคำและความคิดเห็นเฉพาะนี้มีส่วนอย่างมากในการช่วยให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจ

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527:21) กล่าวถึงท่วงทำนองการแต่งไว้ว่า หมายถึง ท่วงท่าที่แสดงออกเป็นลักษณะเฉพาะตัวของผู้แต่งแต่ละคน ซึ่งแบบฉบับอันเป็นเฉพาะตัวของผู้เขียนนั้น มักจะเห็นเด่นชัดที่สำนวนภาษามากกว่าด้านอื่น ๆ โดยทั่วไปแล้ว ท่วงทำนองการแต่งในวรรณกรรมจึงหมายถึง ถ้อยคำภาษาที่ผู้เขียนใช้ในการนำเสนอวรรณกรรม

5. เทคนิคหรือกลวิธี (Technique) พระยาอนุมานราชชน (2518:106) กล่าวถึงเทคนิคหรือกลวิธีว่า เป็นชั้นเชิงหรือฝีมือของผู้แต่งที่จะถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการอย่างมีศิลปะ ส่วน กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527:29-33) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า เทคนิคหรือกลวิธีซึ่งผู้แต่งนำไปใช้ในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด หรือความสะเทือนใจ เป็นการแสดงชั้นเชิงว่าผู้แต่งมีฝีมือมากเพียงใด พร้อมทั้งเสนอว่า การใช้เทคนิคอาจทำได้หลายประการ

- 5.1 กลวิธีในการเลือกผู้เล่าเรื่อง
- 5.2 กลวิธีในการเล่าเรื่อง
- 5.3 กลวิธีแสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร
- 5.4 กลวิธีเปิดเรื่องและปิดเรื่อง
- 5.5 กลวิธีเลือกรายละเอียดในการดำเนินเรื่อง
- 5.6 กลวิธีใช้สัญลักษณ์หรือสิ่งแทน
- 5.7 กลวิธีสร้างภาพในจิต

6. องค์ประกอบ (Composition) พระยาอนุมานราชชน (2518:135-139) ได้อธิบายว่า องค์ประกอบของบทประพันธ์หมายถึง ส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องและส่วนที่เป็นรายละเอียดประกอบเรื่อง ซึ่งจะต้องนำมาประกอบกันอย่างเหมาะสม ผู้เขียนที่มีฝีมือความสามารถจะต้องจัดระเบียบส่วนต่างๆ ที่นำมาประกอบเป็นวรรณกรรมแต่ละเรื่อง ให้มีความผสมกลมกลืนอย่างสอดคล้องเหมาะสม ได้สัดส่วนและมีศิลปะส่วน กุหลาบ มัลลิกะมาส (2527:33) กล่าวว่า องค์ประกอบเป็นส่วนสำคัญในวรรณศิลป์ การแต่งหนังสือที่ดี จำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่เหมาะสมคือมีจุดเด่น และมีส่วนประกอบมาเสริมสร้างจุดเด่นนั้น อย่างประสานกลมกลืน

สิ่งที่ควรจะต้องกล่าวไว้ในที่นี้คือ เป็นที่เห็นได้ชัดว่าเกณฑ์ประเมินคุณค่าของบทประพันธ์เพลงที่ได้สรุปเป็นแนวทางข้างต้น ตลอดจนเกณฑ์ของท่านผู้รู้ที่ดีเป็นต้นแบบ คือ เกณฑ์ของพระยาอนุมานราชชน และกุหลาบ มัลลิกะมาส นั้น มีลักษณะซึ่งเป็นอัตวิสัยอย่างมากคือต้องอาศัยความนึกคิด ความรู้สึก และความสามารถในการรับรู้ของผู้ประเมินเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เป็นธรรมชาติปกติของการวิจัยในลักษณะประเมินค่าวรรณกรรม ดังที่ เจตนา นาควัชร (2524:70-71) กล่าวว่า การประเมินคุณค่าวรรณกรรมนั้น เป็นสิ่งที่กระทำได้ยากยิ่งเพราะก่อนที่จะมีการประเมินคุณค่าได้จะต้องมีการวิจารณ์เกิดขึ้นก่อน และการวิจารณ์นั้นเป็นเรื่องของการถ่ายทอดความคิดและอารมณ์ที่เป็นส่วนตนด้วยภาษาที่สื่อความไปยังผู้อื่น แม้จะด้วยวิธีการหรือหลักการซึ่งเป็นเหตุเป็นผล แต่ก็จำเป็นต้องใช้อารมณ์ความรู้สึกของผู้วิจารณ์หรือผู้ประเมินเป็นสำคัญ การวิจารณ์และวิจัยด้านคุณค่าของวรรณกรรมโดยทั่วไป รวมถึงการศึกษาวิจัยปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นเรื่องอัตวิสัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับบทเพลง เอกสารในส่วนนี้ จะเป็นการเสนอข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าในด้านของบทเพลง ในแง่ของวรรณกรรม

รัฐวรรณ จุฑาพานิช (2547) ศึกษาเรื่อง “เพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมระหว่างปี พ.ศ.2544-2545: การศึกษาเนื้อหา ภาษา และภาพสะท้อนสังคม” พบว่า เนื้อหาในเพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยมระหว่างปี พ.ศ.2544-2545 มี 7 เรื่อง ได้แก่ 1) เนื้อหาเกี่ยวกับความรักลักษณะต่างๆ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่พบมากที่สุด สามารถแบ่งเป็น 13 ลักษณะ คือ การอยากมีคนรัก การแอบรัก การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว การให้กำลังใจคนรัก ความตั้งใจที่จะอยู่ร่วมกัน การพรรณนาความรู้สึกที่มีต่อคนรัก ความเจ็บปวดเมื่อคนรักจากไป การตามหาคนรัก การผิดหวังในความรักเนื่องจากสาเหตุ 3 สาเหตุ คือ ผิดหวังเพราะคนรักหลอกหลวงหรือทอดทิ้งไปมีคนอื่น ผิดหวังเพราะมีฐานะยากจน และผิดหวังเพราะปัญหารักสามเส้าหรือไปรักคนอื่นเจ้าของ ความเจ้าชู้ของผู้ชาย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับภรรยา น้อย ความรักแบบขบขัน ความรักระหว่างแม่กับลูก 2) เนื้อหาที่กล่าวถึงอาชีพการงานของชาวชนบทในกรุงเทพฯ 3) เนื้อหาที่กล่าวถึงอิทธิพลของอำนาจเงิน 4) เนื้อหาที่เป็นเรื่องชวนขัน 5) เนื้อหาที่เป็นการให้กำลังใจในชีวิต 6) เนื้อหาที่เป็นวรรณคดีเก่า 7) เนื้อหาที่สื่อความหมายหลายนัย

การวิเคราะห์ด้านการใช้ภาษาพบว่า มี 11 ประเภท ได้แก่ 1) คำภาษาปาก 2) คำภาษาถิ่น 3) คำสแลง 4) คำภาษาต่างประเทศ 5) คำซ้ำ แบ่งเป็น การซ้ำแบบต่อเนื่องการซ้ำเป็นจังหวะ และการซ้ำตำแหน่ง 6) คำซ้อน แบ่งเป็น คำซ้อน 2 พยางค์ คำซ้อน 4 พยางค์ และคำซ้อนซ้ำ 7) การใช้ภาษาวรรณศิลป์ แบ่งเป็น การใช้คำภาษาทวิ การหลอกคำแทนหญิงคนรัก การใช้ภาพพจน์ และการใช้สัมผัส 8) การใช้สำนวน พบว่า มีสำนวนเก่า สำนวนดัดแปลง และสำนวนใหม่ 9) การใช้คำร่วมสมัย แบ่งเป็น บุคคล สถานที่สิ่งของ และเรื่องราวหรือสถานการณ์ในขณะนั้น

จากการวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคม พบว่า มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) ภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวชนบทในด้านต่าง ๆ แบ่งเป็น การแต่งกายและความเป็นอยู่ ความยากจน การทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดเพื่อเข้ามาทำมาหากินในเมืองกรุง การประกอบอาชีพ การเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโชคลาง การยึดมั่นความถูกต้องทางศีลธรรม และความกตัญญูทดแทน 2) ภาพสะท้อนทัศนคติเรื่องความรักของผู้หญิงและผู้ชายยุคปัจจุบัน ได้แก่ ความเด็ดเดี่ยวในการตัดสินใจ พฤติกรรมทางเพศ ที่เปลี่ยนแปลงไป เกณฑ์การเลือกคู่ครองของผู้หญิง และทัศนคติเรื่องความเจ้าชู้ของผู้ชาย 3) ภาพ

สะท้อนการเป็นเมืองท่องเที่ยวของประเทศไทย 4) ภาพสะท้อนปัญหาความเสื่อมทรามของสังคมไทย 5) ภาพสะท้อนวิวัฒนาการทางด้านเทคโนโลยี

สปัน คัน โสภณ (2538) ศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์เนื้อหาและกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันในวรรณกรรม เพลงลูกทุ่งแนวชาแนล” พบว่า ในวรรณกรรมเพลงลูกทุ่งแนวชาแนลมากที่สุดคือ เรื่องเกี่ยวกับ ความรัก ส่วนเนื้อหาที่นำมากล่าวถึงน้อยที่สุดคือ เรื่องการเมือง การปกครอง ส่วนทางด้านกลวิธีการสร้างอารมณ์ขันนั้นพบว่า กลวิธีที่ใช้มากที่สุดคือ การล้อเลียนเสียดสี และกลวิธีที่ใช้ น้อยที่สุดคือ การกล่าวถึงข้อบกพร่องของผู้ขับร้อง

พระมหาสมชัย สิริวิฑูณ โน (ศรีนอก) (2537) ศึกษาเรื่อง “หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย” พบว่า เพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านสาระเกี่ยวกับสังคมและวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยอย่างกว้างขวาง การสะท้อนให้เห็นความเชื่อ โดยทั่ว ๆ ไปของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่พบมากในเพลงลูกทุ่ง ความเชื่อในเรื่องบุญกรรมได้บรรเทาความรุนแรงของปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยจึงถိบตัวห่างออกจากกันมากขึ้นทุกทีนั้น เพลงลูกทุ่งได้สะท้อนให้เห็น “เอกลักษณ์ของคนไทย” อย่างหนึ่ง คือ ความเชื่อในเรื่องบุญกรรมเรื่องชาติก่อนชาติหน้า ความเชื่อในเรื่องเหล่านี้แม้จะ ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่ก็นับเป็นข้อปลอบใจคนจนยามสิ้นหวังได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญเพลงลูกทุ่งยังสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยส่วนมากยังขาดกลไกที่นำมาซึ่งความเสมอภาพและยุติธรรม ด้วยเหตุนี้จึงอาจพิจารณาได้ว่าเพลงลูกทุ่งมิใช่เป็นเพียงสื่อเพื่อความบันเทิงบริสุทธิ เพลงลูกทุ่งอาจจัดเป็นวรรณกรรมเพื่อชีวิตที่กำหนดวัฒนธรรมไทย มรดกไทย ในสมัยต่าง ๆ ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ด้วย

อรชร เรือนคำ (2537) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาภาพสะท้อนสังคมล้านนาและคุณค่าเชิงวรรณศิลป์จากบทเพลงของจรัส มโนเพชร ได้จัดประเภทบทเพลงของจรัส มโนเพชรเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. บทเพลงพรรณนา ได้แก่บทเพลงที่บรรยายลักษณะของบ้านเมือง ธรรมชาติ และอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น อารมณ์รัก อารมณ์ผิดหวัง เป็นต้น ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ บทเพลงพรรณนาธรรมชาติ และสภาพบ้านเมือง เช่น เพลงล่องแม่ปิง เพลงล้านนา และเพลงบ้านบนคอย และบทเพลงพรรณนาอารมณ์ เช่น เพลงเอื้องผิ้งจันทา เพลงรักลับสน และเพลงเมี้ยว ๆ นู ๆ

2. บทเพลงเล่าเรื่อง ได้แก่ บทเพลงที่มีเนื้อหาเป็นการบรรยายเรื่องราวชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเรื่องจากเรื่องจริงหรือเรื่องที่แต่งขึ้น เช่น เพลงน้องใจยา เพลงมะเมียะ และเพลงอุ้ยคำ

3. บทเพลงสะท้อนสังคม ได้แก่ บทเพลงที่มีเนื้อหาแสดงถึงลักษณะของสังคม ในด้านสำคัญ ๆ คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านค่านิยม ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และด้านวัฒนธรรม เช่น เพลงของกิ่นคนเมือง และเพลงเชียงใหม่ 700 ปี บทเพลงท้องถิ่นเป็นตัวอย่างของบทเพลงประเภทพรรณนาธรรมชาติและสภาพบ้านเมือง โดยกล่าวถึงการพรรณนาที่ให้ผู้ฟังชาวเหนือภาคภูมิใจและรักศักดิ์ศรี ในความเป็นชาวเหนือ ซึ่งจรัส มโนเพ็ชร ได้ปิดฉากบทเพลงด้วยการแสดงแบบอุปมาอุปไมย ซึ่งให้เห็นภาพและความนึกคิดอย่างงดงาม ด้วยการโยงความควบคู่กันของธรรมชาติไปสู่ความควบคู่กันระหว่างความงามกับความดี

ลักขณา สุขสุวรรณ ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเพลงลูกทุ่งในช่วง พ.ศ. 2498-2518 โดยจำแนกเนื้อหาออกเป็น 3 ด้าน คือกำเนิดและที่มาของเพลงลูกทุ่ง สาธารณชนบทเพลง บทบาทของเพลงลูกทุ่งทั้งในด้านภาษาและสังคม เพื่อเน้นให้เห็นว่าเพลงลูกทุ่งมีบทบาทต่อสังคม และนับวันก็ยิ่งทวีขึ้นเรื่อยๆ วรรณกรรมเพลงลูกทุ่งที่นำมาศึกษาครั้งนี้เลือกจากผลงานของผู้ประพันธ์เพลงจำนวน 21 คน และได้เสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ การวิจัยครั้งนี้ปรากฏผลโดยสรุปว่า วรรณกรรมเพลงลูกทุ่งมีที่มาจากเพลงไทยเดิม เพลงพื้นเมือง และลักษณะบางประการของเพลงต่างประเทศ ซึ่งการนำลักษณะต่างๆ มาผสมกันนี้ ทำให้เพลงลูกทุ่งเป็นเพลงชนิดใหม่ที่ทำหน้าที่เสมือนเพลงพื้นเมืองยุคใหม่ ที่มีทั้งความเก่าและใหม่ ประสานกันอย่างเหมาะสม ประกอบกับการใช้ภาษาที่สื่อความหมายได้ดี ส่วนใหญ่เพลงลูกทุ่งจะมีสาระแง่คิดต่างๆ ที่น่าสนใจ ทั้งทางโลกทางธรรม นอกจากนี้ก็มักจะมีอารมณ์ขันทำให้เพลงลูกทุ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางและเป็นเวลานาน เพลงลูกทุ่งจึงมีความสำคัญมากในสังคมไทย

นอกจากนี้ แจ่มจิต สุรเดโช (2531) ได้ศึกษาภาพสะท้อนสังคมจากวรรณกรรมเพลงเพื่อชีวิตในช่วง พ.ศ. 2516-พ.ศ. 2528 โดยเสนอผลการวิเคราะห์ว่าเนื้อหาของเพลงเพื่อชีวิตทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาทางการเมืองและปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับการเมืองในเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และค่านิยมที่ล้าสมัยในด้านการศึกษาและในด้านเด็กและสตรี สรุปได้ว่า เนื้อหาของบทเพลงสะท้อนภาพความเป็นจริงในสังคมอย่างแท้จริง

ผู้สนใจบทเพลงในฐานะที่เป็นวรรณกรรมอีกผู้หนึ่งคือ พงษ์ชัย ไทยวรรณศรี (2529) ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมบทเพลงของ “สุนทราภรณ์” หรือ เอื้อ สุนทรสนาน ผู้นำเสนอบทเพลงที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในสมัยหนึ่ง โดยศึกษาในด้านเนื้อหาสาระแล้วพบว่า บทเพลงสุนทราภรณ์มีเนื้อหากว้างขวางสามารถจำแนกได้หลายประการคือ เพลงปลุกใจและศุภคดี เพลงสถาบันการศึกษา เพลงจังหวัดและหน่วยงาน เพลงสำหรับเยาวชน เพลงจากวรรณกรรม เพลงเกี่ยวกับประเพณีและเทศกาลและการละเล่นประจำท้องถิ่น เพลงที่เป็นภายิต เพลงสอนใจและเพลงคติธรรม เพลงชมธรรมชาติ และชมความงามต่างๆ เพลงประเภทความรัก ความผิดหวัง เพลงสะท้อนสังคมและเพลง

ที่เป็นละครหรือเรื่องราวสั้นๆ ในส่วนท่วงทำนองการใช้ถ้อยคำและโวหาร พบว่า บทเพลงสุนทราภรณ์ มีการใช้โวหารถ้อยคำครบถ้วน ตามลักษณะแบบแผนของวรรณคดีไทย และโวหารเหล่านี้มีความประณีตและอยู่ในแบบฉบับที่ดี ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้บทเพลงสุนทราภรณ์เป็นที่นิยมแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน

ในด้านบทเพลงร่วมสมัยของชาวล้านนาที่มีการสอดแทรกภาษา“คำเมือง”และท่วงทำนองเพลงพื้นบ้านอย่างที่นิยมเรียกกันว่า “โฟล์คของคำเมือง” นั้น ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2525:17-43) ได้จัดแบ่งประเภทของบทเพลงตามเนื้อหารวมทั้งหมด 7 ประเภท คือ

1. ชมธรรมชาติและสภาพบ้านเมือง
2. แสดงความรักระหว่างหนุ่มสาว
3. แสดงความผิดหวังในรัก
4. ประชดประชันผู้หญิง
5. เรื่องอาหารการกิน
6. สะท้อนชีวิตคนยากจน
7. สะท้อนภาพชีวิตและสังคมทั่วไปด้วยลีลาที่สนุกสนาน

กล่าวโดยทั่วไปจะเห็นได้ว่า การศึกษาวิเคราะห์บทเพลงในฐานะที่เป็นวรรณกรรมแขนงหนึ่งนั้น กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้น และส่วนใหญ่จะเน้นในด้านเนื้อหาสาระซึ่งสรุปผลวิจัยสอดคล้องกันว่า ในด้านของเนื้อหาของบทเพลงที่ได้มีผู้ศึกษาทั้งหมดนั้นมีสาระคุณค่าน่าสนใจ ส่วนการศึกษาในด้านวรรณศิลป์ในที่นี้มีอยู่เพียงเรื่องเดียวคือ การศึกษาของพงษ์ชัย ไทยวรรณศรี ซึ่งวิเคราะห์บทเพลงสุนทราภรณ์ก็ได้พบว่ามีคุณค่าสูงเช่นเดียวกับคุณค่าด้านสาระที่มีเนื้อหากว้างขวางหลากหลาย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นแนวทางประกอบการศึกษาเนื้อหา การใช้ภาษา รวมทั้งภาพสะท้อนทางสังคม ที่ปรากฏในเพลงโฟล์คของคำเมืองของสุนทรี เวชานนท์